

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL'DAKİ HANEDAN VE RİCAL TÜRBELERİ

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMENTASYON MERKEZİ**

104036

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Günay SEZER
502981162**

104036

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 11 Haziran 2001
Tezin Savunulduğu Tarih : 27 Haziran 2001**

**Tez Danışmanı : Doç.Dr. Turgut SANER
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Ayla ÖDEKAN (İ.T.Ü.)
Doç.Dr. Suphi SAATÇİ (M.S.Ü.)**

Turgut Saner
Ayla Ödekan
Suphi Saatçi

HAZİRAN 2001

ÖNSÖZ

Osmanlı mimarlığında ve toplum yaşamında önemli bir yeri olan türbeler çeşitli incelemelere konu olmuş yapılardır. İstanbul ise Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak türbe mimarisi açısından zamanla en önemli şehir haline gelmiştir. Osmanlı hanedanının ve devlet yöneticilerinin bir çoğunun türbelerini bu şehirde yaptırmayı tercih etmeleri sebebiyle yönetici sınıfı oluşturan bu iki gruba ait türbelerin bir çalışmada toplanması ve çeşitli açılardan türbe yapımının geçirdiği safhaların incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmamda benden yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Turgut Saner'e ve aileme teşekkür ederim.

Haziran 2001

Günay Sezer



İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	xi
SUMMARY	xii
1. GİRİŞ	1
2. ANA HATLARIYLA TÜRBE MİMARLIĞI	3
2.1. İslam Mimarlığında Türbe	3
2.2. Anadolu’da Selçuklu Mezar Anıtı Geleneği ve Osmanlı Türbeleri	4
3. YÜZYILLARA GÖRE TÜRBE İNŞAATLARININ YOĞUNLUĞU VE NİTELİĞİ	8
4. İSTANBUL’DAKİ TÜRBE İNŞAATLARINI BELİRLEYEN TARİHSEL KOŞULLAR	11
5. TEK YAPI ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRMELER	25
5.1. Plan Çeşitlemeleri ve Yönlenme	25
5.2. Boyut	34
5.3. Açık Türbeler	43
6. YAKIN ÇEVRE YAPILARI İLE KURULAN MİMARİ İLİŞKİLER	45
7. ŞEHİR İÇİNDEKİ KONUMLARINA GÖRE TÜRBELE	50
8. SONUÇ	57
KAYNAKLAR	62
EKLER	67
Ek A. İncelenen Türbelerin Kataloğu	67
Ek B. Türbelerin Yüzyıllara, Planlarına ve Diğer Yapılarla İlişkilerine Göre Yapılan Dökümler	87
Ek C. Şekiller	99

Ek D. Yüzyıllara Göre Türbelerin İstanbul'daki Konumları	126
Ek E. 19. Asırda İstanbul Haritası'nda Bazı Türbelerin Konumları	134
Ek F. Sultanların Şeceresi	143
ÖZGEÇMİŞ	144



ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil C.1.1. II. Beyazıt Türbesi görünüşü	99
Şekil C.1.2. I. Selim (Yavuz) Türbesi görünüşü	99
Şekil C.1.3. I. Süleyman (Kanuni) Türbesi görünüşü	99
Şekil C.1.4. II. Selim Türbesi görünüşü	99
Şekil C.1.5. I. Ahmet Türbesi görünüşü	100
Şekil C.1.6. III. Mustafa Türbesi görünüşü	100
Şekil C.1.7. II. Mehmet (Fatih) Türbesi görünüşü	100
Şekil C.1.8. I. Abdülhamit Türbesi görünüşü	100
Şekil C.1.9. II. Mahmut Türbesi görünüşü	100
Şekil C.1.10. Abdülmecit Türbesi görünüşü	101
Şekil C.1.11. V. Mehmet Reşat Türbesi görünüşü	101
Şekil C.1.12. Selçuk Sultan Türbesi görünüşü	101
Şekil C.1.13. Hafsa Sultan Türbesi görünüşü	101
Şekil C.1.14. Hançerli Fatma Sultan Türbesi görünüşü	101
Şekil C.1.15. Hürrem Sultan Türbesi görünüşü	101
Şekil C.1.16. Şah Huban Hatun Türbesi görünüşü	102
Şekil C.1.17. Fatma Sultan Türbesi görünüşü	102
Şekil C.1.18. Hatice Sultan Türbesi görünüşü	102
Şekil C.1.19. Hatice Turhan Sultan Türbesi görünüşü	102
Şekil C.1.20. Gülnuş Emetullah Sultan Türbesi görünüşü	102
Şekil C.1.21. Şehsuvar (Nurullah) Sultan Türbesi görünüşü	102
Şekil C.1.22. Gülbahar Sultan Türbesi görünüşü	103
Şekil C.1.23. Mihrişah Sultan Türbesi görünüşü	103
Şekil C.1.24. Şah Sultan Türbesi görünüşü	103
Şekil C.1.25. Nakşidil Sultan Türbesi görünüşü	103
Şekil C.1.26. Gülüstü Sultan Türbesi görünüşü	103
Şekil C.1.27. Pertevniyal Sultan Türbesi görünüşü	103
Şekil C.1.28. Adile Sultan Türbesi görünüşü	104
Şekil C.1.29. Servet Seza Kadın Türbesi görünüşü	104
Şekil C.1.30. Şehzade Mehmet Türbesi görünüşü	104

Şekil C.1.31.	Şehzadeler Türbesi (Sultan Selim Camisi haziresi) görünüşü ...	104
Şekil C.1.32.	Şehzadegan Türbesi görünüşü	104
Şekil C.1.33.	Şehzade Mahmut Türbesi görünüşü	104
Şekil C.1.34.	Rum Mehmet Paşa Türbesi görünüş	105
Şekil C.1.35.	Mahmut Paşa Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.36.	Atik Ali Paşa Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.37.	Davut Paşa Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.38.	Ahmet Mesih Paşa Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.39.	Kapıağası Hüseyin Ağa Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.40.	İskender Paşa Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.41.	Bulak Mustafa Paşa Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.42.	Ayas Mehmet Paşa Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.43.	Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.44.	Defterdar Mahmut Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.45.	Hüsrev Paşa Türbesi görünüşü	105
Şekil C.1.46.	Kara Ahmet Paşa Türbesi görünüşü	106
Şekil C.1.47.	İskender Paşa Türbesi görünüşü	106
Şekil C.1.48.	Rüstem Paşa Türbesi görünüşü	106
Şekil C.1.49.	Hadım İbrahim Paşa Türbesi görünüşü	106
Şekil C.1.50.	Sokollu Mehmet Paşa Türbesi görünüşü	106
Şekil C.1.51.	Pertev Paşa Türbesi görünüşü	106
Şekil C.1.52.	Piyale Paşa Türbesi görünüşü	106
Şekil C.1.53.	Hacı Ahmet Paşa Türbesi görünüşü	106
Şekil C.1.54.	Zal Mahmut Paşa Türbesi görünüşü	106
Şekil C.1.55.	Şemsi Ahmet Paşa Türbesi görünüşü	106
Şekil C.1.56.	Lala Mustafa Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.57.	Güzel Ahmet Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.58.	Kılıç Ali Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.59.	Siyavuş Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.60.	Nişancı Feridun Ahmet Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.61.	Mehmet Ağa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.62.	Mesih Mehmet Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.63.	Nişancı Mehmet Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.64.	Mirimiran Mehmet Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.65.	Cerrah Mehmet Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.66.	Koca Sinan Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.67.	Ferhat Paşa Türbesi görünüşü	107
Şekil C.1.68.	Kapıağası Gazanfer Ağa Türbesi görünüşü	108

Şekil C.1.69.	Bosnalı Damat İbrahim Paşa Türbesi görünüşü	108
Şekil C.1.70.	Kuyucu Murat Paşa Türbesi görünüşü	108
Şekil C.1.71.	Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Türbesi görünüşü	108
Şekil C.1.72.	Destari Mustafa Paşa Türbesi görünüşü	108
Şekil C.1.73.	Halil Paşa Türbesi görünüşü	108
Şekil C.1.74.	Nakkaş Hasan Paşa Türbesi görünüşü	108
Şekil C.1.75.	Bayram Paşa Türbesi görünüşü	108
Şekil C.1.76.	Abdurrahman Paşa Türbesi görünüşü	108
Şekil C.1.77.	Amcazade Hüseyin Paşa Haziresi görünüşü	108
Şekil C.1.78.	Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Haziresi görünüşü	108
Şekil C.1.79.	Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi görünüşü	109
Şekil C.1.80.	Hacı Emin Ağa Haziresi görünüşü	109
Şekil C.1.81.	Koca Ragıp Paşa Türbesi görünüşü	109
Şekil C.1.82.	Koca Hüsrev Paşa Türbesi görünüşü	109
Şekil C.1.83.	Halil Rifat Paşa Türbesi görünüşü	109
Şekil C.1.84.	Koca Mustafa Reşit Paşa Türbesi görünüşü	109
Şekil C.1.85.	Keçecizade Fuat Paşa Türbesi görünüşü	109
Şekil C.1.86.	Yusuf Kamil Paşa Türbesi görünüşü	109
Şekil C.1.87.	Mahmut Nedim Paşa Türbesi görünüşü	109
Şekil C.1.88.	İbrahim Ethem Paşa Türbesi görünüşü	109
Şekil C.1.89.	Hasan Fehmi Paşa Türbesi görünüşü	110
Şekil C.1.90.	Gazi Osman Paşa Türbesi görünüşü	110
Şekil C.1.91.	Hasan Hüsnü Paşa Türbesi görünüşü	110
Şekil C.1.92.	Abidin Paşa Türbesi görünüşü	110
Şekil C.1.93.	Mahmut Şevket Paşa Türbesi görünüşü	110
Şekil C.2.1.	II. Beyazıt Türbesi planı [54, s. 113]	111
Şekil C.2.2.	I. Selim (Yavuz) Türbesi planı [54, s. 126]	111
Şekil C.2.3.	I. Süleyman (Kanuni) Türbesi planı [42, s. 236]	111
Şekil C.2.4.	II. Selim Türbesi planı [42, s. 235]	111
Şekil C.2.5.	III. Murat Türbesi planı [54, s. 183]	111
Şekil C.2.6.	III. Mehmet Türbesi planı [54, s. 193]	111
Şekil C.2.7.	I. Ahmet Türbesi planı [54, s. 202]	111
Şekil C.2.8.	Hatice Turhan Sultan Türbesi planı [47, s. 352]	111
Şekil C.2.9.	II. Mehmet (Fatih) Türbesi planı [54, s. 230]	111
Şekil C.2.10.	III. Mustafa Türbesi planı [54, s. 224]	111
Şekil C.2.11.	I. Abdülhamit Türbesi planı [54, s. 234]	111
Şekil C.2.12.	II. Mahmut Türbesi planı [54, s. 261]	111
Şekil C.2.13.	Abdülmecit Türbesi planı [54, s. 263]	111

Şekil C.2.14.	V. Mehmet Reşat Türbesi planı [54, s. 287]	111
Şekil C.2.15.	Selçuk Sultan Türbesi planı [54, s. 116]	112
Şekil C.2.16.	Hafsa Sultan Türbesi planı [16, s. 163]	112
Şekil C.2.17.	Hançerli Fatma Sultan Türbesi planı [54, s. 136]	112
Şekil C.2.18.	Hürrem Sultan Türbesi planı [54, s. 148]	112
Şekil C.2.19.	Fatma Sultan Türbesi planı [54, s. 172]	112
Şekil C.2.20.	Hatice Turhan Sultan Türbesi planı [47, s. 352]	112
Şekil C.2.21.	Gülnuş Emetullah Sultan Türbesi planı [54, s. 214]	112
Şekil C.2.22.	Şehsuvar (Nurullah) Sultan Türbesi planı [54, s. 219]	112
Şekil C.2.23.	Gülbahar Sultan Türbesi planı [54, s. 54, s. 239]	112
Şekil C.2.24.	Mihrişah Sultan Türbesi planı [54, s. 245]	112
Şekil C.2.25.	Şah Sultan Türbesi planı [54, s. 251]	112
Şekil C.2.26.	Nakşidil Sultan Türbesi planı [54, s. 254]	112
Şekil C.2.27.	Gülüştü Sultan Türbesi planı [54, s. 276]	112
Şekil C.2.28.	Adile Sultan Türbesi planı [72, s. 120]	112
Şekil C.2.29.	Şehzadeler T. (S. Selim Camisi haziyesi) planı [54, s. 129]	112
Şekil C.2.30.	Şehzade Mehmet Türbesi planı [42, s. 234]	112
Şekil C.2.31.	Şehzadegan Türbesi planı [54, s. 176]	112
Şekil C.2.32.	Şehzade Mahmut Türbesi planı [54, s. 185]	112
Şekil C.2.33.	Rum Mehmet Paşa Türbesi planı [28, s. 114]	113
Şekil C.2.34.	Mahmut Paşa Türbesi planı [32]	113
Şekil C.2.35.	Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi planı [42, s. 234]	113
Şekil C.2.36.	Kara Ahmet Paşa Türbesi planı [42, s. 237]	113
Şekil C.2.37.	Rüstem Paşa Türbesi planı [42, s. 238]	113
Şekil C.2.38.	Sokollu Mehmet Paşa Türbesi planı [42, s. 237]	113
Şekil C.2.39.	Pertev Paşa Türbesi planı [41, s. 128]	113
Şekil C.2.40.	Piyale Paşa Türbesi planı [10, s. 279]	113
Şekil C.2.41.	Arap Ahmet Paşa Türbesi planı [41, s. 319]	113
Şekil C.2.42.	Zal Mahmut Paşa Türbesi planı [42, s. 234]	113
Şekil C.2.43.	Şemsi Ahmet Paşa Türbesi planı [41, s. 194]	113
Şekil C.2.44.	Güzel Ahmet Paşa Türbesi planı [41, s. 127]	113
Şekil C.2.45.	Kılıç Ali Paşa Türbesi planı [42, s. 237]	113
Şekil C.2.46.	Siyavuş Paşa Türbesi planı [42, s. 238]	113
Şekil C.2.47.	Nişancı Feridun Ahmet Paşa Türbesi planı [32]	113
Şekil C.2.48.	Mehmet Ağa Türbesi planı [41, s. 223]	113
Şekil C.2.49.	Mirimiran Mehmet Paşa Türbesi planı [47]	113
Şekil C.2.50.	Cerrah Mehmet Paşa Türbesi planı [10, s. 312]	113
Şekil C.2.51.	Koca Sinan Paşa Türbesi planı [47, s. 289]	113

Şekil C.2.52.	Ferhat Paşa Türbesi planı [72, s. 114]	113
Şekil C.2.53.	Nakkaş Hasan Paşa Türbesi planı [47]	113
Şekil C.2.54.	Kapıağası Gazanfer Ağa Türbesi planı [47, s. 291].....	113
Şekil C.2.55.	Bosnalı Damat İbrahim Paşa Türbesi planı [47]	114
Şekil C.2.56.	Kuyucu Murat Paşa Türbesi planı [47]	114
Şekil C.2.57.	Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Türbesi planı [47]	114
Şekil C.2.58.	Halil Paşa Türbesi planı [72, s. 117]	114
Şekil C.2.59.	Bayram Paşa Türbesi planı [47]	114
Şekil C.2.60.	Abdurrahman Paşa Türbesi planı [32]	114
Şekil C.2.61.	Köprülü Mehmet Paşa Türbesi planı [10, s. 355]	114
Şekil C.2.62.	Koca Ragıp Paşa Türbesi planı [72, s. 118]	114
Şekil C.3.1.	I. Beyazıt Külliyesi planı	115
Şekil C.3.2.	I. Mehmet Külliyesi planı	115
Şekil C.3.3.	II. Murat Külliyesi planı	115
Şekil C.3.4.	Fatih Külliyesi planı	116
Şekil C.3.5.	II. Beyazıt Külliyesi planı	116
Şekil C.3.6.	Yavuz Selim Külliyesi planı	116
Şekil C.3.7.	Şehzade Külliyesi planı	116
Şekil C.3.8.	Süleymaniye Külliyesi planı	117
Şekil C.3.9.	Sultan Ahmet Külliyesi planı	117
Şekil C.3.10.	Ayasofya Türbeleri	117
Şekil C.3.11.	Yeni Cami Külliyesi planı	117
Şekil C.3.12.	Rum Mehmet Paşa Külliyesi planı	118
Şekil C.3.13.	Mahmut Paşa Külliyesi planı	118
Şekil C.3.14.	Atik Ali Paşa Külliyesi planı	118
Şekil C.3.15.	Davut Paşa Külliyesi planı	118
Şekil C.3.16.	Kara Ahmet Paşa Külliyesi planı	118
Şekil C.3.17.	Hadım İbrahim Paşa Külliyesi planı	118
Şekil C.3.18.	Sokollu Mehmet Paşa Medrese ve Türbesi planı	119
Şekil C.3.19.	Piyale Paşa Camisi ve Türbesi	119
Şekil C.3.20.	Zal Mahmut Paşa Külliyesi planı	119
Şekil C.3.21.	Şemsi Ahmet Paşa Külliyesi planı	119
Şekil C.3.22.	Kılıç Ali Paşa Külliyesi planı	119
Şekil C.3.23.	Mehmet Ağa Camisi ve Türbesi planı	119
Şekil C.3.24.	Nişancı Mehmet Paşa Camisi ve Türbesi planı	120
Şekil C.3.25.	Cerrah Mehmet Paşa Camisi ve Türbesi planı	120
Şekil C.3.26.	Koca Sinan Paşa Külliyesi planı	120
Şekil C.3.27.	Gazanfer Ağa Külliyesi planı	120

Şekil C.3.28.	Kuyucu Murat Paşa Külliyesi planı	120
Şekil C.3.29.	Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Külliyesi planı	120
Şekil C.3.30.	Bayram Paşa Külliyesi planı	121
Şekil C.3.31.	Kemankeş K. Mustafa Paşa Medrese ve Türbesi planı	121
Şekil C.3.32.	Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi planı	121
Şekil C.3.33.	Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi planı	121
Şekil C.3.34.	Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi planı	121
Şekil C.3.35.	Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Külliyesi planı	121
Şekil C.3.36.	Koca Ragıp Paşa Külliyesi planı	121
Şekil C.4.1.	Gümüşlü Kümbet'in bir görünüşü	122
Şekil C.4.2.	Yeşil Türbe'nin (I. Mehmet Türbesi) görünüşü	122
Şekil C.4.3.	I. Süleyman'ın cenaze törenini gösteren bir minyatür	123
Şekil C.4.4.	I. Mustafa Türbesi planı (Ayasofya vaftizhanesi).....	123
Şekil C.4.5.	I. Ahmet Türbesi mahfilinin görünüşü	124
Şekil C.4.6.	I. Beyazıt (Yıldırım) Türbesi görünüşü	124
Şekil C.4.7.	I. Ahmet Türbesi çevresini gösteren eski bir resim	125
Şekil C.4.8.	I. Ahmet Türbesi ve çevresini gösteren eski bir resim	125
Şekil D.1.	15. yüzyılda İstanbul'daki türbeler	126
Şekil D.2.	16. yüzyılda İstanbul'daki türbeler	127
Şekil D.3.	17. yüzyılda İstanbul'daki türbeler	128
Şekil D.4.	18. yüzyılda İstanbul'daki türbeler	129
Şekil D.5.	19. yüzyılda İstanbul'daki türbeler	130
Şekil D.6.	20. yüzyılda İstanbul'daki türbeler	131
Şekil D.7.	İstanbul'daki türbeler	132
Şekil D.8.	Sur içi İstanbul'daki türbeler ve tören yolu.....	133
Şekil E.1.	Kara Ahmet Paşa Külliyesi ve Türbesi	134
Şekil E.2.	Bali Paşa, Hüsrev Paşa ve Şah Huban Hatun türbeleri	134
Şekil E.3.	Divanyolu çevresindeki türbeler	135
Şekil E.4.	Kapıağası Hüseyin Ağa Türbesi	136
Şekil E.5.	Hadım İbrahim Paşa Cami ve Türbesi	136
Şekil E.6.	Güzel Ahmet Paşa Türbesi	136
Şekil E.7.	I. Süleyman ve Hürrem Sultan türbeleri	137
Şekil E.8.	Hatice Turhan Sultan ve I. Abdülhamit türbeleri	137
Şekil E.9.	Şehzade ve Fatih bölgelerindeki türbeler	138
Şekil E.10.	Ayasofya Türbeleri, I. Ahmet ve İskender Paşa türbeleri	139
Şekil E.11.	Nişancı Mehmet P., Mehmet Ağa, Hafız Ahmet P. türbeleri	140
Şekil E.12.	H. Ahmet. P., Davut P., Bayram P. ve Cerrah Paşa türbeleri	141
Şekil E.13.	Pertevniyal Sultan, III. Mustafa ve K. Ragıp Paşa türbeleri	142

İSTANBUL'DAKİ HANEDAN VE RİCAL TÜRBELERİ

ÖZET

Bu çalışmada İstanbul'daki Osmanlı hanedanına ve ricaline ait türbeler ele alınmıştır. Türbe yapılarının araştırma konusu olmasının nedeni, Osmanlı mimari programı içinde yer almış ve önem kazanmış yapılar olmalarıdır.

Türbeler hem yapıldıkları dönemin sosyal olaylarına hem de o dönemde oluşan mimari görüşlere tanıklık eden yapılardır. Türbe yapılarının incelenmesi Osmanlı mimarisi ve mimari-kent ilişkisi üzerine yeni yorumlar sağlamaktadır. Aynı zamanda türbe yapımını yönlendiren etkenler ile bazı tarihsel olayların türbe mimarisini nasıl etkilediği izlenebilmektedir.

Öncelikle türbe yapılarının İslam mimarisi içinde ortaya çıkışı ve İslam coğrafyasının farklı bölgelerindeki ve Anadolu'daki görünüşleri kısaca ele alınmıştır. Türbelerin, Osmanlı mimarisi ile birlikte kazandığı yeni ve farklı nitelikler üzerinde de durulmuştur.

Bu çalışmada hakkında bilgi bulunabilen hanedan ve ricaline ait türbelerinin bir katalogu yapılmıştır. Bu katalogta türbelere ait bilgiler kaynakçada verilen eserlerden ve mümkün olduğu durumlarda da yerinde görülmek suretiyle toplanmış ve kısa notlar halinde derlenmiştir.

Katalogta verilen türbeler tarihi, sosyal ve mimari açılarından değerlendirilmiştir. Mekan ve üslup analizi yerine veri yoğunluğuna bağlı değerlendirmelere gidilmiştir. Türbeler yapıldıkları yüzyıllara ve sahiplerine/banilerine göre incelenmiş, yapı, yakın çevre ve kent olmak üzere üç ayrı ölçekte ele alınmıştır. Tipolojilerine, büyüklüklerine, diğer yapılarla ilişkilerine, büyüklüklerine ve şehir içindeki konumlarına ilişkin yorumlar getirilmiştir. Rical türbelerinin mimarisi, hanedan türbelerindeki mimari denemeleri hazırlayıcı nitelikte olmuştur. İstanbul'un tarihsel topografyasının belirleyiciliğine dikkat çekilmiştir.

Ekler kısmında ise türbelerin farklı konulara göre yapılmış listeleri verilerek değerlendirmelerin ele alındığı bölümde verilen bilgiler desteklenmiştir. Yine ekler bölümünde türbelere ait çeşitli fotoğraf ve planlar verilmiştir.

Osmanlı mimarlık tarihinin bütün evrelerini gösteren bu yapı grubu, şehir içi konumları ve diğer yapılarla ilişkileri açısından toplum yaşamında ve mimari programda önemli bir yer almıştır.

THE TOMBS OF OTTOMAN DYNASTY AND STATESMEN IN ISTANBUL

SUMMARY

The tombs of Ottoman dynasty and statesmen built in Istanbul have been treated in this study.

The tombs are the buildings which witnessed both the social events and architectural trends in the period in which they were built. Therefore, the study of the tombs provides new comments about Ottoman architecture and relationship between architecture and the city. At the same time, the factors directing the construction of the tombs and the effects of some historical events on the tomb architecture can be observed.

Primarily, the emergence of the tombs in the Islamic architecture and the phases of the tomb architecture in the different regions of the Islamic world and Anatolia have been mentioned briefly. The situation of the tombs in Anatolia and the new qualities of the tombs in Ottoman architecture is expressed.

In this study, a catalogue about the tombs of dynasty and statesmen is presented. The information about the tombs in this catalogue has been compiled from the bibliographic sources and by visiting the tombs.

The tombs mentioned in the catalogue were commented in their historical, social and architectural places. Instead of style analysis, some comments were done by taking care of information in the catalogue and bibliography. The tombs were studied by considering the centuries, their typology, their relationship with the other buildings in the complex, their masses and their locations in the city. The topography of Istanbul determines the placement of the tombs.

In the appendix, the information explained in the comment section was supported by giving some lists of the tombs which are done in the different categories. Also, some photographs and plans of the tombs were added to this section.

The tombs reveals all the phases of the Ottoman architecture and had a significant place within the social life and architectural program.

1. GİRİŞ

İstanbul’da inşa edilmiş olan hanedan ve rical türbeleri bu tezin konusunu meydana getirmektedir. Türbeler konusunda Osmanlı mimarisinde birçok örnek verilmiş ve farklı denemeler yapılmış olması ve mimari programda önemli bir yapı grubunu oluşturması ve İstanbul’un türbe mimarisi açısından Osmanlı toprakları içindeki en önemli şehir haline gelmesi bu çalışmanın yapılmasında etkili olan nedenlerdir.

Bu çalışmada devletin başında yer alan iki sınıfın yaptırdığı türbeler incelenmiştir. Bu iki sınıftan ilkinin hanedan mensupları oluşturmaktadır. Hanedan mensupları sultanlar, hanım sultanlar ve şehzadeler olarak üç kısımda ele alınmıştır. Sultan kelimesi tahta geçip padişahlık yapmış kişiler için kullanılmıştır. Hanım sultan grubuna ise sultan eşleri ve kızları girmektedir. Şehzadeler grubundaki kişiler ise tahta varis olmasına rağmen sultanın padişah olamamış erkek çocuklarıdır.

İkinci sınıfı ise rical mensupları oluşturmaktadır. Rical, devlet adamları, devlet ileri gelenleri anlamına gelir. Osmanlı devlet yöneticileri sınıfına ait olan sadrazamlar, vezirler, diğer kademlerdeki paşalar ve saray ağalarının yaptırmış olduğu türbeler “rical” sınıfına dahil edilmiştir.

Bu çalışma İstanbul’daki hanedan ve rical türbeleri için yapılmış bir üslup araştırması değildir. Türbe mimarisinde zaman içinde değişen mimari üslup farklılıkları konu edilmemiştir. Amaç, mimarlık tarihinde türbe ile şehir, toplum, alışkanlıklar ve gelenekler arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Türbelere ait yapılan dökümler, İstanbul’da bulunan bütün hanedan ve rical türbelerinin tam listesini vermek iddiasını taşımamaktadır. Bu dökümlerde bulunan bilgiler, kaynakça da verilmiş bazı eserlerden ve eğer ulaşmak mümkünse yapıların yerinde görülmesi suretiyle derlenmiş bilgilerden oluşmaktadır.

Türebeler konusunda daha önce yapılmış çeşitli eserler mevcuttur. Bu eserler hakkında ilk etapta, Behçet Ünsal'ın "İstanbul Türebeleri Üzerinde Stil Araştırması", Hakkı Önkal'ın "Hanedan Türebeleri", Yıldız Demiriz'in "Eyüp'te Türebeler" ve Sinan türebeleri için de Aptullah Kuran'ın "Mimar Sinan" isimli eserleri sayılabilir.

Bu çalışmada, kaynakçada verilen bilgilere ve kişisel araştırmalara dayanarak İstanbul'daki hanedan ve rical türebeleri hakkında bir derleme yapılmaya çalışılmış ve türebeler çeşitli konulara ve bakış açılarına göre incelenmiştir.

Sonuç olarak bu İstanbul'daki hanedan ve rical türebelerinin zaman içinde geçirdiği evreler ile türebelerin Osmanlı mimarisindeki yeri incelenmiştir. Tarih içinde, Osmanlı Devleti'nde söz sahibi olmuş insanların medfun olduğu türebeler, bu kişilerin isimlerini yaşattıkları kadar, tarihi süreçte yaşanmış mimari ve sosyal değişimlere de şahit olmuş yapılar olarak mimarlık tarihimizde önemli bir konumda bulunmaktadır.



2. ANA HATLARIYLA TÜRBE MİMARLIĞI

2. 1. İslam Mimarlığı'nda Türbe

Türbe mimarisinin İslam coğrafyasında ortaya çıkışı ve gelişimi hakkındaki genel kabule göre, mezar anıtları teorikde dini açıdan hoş görülmemekle beraber uygulamada, İslam'dan önceki hayat görüşlerinin de etkisiyle birlikte yavaş yavaş İslam mimari programı içinde yer almaya başlamıştır. Türbe yapılarının İslam mimarisinde yer bulmasında, İslam'dan önceki hayat tarzlarının etkisi kadar, İslam Peygamberi'nin mezarının bulunduğu mekanın korunmasının ve zamanla bir türbeye dönüşmesinin de etkisi aranmaktadır [29, s. 61].

“Bilinen ilk mezar anıtı, Samarrada'ki Kubbetü's Süleybiye'dir. Bu türbe Abbasi halifesi El-Muntasır'ın annesi tarafından 842 yılında ölen oğlu için yaptırılmıştır [74, s. 71].” Burada türbeyi yaptıran kişi olan, ölen halifenin annesinin Hristiyan kökenli olması ilginçtir. Çünkü, Hristiyan mimarlığında da mezar anıtı uygulaması mevcuttur ve bu kişi sahip olduğu kültüre ait olan bir mimari öğeyi bir İslam ülkesinde uygulatmıştır. Bu yapıdan sonra “Arap-İslam dünyasında ilk türbeleri yapanlar, Fatimiler'dir. Fatimiler, Mısır'da kare planlı, kubbeli türbeler yapmışlardır [74, s. 71].” Yine aynı bölge üzerinde yaşamış Türk kökenli Memlûklüler'in de çok sayıda türbe inşa ettikleri görülmektedir. Memluk türbelerinde Orta Asya'daki yüksek kasnaklı ve kubbeli türbe tipinin hakim olduğu gözlenmektedir.

İslam dünyasındaki en erken türbe örneklerinden biri de 10. yüzyıl'da yapılmış olan Samanoğlu İsmail Türbesi'dir. Buhara'daki bu türbe, “merkezi kubbeli kare planı ve kemerlerle süslenmiş cephesi ile en erken kraliyet türbesidir [64, s. 195].”

İlk türbe yapılarının ortaya çıkmasından sonra, mezar anıtları yoğun olarak Türklerin İslam'a girişin ardından uygulanmaya başlanmıştır. Türbenin Orta Asya ve İran'daki mimari yapısı hakkında, “biçim açısından mezar yapıları ile stupalar arasındaki ilişkinin

kesin olduğu [38, s. 150].” ifade edilmektedir. Burada, Türklerin ya da en azından Orta Asya bölgesinde yaşayan Müslüman toplulukların, İslam’dan önceki inançlarına ait bazı izleri hala üzerlerinde taşıdıkları ve mezar anıtlarını İslam’dan önceki dini yapıları olan stupalara benzetmeye çalıştıkları görülmektedir. Gerçekten de, örneğin Horosan’da Merv şehrinde bulunan Sultan Sencer Türbesi (1157) ve Semerkant Şah Zinde Türbeleri arasında yer alan Kadızadei Rumi Türbesi (15. yy başları) ile Kaşgar ve Moritim Stupları arasındaki, kare planlı bir altyapı üzerinde duran yüksek bir kasnak ve bir kubbe ile bitiş gibi özellikler arasındaki benzerlik oldukça sarihdir [Bkz. 11, s. 79-81].

Türbe yapılarının yaygın olduğu diğer bir bölge ise Hindistan’dır. Anıt mezar yapıları Müslümanların bu bölgeye girmeleriyle oluşmaya başlamıştır. Bu bölgedeki türbeler Orta Asya türbe mimarlığından etkiler taşımakla birlikte çeşitli farklılıklar göstermektedir. Hindistan türbeleri devasa boyutları, geniş ve geometrik bir şekilde düzenlenmiş alanlar içindeki konumları ile dikkat çekici yapılardır. Kısacası Hindistan türbeleri, Timurlu ve yerel Hint türbe mimarlığının bir sentezi olarak görülmektedir [44, s. 136].

2. 2. Anadolu’da Selçuklu Mezar Anıtı Geleneği ve Osmanlı Türbeleri

“Türkler, Orta Asya ve İran’da iki tip mezar anıtı geliştirmişlerdir. Kare planlı ve kubbeli; çokgen veya dairesel planlı ve kuleli [37, s. 130].” Türklerin Anadolu’ya geçmesi ile birlikte mezar anıtı mimarisi Orta Asya’dakinden kimi farklılıklar göstermeye başlamaktadır. “Mimarî programda büyük bir değişiklik olmamakla beraber, oran, şekil, malzeme ve süslemelerde yenilik ve değişiklikler görülmektedir [74, s. 72]. Orta Asya’daki devasa boyutlardaki türbeler, Anadolu’da yerlerini daha mütevazı boyutlardaki anıtlara bırakmıştır. Genellikle çokgen ya da daire planlı ve konik örtülü, kümbet adı verilen tip kullanılmıştır. Bu yapılar da, kendilerinden öncekiler gibi iki katlıdır. Alt kat mezar odasıdır. Üst kat ise ziyaretçi kısmıdır. Duvarlarda az sayıda ve küçük pencereler görülmektedir. Cepheler taş üzerine yapılan süslemeler ile oluşturulmaktadır. “Bu dönemdeki türbeler önceleri bağımsız eserler halinde iken zamanla medrese ve cami yapıları ile birlikte, onların planlarına bağlı olarak da sık sık görülmeye başlanmıştır [11, s. 121].”

İlk iki Osmanlı hükümdarı olan Osman ve Orhan Bey'e özel bir türbe yapısı inşa edilmemiştir. Osman Bey, "Gümüşlü Kümbet" olarak bilinen bir Bizans vaftizhanesine defnedilmiştir. İlk sultan külliyesi ve camisini yaptıran Orhan Bey ise yine Bizans döneminden kalma bir şapele gömülmüştür. Bu yapılar 1855 Bursa depreminde yıkıldıkları için deprem sonrasında bu hükümdarlar için iki yeni türbe yapılmıştır. Özellikle pencereci gövdesi ve kubbeli örtüsü ile Gümüşlü Kümbet'in Osmanlı türbelerinin gelişimi üzerinde bir etkisinin olup olmadığı düşünülmelidir (Bkz. Şekil C.4.1.). Bu konuda I. Murat türbesinin Gümüşlü Kümbet'ten etkilendiği ifade edilmiştir [28, s. 43]. Yukarıda sözü edilen ve "Löwenhielm'in firçasından Osman Gazi Türbesi'nin 1855 depreminden önceki halini gösterdiği" ifade edilen şekil, köşeli plana sahip ve pencereci bir kasnak ve kubbeden oluşan bir yapı olarak görülmektedir [8]. Ancak başka bir kaynaktan "Gümüşlü Kümbet" in tarifi ve türbe mimarisine olan etkisi üzerinde şöyle bir yorum yapılmaktadır: "Osman Gazi Türbesi olan Bizans binası benzerleri geç İlkçağda çok rastlanan bir yuvarlak bina olup, çok eski bir türbe mimarisine sahip olan Türklere tesir etmiş olabileceğine ihtimal verilmez [25, s. 140]."

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, Osmanlı mimarisinde Selçuklu tarzı dışında görülen mimari farklılaşma türbe mimarisinde de kendisini göstermiştir. Orta Asya'dan beri süregelen ve Anadolu'da da devam eden türbe tipi, Osmanlılarla birlikte farklılık göstermeye başlamıştır. Selçuklu mimarisinde tezeyinat, dış cephe üzerinde taş oyma şeklinde yapılmıştır. Bu süslemeler bilhassa taç kapı etrafında yoğunlaşmıştır. Yapı duvarlarında oldukça az ve küçük pencere boşlukları bırakılmıştır. Osmanlı mimarisinde ise bu unsurlar değişikliğe uğramıştır. Osmanlı türbe mimarisinde de bu farklılaşma açık olarak görülmektedir. Gerçi plan şekillerinde fazla bir değişiklik olmamıştır. Erken dönemlerde kare, altıgen, sekizgen plan tipleri, daha geç dönemlerde ise bunlara ek olarak onikigen, onaltıgen ve daire plan tipleri kullanılmaya devam etmiştir. Ancak Osmanlı türbelerinin örtülmesinde, konik çatı yerine kubbe tercih edilmiştir. Türbelerin duvarlarında çoğunlukla iki, hatta kimi hanedan türbelerinde üç sıralı pencere düzenleri uygulanarak cepheler tasarlanmış ve hareketlendirilmiştir. Dış yüzeyler, kimi erken ve geç dönemdeki süslemeli örnekler ya da pencerelerin etrafındaki çerçevelerin dışında oldukça sade bir şekilde bırakılmıştır. Türbelerin içi ise çini kaplamalar, dini ibarelerden oluşan hat

kuşakları ve kalem işi süslemelerle tezyin edilmiştir. Bunun dışında, Selçuklu türbelerinden farklı olarak, Osmanlı türbelerinin giriş kapıları ya hafif bir çıkıntı yapılarak belli edilmiş ya da kapı önünde tek veya üç bölümlü revak kullanılmaya başlanmıştır. Selçuklu ve Osmanlı mezar mimarisi arasındaki bir diğer fark ise Osmanlı türbelerinin tek katlı olarak inşa edilmesi ve mezar odasının terk edilerek ölünün doğrudan toprağa verilmesidir.

Selçuklu türbelerinin konumları hakkında şöyle bir yorum yapılmıştır:

“Selçuklu türbelerinin inşa mahalleri dikkate alındığında bunların çoğunun izole yapılar, tek başına yükselen binalar olduğu dikkati çeker. Başka yapı topluluklarıyla birlikte inşa edilmiş türbeler olmasına rağmen, bunlar daha sınırlı bir uygulama alanı bulmuştur [56, s. 401].”

Osmanlı türbelerinde de külliye içinde ya da tek olarak inşa edilmiş yapılar vardır. Ancak, Selçuklu türbelerine göre Osmanlı türbelerinin bir külliyeyle bağlı olarak daha fazla inşa edildikleri, tekil olarak yapılan türbelerin de genellikle izole olmuş yapılar olmayıp, başka bir külliye içinde veya diğer türbe yapıları ile birlikte inşa edildikleri görülmektedir.

Osmanlı türbeleri ile Selçuklu türbeleri arasındaki farklara ait bir başka bilgi ise bu yapılarda yer alan kitabelerin dili ve muhtevasına ilişkindir:

“Selçuklu türbelerindeki kitabelerin dili Arapça’dır. Kitabeler hemen hemen klişeleşmiş bir ifade tarzıyla kaleme alınırlar. Tarih yazıyla bildirilir. Ebcdele tarih düşürme yoktur. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı kitabelerinin Türkçeleştiği görülür. Kitabeler çoğu kez manzum olarak yazılır. Tarih rakamla verilir ve bu ebcde ile teyid edilir [56, s. 408].”

Selçuklu türbelerinde olduğu gibi Osmanlı türbelerinde görülen bir başka unsur ise türbelerde yer alan dini içerikli yazılardır. Yazı, türbede çini, vitray, kalem işi gibi süslemelerle birlikte kullanılan bir dekoratif öge olduğu kadar dinle olan ilişkiyi de kurmaktadır. Osmanlı türbelerinde yer alan dini ibareler, sureler, ayetler, hadisler, dualar ve dini içerikli bir takım yazılardan oluşur; “türbelerde yer alan yazıların büyük ekseriyeti yüksek sanat değeri olan hatlardır ve büyük hattatların eseridir” [55, s. 757-768].

İlk Osmanlı türbelerine ait örnekleri İznik ve Bursa gibi merkezlerde görmek mümkündür. Bu ilk türbe örneklerinde kare ve dikdörtgen planlar ağırlıklı olarak kullanılmıştır ve

Osmanlı türbelerinin kendine özgü özellikleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Muradiye'deki türbe topluluğu Bursa'daki Osmanlı türbe mimarisi açısından önemli bir merkezdir.

İstanbul'un payitaht olmasının ardından bu şehirde gerek hanedan gerekse rical türbeleri açısından büyük bir yoğunlaşma gözlenmektedir. Kısacası İstanbul, türbeler açısından imparatorluk sınırları içindeki en önemli şehir haline gelmiştir.

Osmanlı sultanlarından son padişah Vahdettin dışında kalan 35'i ya eski başkent Bursa'ya ya da İstanbul'a gömülmüştür. Bu iki şehir Osmanlı hanedanı açısından büyük bir önem arz etmektedir. II. Mehmet'e kadar olan altı hükümdar (Osman, Orhan, I. Murat, I. Beyazıt, I. Mehmet, II. Murat) Bursa'da gömülüdürler. İstanbul'un başkent olmasından sonra tahta çıkan 30 Osmanlı sultanının 29'u İstanbul'da bulunan türbelerde gömülüdür. Yine bu 30 sultandan sadece 13'nün kendi adına yapılmış bir türbesi vardır. Ancak, İstanbul'un baş şehir olmasının ardından, Eyüp'te gömülü olan Sultan Reşat ve Şam'da gömülü bulunan Vahdettin dışında kalan hiçbir sultan İstanbul surları dışında gömülmemiştir. Özet olarak, İstanbul'un hem hanedan üyeleri hem de rical mensupları katındaki büyük önemi tartışılmaz ve bu şehirde gömülmek ve bir türbeye sahip olmak, bahsedilen grup için bir ayrıcalıktır.

3. YÜZYILLARA GÖRE TÜRBE İNŞAATLARININ YOĞUNLUĞU VE NİTELİĞİ

Yapıldıkları yüzyıllara göre İstanbul'daki Osmanlı türbeleri incelendiğinde, Osmanlı mimarisinin geçirdiği evreler, hanedanın ve devlet yöneticilerinin beğenileri, zenginlikleri ve Osmanlı Devleti'nde meydana gelen değişimler açıkça gözlenebilmektedir.

İstanbul'un fethinden 16. yüzyıl başına kadar olan 47 yıllık devrede, şehirde sadece bir sultan, bir hanım sultan ve altı rical türbesinin yapıldığı görülmektedir. II. Mehmet ve Gülbahar Sultan'ın türbeleri özgün durumda değildir. Rical türbelerinde ise standart mimari ifadesini bulmaya başlayan Osmanlı türbe mimarlığının tüm özellikleri görülebilmektedir. Çokgen plan, prizmatik kütle ve kubbe, ayrıca çokgenin her kenarında iki sıralı pencere kullanımı, türbenin kütesinin oranı ile alt ve üst pencerelerin boyutları/oranları Osmanlı türbe mimarisinin önemli gördüğü, kendine özgü belli başlı nitelikleridir.

16. yüzyılda İstanbul'daki devlet yöneticilerine ait türbelerin sayısında büyük bir artış görülmektedir. Bunun nedeni Osmanlı Devleti'nin sınırlarının gittikçe genişlemesi ile doğru orantılı olarak devletin zenginleşmesi ve türbe yaptırabilecek nüfuzlu kişilerin sayısının artması olmalıdır. Bu yüzyıldaki türbelerin 13 tanesi hanedan, 10 tanesi sadrazam, 24 tanesi de diğer rical mensuplarına aittir. Türbelerin mimari özellikleri aynı dönemin mimarisiyle birlikte klasik bir ifadeye ulaşmıştır. Genellikle sekizgen veya kare plan tercih edilmektedir. Bazı durumlarda Hürrem Sultan, Sokollu Mehmet Paşa ve Zal Mahmut Paşa türbelerinde olduğu gibi, içi ve dışı farklı plan denemeleri yapılmaktadır. Yüzyılın sonuna doğru plan çeşitlemelerine gidilmiş, onikigen ve onaltıgen planlar da uygulanmaya başlamıştır. Ayrıca genellikle çıplak kesme taş duvar ile oluşturulan cephelerin yanında II. Selim ve III. Murat türbelerinde olduğu gibi mermer kaplama duvarlar da kullanılmaya başlamıştır.

17. yüzyılda, bir önceki yüzyıla göre türbe sayısında büyük bir düşüş görülmektedir. Bu çalışmada 17. yüzyılda yapılmış hanedan ve rical ait 19 türbe saptanmıştır. Bunların altısı hanedana, dokuzu sadrazamlara ve kalan dört tanesi diğer rical mensuplarına aittir. 16. yüzyılda yapılan türbelerde sekizgen plan ağırlıklı olarak kullanılırken, 17. yüzyılda kare planın daha fazla tercih edildiği dikkati çekmektedir. Yine bu yüzyılda küçük külliye uygulaması artmıştır. Önemli örnekler arasında Kuyucu Murat Paşa, Ekmekçioğlu Ahmet Paşa, Köprülü Mehmet Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi sayılabilir. Bu külliye erken ya da klasik dönem külliyesi gibi cami merkezli yapı toplulukları değildir. Oldukça küçük arsalar içinde, medrese, dershane, türbe ve sebîl gibi yapıların yakın bir düzende bir araya getirilmesi ile oluşmuşlardır. Türbe bu yapı topluluklarında, boyut ve konum açısından diğer yapılarla en azından eş değer bir önemdedir.

18. yüzyılda, inşa edilen türbe miktarındaki azalma devam etmiştir. Bu çalışmada, belirtilen dönem için tespit edilmiş kapalı ve açık türbe sayısı 10'dur. Bu 10 türbenin 8 adedi hanedan mensuplarına, diğer iki tanesi ise sadrazamlara aittir. Diğer rütbelerdeki devlet adamlarına ait bir türbe tespit edilememiştir. Gerek türbe sayısındaki düşüş gerekse rical mensuplarının türbe yaptırmamış olması, bu devrede devletin ve devlet yöneticilerinin gelirleri ile ilgili bir bilgi verebilir. Bu yüzyılda, Amcazade Hüseyin Paşa, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Hacı Emin Ağa külliyesi gibi yapılarda kapalı veya açık bir türbe yapılmamasına rağmen, yapıların banilerinin mezarları küçük külliye hazirelerinde bulunmaktadır. Mezarlar, külliye duvarlarındaki pencereler aracılığıyla, türbe işlevini üstlenen bir hazire içinde dış çevreyle ilişki kurabilmektedir. Aynı bir türbe inşa edilmemiş olsa da, yapı sahiplerine ait mezarların külliye yapılarını kullananlar yahut yoldan geçenler tarafından görülmesine özen gösterilmiş ve banî ile kullanıcı arasındaki "hayır-dua" ilişkisi ihmal edilmemiştir.

17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başlarında görülen bir başka özellik ise daha önceleri de pek çok kez uygulanan baldaken şeklindeki açık türbe tipinin, kubbelerinin de metal malzeme kullanılarak daha da açılması ve kubbe mimarisini simgesel bir düzeyde tekrarlama olmasıdır. Bu tipe örnek olarak Köprülü Mehmet Paşa, Gülnuş Emetullah ve Koca Ragıp Paşa türbeleri verilebilir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'ndeki türbenin ise üst örtüsü olmayıp sadece kasnak kısmı vardır.

19. yüzyıldaki türbe sayısı bir önceki yüzyıldan bir miktar fazladır. Bu çalışmada tespit edilen 17 türbenin dokuzu hanedan, altısı sadrazam, ikisi ise rical türbesidir. Hanedana ait 8 türbenin altısı ise hanım sultanlara aittir. Bilhassa Mihrişah Sultan, Şah Sultan ve Nakşidil Sultan türbelerinin özenli mimarileri ve bir külliye içinde inşa edilmiş olmaları, bu hanım sultanların imar faaliyetlerine ilgilerini ve katkılarını göstermektedir. Bu türbelerin çokgen veya daire planları ile özenli mermer kaplama cepheleri bulunmaktadır.

20. yüzyılın ilk 13 yılında yapılmış 8 türbe tespit edilebilmiştir. Bu miktar, en fazla sayıda türbenin yapıldığı 16. yüzyılı bile oran açısından geride bırakmaktadır. Ekonomik ve siyasal açıdan güçlükler içinde olan bir devletin yöneticilerinin türbe yapımına karşı bu yoğun ilgisi dikkat çekicidir. Bu sekiz türbenin ikisi hanedan, ikisi sadrazam, dördü ise diğer rical mensuplarına aittir.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin en güçlü zamanı olan 16. yüzyıl, en fazla türbenin yapıldığı yüzyıl olmuştur. 16. yüzyılı takip eden yüzyıllarda devletin yavaş yavaş güçten düşmesi ile paralel olarak türbe sayısında azalma meydana geldiği saptanmaktadır. Değişen mimari beğenilerin de türbe yapılarına, cephe tasarımlarında, plan tiplerinde, örtü biçimlerinde etkileri görülmektedir.

4. İSTANBULDAKİ TÜRBE İNŞAATLARINI BELİRLEYEN TARİHSEL KOŞULLAR

Türbelerin yer seçiminde ve mimari özelliklerinin belirlenmesinde, dönemin mimari eğilimlerinin yanında, türbe sahibinin konumu, gücü ve kişisel tercihleri de etkili olmuştur. Türbe yapımına ilişkin Osmanlı devletinde çeşitli gelenekler oluşmuştur. Bu geleneklerin devletin erken yıllarında ortaya çıkıp, son yüzyıllara kadar devam eden bir süreklilik gösterdikleri söylenemez. Türbe yapımını belirleyen koşullar zaman içinde oluşmuş ve doğal olarak yine zamanla değişmiştir.

Sultan Türbeleri:

Daha önce de belirtildiği gibi 36 Osmanlı hükümdarından altısı Bursa'da, son sultan Şam'da, geri kalan 29'u ise İstanbul'da gömülüdür. Bu durum hükümdarların devletin payitahtına gömülmeleri gereğinin göstergesidir ve başka hiçbir topluluk için bir kural olarak uygulanmamıştır.

Sultan, I. Murat, I. Beyazıt, I. Mehmet, II. Mehmet, II. Beyazıt, I. Selim ve I. Süleyman örneklerinde olduğu gibi başkent dışında ölse bile mutlaka baş şehire ulaştırılarak defnedilmiştir. Bilindiği gibi, I. Murat Kosova'da, I. Beyazıt Akşehir'de, I. Mehmet Edirne'de, II. Mehmet Gebze'de, II. Beyazıt Dimetoka'da, I. Selim Çorlu'da, I. Süleyman Macaristan'da ölmüştür ve bütün bu sultanlar başkente ulaştırılmıştır.

Ancak Bursa'dan sonra İstanbul'un fethine kadar olan sürede başkentlik yapan Edirne'de neden sultan türbesi olmadığı sorusu ile karşılaşılmaktadır. Örneğin Edirne'de de adına yapılmış bir camisi olan ve bu şehirde ölen II. Murat'ın cenazesi, Edirne'de değil de Bursa'da sağlığında yaptırdığı türbesine gömülmüştür. Bu konudaki yapılan bir yorumda İstanbul'un fethine kadar olan dönemde, "cesedin düşman eline geçmesi korkusuyla, hanedanın kutsallığı fikrini siyaset felsefesinin merkezi haline getirmiş olan Osmanoğulları,

Edirne'nin başkentliği almasından sonra da, Bursa'da gömülmeyi tercih edeceklerdi" denilmektedir [8, s. 51].

Sultan türbelerinin, hükümdarların kendi yaptırdıkları külliyelerin içine yerleştirilmeleri geleneği I. Murat ile başlamıştır. I. Murat türbesinin ardından I. Beyazıt, I. Mehmet ve II. Murat'ın türbeleri de bu sultanlar tarafından yaptırılan külliyelere yerleştirilmiştir. Böylece Osmanlı türbelerinin konumları açısından bir gelenek oluşmaya başlamıştır. Ancak I. Murat'ın ve I. Beyazıt'ın türbeleri, caminin kuzeyinde yer almıştır. I. Mehmet türbesinde ise türbe caminin kible duvarı arkasında bulunmaktadır. Bu konum İstanbul'daki sultan türbelerinin, selatin camilerinin kible duvarları arkasına yerleştirilmeleri geleneğinin başlangıcı sayılabilir. I. Mehmet türbesinin, yani Yeşil Türbe'nin, oranları, camiye olan uzaklığı ve camiye yukarıdan bakan konumu İstanbul'daki sultan türbelerinin konum ve kütleleri ile çok yakın bir ilişki kurmayı güçleştirir. Türbenin camiden daha yüksek bir yerde olmasının uygun olmadığı hakkında şöyle denmiştir:

"Nitekim, türbenin camiye tepeden bakmasına Osmanlı mimarisinde bir daha rastlanmayacak, buna karşılık, hünkar türbesine caminin kible yönünde yer veren yerleşme düzeni klasik döneme tarihlenen hünkar külliyelerinin ana ilkelerinden birini teşkil edecektir [43, s. 389]."

Yine de kible duvarının arkasında, cami ile beraber bulunması, sözü edilen geleneğin başlangıcını oluşturmuştur ve Yeşil Türbe'nin mimari özellikleri ve konumu daha sonraki sultan türbelerini etkilemiştir (Bkz. Şekil C.3.2. ve C.4.2.).

İstanbul'un Türklerin eline geçmesinden sonra yeni başkentteki ilk sultan külliyesi II. Mehmet tarafından yaptırılmıştır. II. Mehmet'in türbesi 1766 depreminde yıkıldığı için deprem sonrasında III. Mustafa tarafından yeniden yaptırılmıştır. Dolayısıyla bu türbe özgün halinde değildir, ancak eski türbenin bulunduğu noktanın üzerinde inşa edilmiştir. Bu örneğin gösterdiği gibi, türbelerin caminin kible duvarının tam arkasına yapılma geleneği İstanbul'da başlamıştır. Aynı gelenek II. Beyazıt, I. Selim ve I. Süleyman türbeleriyle de sürmüştür (Bkz. Şekil C.3.4-8). Türbelerin, külliye yapıtiran ile kullananlar arasında bir bağ kurduğu açıktır. "Cami, türbe ve külliye'nin yakın ilişkisi, bu

yapı topluluğunu kullananlar üzerindeki hatırlatıcı durumu açık bir şekilde gösterdiği gibi aynı zamanda kurucunun dindarlığını da simgelediği” düşünülmektedir [18, s. 208].

Fetih’ten sonra gelen ilk dört sultanın hepsinin şehir surları içinde bir külliyesi vardır ve türbeleri, yaptırmış oldukları kendi camilerinin haziresinde bulunmaktadır. Ancak I. Süleyman’dan sonra bu durum değişmiştir. I. Süleyman’ın arkasından tahta geçen II. Selim’in İstanbul’da bir camisi yoktur. Adına yapılan Selimiye Camisi, Edirne’dedir. Buna rağmen II. Selim’in türbesi Edirne’deki camisinin haziresine değil, İstanbul’daki Ayasofya Camisi’nin avlusuna yapılmıştır. Bu yer seçiminde II. Selim’in Ayasofya’yı tamir ettirmiş ve iki yeni minare ekletmiş olmasının rolü aranmıştır [28, s. 281]. Ayrıca, 1571-72 yılına ait şöyle bir bilgiye de rastlanmaktadır:

“Sultan Selim Han’ın buyruğu ile mübarek Ayasofya Camii’nin büyük kubbesine bir güvenlik önlemi olarak destekler (payeler) ve iki eşsiz minare iki medrese, bir de padişahın kendisi için türbe yapılması ferman buyuruldu ve kısa sürede tamamlandı.

Ancak, türbe padişah buraya gömüldükten sonra tamamlandı [60, s. 354].”

II. Selim’den sonra sırasıyla tahta geçen III. Murat ve III. Mehmet’in de İstanbul’da camileri yoktur. III. Murat adına yapılan cami Manisada’dır. Her iki sultanın da türbesi Ayasofya’nın avlusuna inşa edilmiştir. Yani ilk dört sultanı izleyen bu üç sultanın türbeleri ayrı bir süreci temsil etmektedir. Bu yeni süreci Ayasofya’nın karşısına kendi adına bir cami yaptıran I. Ahmet bozmuştur. I. Ahmet’in türbesi, geleneksel biçimde külliye ile birliktedir. Bu türbe geleneksel olarak sultanın cami-külliyesi içinde yer alırken, geleneği bozan bir biçimde de caminin kible duvarı arkasına değil, kuzeydoğu köşesine, yol kenarına yerleştirilmiştir (Bkz. Şekil C.1.5. ve C.3.9.)

Kendilerine özel bir türbe inşa edilmeyen Osman ve Orhan Bey dışında, Bursa’da tahta çıkmış olan dört hükümdarın ikisinin türbesi ölümlerinin ardından, diğer ikisinin türbesi ise bu sultanların yaşamları sırasında yapılmıştır. “I. Murat’ın türbesi oğlu I. Beyazıt tarafından, I. Beyazıt’ın türbesi ise oğlu Süleyman tarafından yaptırılmıştır. I. Mehmet’in türbesinin yapımına kendi sağlığında başlanmıştır. II. Murat’ın türbesi kendisinin sağlığında inşa edilmiştir [18, s. 207].”

Ölen sultanın türbesinin onun yerine tahta geçen oğlu tarafından yaptırılması geleneği İstanbul’da 15. ve 16. yüzyıllarda yapılan sultan türbelerinde belirgin bir hal almaktadır.

İstanbul'daki ilk sekiz sultanın türbelerinin tamamı bu sultanların hayatlarını kaybetmelerinin ardından tahta geçen oğulları tarafından yaptırılmıştır. Tahta geçen sultanın, kendisinden önceki sultanın türbesini yaptırması hakkında, "bu hareketin hanedanın devamlılığını ve meşruiyetini gösterme çabası" olduğu ifade edilmiştir [48, s. 33]. Sultan vefat ettikten sonra gömülmekte, üzerine geçici olarak bir çadır konulmakta ve bir süre sonra türbesinin inşaatına başlanmaktadır. Örneğin, I. Süleyman'ın cenaze töreni hakkında yapılan bir minyatürde sultanın mezarının üzerine konan bu çadır ve defin işlemleri açık bir şekilde görülebilmektedir (Bkz. Şekil C.4.3.). Bu konudaki bir başka örnek, Tarih-i Selaniki adlı eserde bulunabilir. Selaniki, III. Murat'ın vefatından kırk gün sonra sultanın ruhu için aşlar pişirilip fakirlerin doyurulduğunu, çeşitli yardımların yapıldığını ve dualar okunduğunu belirttikten sonra şöyle devam etmektedir: "ve ser-mimarın ve mühendisan-ı devran Davud Ağa türbe-i şerifün resmini şeş-kuşe üzere tayin eyleyüp, binası için esbab u edevat ihzar eyleyüp, temeli birağılup, binasına şurü olundı [63, s. 457]." Görüldüğü gibi sultan vefat ettikten ve gömüldükten sonra yapılan bir takım geleneksel uygulamalardan sonra, dönemin baş mimarı ve mühendisi Davut Ağa, türbenin planını altı köşeli olarak çizmiş, bina için çeşitli gereçleri sağlamış, daha sonra da temel atılarak inşaatla başlanmıştır. Ayrıca II. Selim ve I. Ahmet'in babalarının türbelerinin inşaatları hakkında verdikleri hükümler de diğer örneklerdir. Örneğin I. Süleyman'ın türbesine taşçı getirilmesi konusunda II. Selim'in 1567 tarihli fermanında şöyle denilmektedir:

"Brusa ve Amasya ve Kastamoni ve Merzifon kadılarına hüküm ki: Merhum ve mağfirunleh babam Sultan Süleyman Han'ın türbei şerife binasıyçün mermer işin bilür üstad taşçılar lazım olmagin buyurdum ki vusul buldukda tehir ve terahi etmiyüb her birinüz tahtı kazanızda mermer işi işlemeği bilür üstad taşçı varise san'atlarına lazım olan aletlerle ihrac idüb bervechi istical irsal idesin ki gelib hidmete mubaşeret ideler...[1, s. 15]."

I. Ahmet'in kardeş katlini kaldırması ve tahta geçmenin ekberiyet kuralına bağlanmasından sonra ölen sultan için halefi tarafından bir türbe yaptırılması geleneği de sona ermiştir. Ekberiyet usulü, yaşça en büyük olan kardeşin tahta geçme hakkını elde etmesi demektir. I. Ahmet sonrasındaki dönemde bir iki istisna dışında "ekberiyet" usulü iyice yerleşmiş ve hanedanın en yaşlı erkek üyesi padişah olmuştur [31, s. 142].

I. Ahmet'in 1617-20 arasında yapılan türbesinin inşaatı, kendisinden sonra kısa bir süre için tahta geçen ve akıl sağlığı bozuk kardeşi I. Mustafa zamanında başlamış ve onun arkasından I. Ahmet'in oğlu II. Osman zamanında bitmiştir. 1839 tarihli II. Mahmut Türbesi de, II. Mahmut'un oğlu Abdülmecit tarafından yaptırılmıştır. Bu iki istisna dışında, I. Ahmet'ten sonra tahta geçen hiçbir sultan selefi olan sultan için bir türbe yaptırmamıştır. Hatta Nuruosmaniye Camisi'nin inşaatını başlatan ancak tamamlanmasını görmeden ölen I. Mahmut'un bu caminin avlusundaki türbeye gömülmesi mümkün olmamış ve kardeşi III. Osman, I. Mahmut'un Hatice Turhan Sultan'ın türbesine gömülmesini buyurmuştur [62, s.345]. Ancak Nuruosmaniye Camisi inşaatını tamamlattıran III. Osman'ın da buradaki türbeye gömülmesine halefi III. Mustafa izin vermemiş ve onun emriyle III. Osman da Hatice Turhan Sultan türbesine gömülmüştür [62, s. 355]. Nuruosmaniye türbesine ise III. Osman'ın 1756'da ölen annesi Şehsuvar Sultan defnedilmiştir [62, s. 354]. I. Ahmet Türbesi'nden sonra 1620 ile 1763 arasında, tam 143 yıl boyunca, içine bir sultanın gömülmesi mümkün olmamış Nuruosmaniye türbesi dışında, yeni bir sultan türbesi yapılmamıştır. 143 yıl sonra yapılan ilk sultan türbesi III. Mustafa'ya aittir. Sur içinde yaptırmış olduğu Laleli Külliyesi içindeki türbesi sultanın sağlığında yapılmıştır. Ancak artık türbelerin caminin kible duvarı arkasında bulunması geleneği kalkmış durumdadır. Türbe, külliye bünyesinde fakat yol kenarında ve bir sebille birlikte inşa edilmiştir (Bkz. Şekil C.1.6.). III. Mustafa'nın halefi I. Abdülhamit'in türbesi de sultanın sağlığında yaptırılmıştır. Bu türbeden sonra yapılan diğer sultan türbesi olan II. Mahmut Türbesi sultanın ölümünden sonra oğlu Abdülmecit döneminde yapılmıştır. Abdülmecit ise vefat etmiş çocukları için yapılmış olan ve Sultan Selim Camisi haziresinde bulunan türbeye gömülmüştür. Son sultan türbesi olan Sultan Reşat'ın türbesi, kendisi hayattayken yapılmıştır. Ancak bu türbe İstanbul'daki sultan türbeleri içinde, sur dışında bulunan Eyüp'te yapılmış olması nedeniyle bir istisna teşkil etmektedir.

I. Ahmet'ten sonraki 22 sultandan sadece beşinin, adına yapılmış türbesi vardır. Bu beş türbenin dördü türbenin sahibi olan sultanın sağlığında yapılmış, II. Mahmut türbesi ise sultanın ölümünden sonra halefi olan oğlu Abdülmecit tarafından yaptırılmıştır. Türbesi olmayan diğer sultanların ise Nuruosmaniye istisnası dışında, sur içinde herhangi bir cami

ya da külliye gibi adlarına yapılmış bir hayır yapıları yoktur. Ancak bir sultan ölmeden önce bir türbe yaptırma bile, o sultanın öldükten sonra yaptırdığı türbesine gömülmesi, halefinin iznine bağlıdır. Nuruosmaniye türbesinin kullanılmasında yaşanan sorun yukarıda anlatılmıştır. Bahsi geçen bu izin verme konusunda ki bilgiye ise Esad Efendi'nin Teşrifat-ı Kadime isimli eserinde rastlanmakta ve bu konuda şöyle denilmektedir:

“Ölen padişah I. Abdülhamit'in cenazesini gömülmeye hazırlamak görevi şehremini efendi ile mimar ağaya verildi. Ölen padişahın nereye gömüleceği sorunu, yeni padişahın iznine bağlı olduğundan şehremini ve mimar ağa Enderun'a gittiler. Yeni padişah III. Selim, merhumun kendi türbesine gömülmesine izin verdi. Bunun üzerine türbenin tanzimine başladılar [23, s. 106].”

Bir diğer önemli bilgi ise hal edilmiş yani tahttan indirilmiş ya da katledilmiş sultanların türbelerinin olmayışdır. Tahttan indirilen sultanların sur dışında yaptırdıkları camileri olsa bile bu sultanlar öldükten sonra camilerinin avlusuna değil de sur içindeki bir sultan türbesine gömülmüşlerdir. Daha öncede belirtildiği gibi, İstanbul'daki ilk sekiz sultan, halefleri zamanında yapılan kendi türbelerinde medfundur. Sur içinde bir külliyesi olan II. Beyazıt, tahttan feragat etmesine rağmen bir türbeye sahiptir. Ancak I. Ahmet'ten sonra tahta geçen 22 sultan içinde hal edilen veya tahttan feragat eden 11 sultanın hiçbirisi için özel bir türbe yaptırılmamıştır. Bu konu hakkında şöyle bir bilgiye rastlanmaktadır: “Tahttan indirilmiş padişahların cenazae merasimi pek sade ve bazen de pek sönük olurdu. Burada şunu belirtelim ki V. Murat'ın cenazesine gösterilen lakaydinin emsaline tarihte pek az tesadüf edilir...[4, s. 149].”

Bu 11 sultan içinde bulunan ve akli dengeleri bozuk olarak bilinen I. Mustafa ve İbrahim ise Ayasofya'nın vaftizhanesine gömülmüştür. Osmanlı döneminde “camide yakılan kandillerin yağlarının depolandığı bir anbar olarak kullanılan [24, s. 153-54]” kare planlı ve kubbeli bu yapı 1639'da türbeye çevrilmiştir (Bkz. Şekil C.4.4.). Akli dengesi bozuk olan iki sultanın da sonradan türbeye çevrilmiş olan böyle bir yapıya gömülmüş olması bir tesadüf olmamalıdır. Bu konuda açık bir bilgiye rastlanmamışsa da Evliya Çelebi'nin, I. Mustafa'nın cenazesinin defni hakkında anlattığı olaylara bakılırsa, o sırada sarayda bu konuda bir karmaşanın egemen olduğu anlaşılabılır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre, Sultan Mustafa öldüğünde, bütün padişahların türbeleri önceki sultanlar ve şehzadelerin mezarları ile dolu olduğundan ona yer bulunamamış, “naşı on yedi saat meydan-ı

musallada” bekletildikten sonra, nihayet Evliya Çelebi’nin babasının hatırlatmasıyla bu binaya defnedilmiştir [24, s. 153-54].

Bütün bu bilgilerden sonra konu şöyle özetlenebilir: I. Ahmet’e kadar her sultan kendinden önceki sultan olan babasının türbesini yaptırmıştır. Eğer vefat eden sultanın sur içinde bir camisi varsa, türbe caminin yanında yapılmıştır. I. Ahmet’ten sonra ise tahta geçmede ekberiyet sistemi uygulanmasının ardından, tahta geçen sultanın, selefinin türbesini yaptırmadığını görülmektedir. Tahttan indirilmiş ya da çekilmiş sultanlara türbe yaptırılmamıştır. IV. Murat gibi tahttan ölüm nedeniyle ayrılmış olan sultanların da eğer sur içinde camileri yoksa yine adlarına bir türbe yaptırılmamıştır. I. Ahmet’ten sonra türbe sahibi olan beş sultandan dördü türbelerini kendileri hayattayken yaptırmış, II. Mahmut’un türbesi ise halefi olan oğlu Abdülmecit tarafından yaptırılmıştır. Bir başka ilginç sonuç ise III. Selim, II. Abdülhamit gibi sur dışında camisi olan sultanların kesinlikle bu camilerin avlusuna gömülmemesi ve sur içindeki bir hanedan türbesine gömülmesidir. III. Selim ve II. Abdülhamit’i tahttan indirilmiş kişiler olarak düşünürsek, II. Mahmut ve Abdülmecit’in de sur dışında camileri olduğunu ancak buna rağmen sur dışındaki camilerine gömülmediklerinin de belirtilmesi gerekmektedir.

Hanım Sultan Türbeleri:

İstanbul’daki ilk dört selatin külliyesi örneğinde karşımıza çıkan bir başka önemli özellik de kible duvarı arkasında konumlandırılmış sultan türbelerinin hemen yanında bir hanım sultan türbesinin olmasıdır. II. Mehmet ile eşi Gülbahar Sultan’ın, II. Beyazıt ile kızı Selçuk Sultan’ın, I. Selim ile eşi Hafsa Sultan’ın ve I. Süleyman ile eşi Hürrem Sultan türbeleri, camilerin kible duvarı arkasında yan yana durmaktadır (Bkz. Şekil C.3.4, 5, 6, 8). Burada tek istisna II. Beyazıt türbesinin yanında sultanın eşinin değil de kızının türbesinin yer almış olmasıdır. Ancak II. Beyazıt’ın eşi ve I. Selim’in annesi olan Gülbahar Sultan Trabzon’da vefat ettiği için türbesi de bu şehirde yapılmıştır. Bir başka özellik ise sultan türbelerinin yanına türbeleri yapılan hükümdar eşlerinden üçünün de, sultanın arkasından tahta geçen hükümdarın annesi, yani valide sultan olmasıdır. Bu konu hakkında yapılan bir yorumda şöyle denilmektedir:

“Bu yerleşme düzeninde -Beyazıt Camii dışında- caminin doğu köşesinde bulunan hünkar mahfilinin yeri ve sultanın ‘ecad’ türbelerini ziyaret geleneği belirleyici

olmuştur. XV.-XVI. yüzyıllar harem teşrifatı, dini törenlerde ve eğlencelerde birinci hanımın hünkarın yanındaki yeri de, bu yerleşmenin belirleyici unsurlarından biri olabilir. II. Selim'in cami ve külliyesini İstanbul dışında, Edirne'de, III. Murat'ın Manisa'da inşa ettirmesi, III. Mehmet döneminden sonra, I. Ahmet'in inşa ettirdiği Sultan Ahmet Camii'nin ve XVIII. yüzyılda III. Mustafa'nın inşa ettirdiği Laleli Camisi'nin şehir dokusuna bağlı konumları, bu uygulamanın devamını engellemiştir [16, s. 155].”

II. Selim, III. Murat, III. Mehmet ve I. Ahmet'in eşlerinin daha önceki sultan hanımları gibi ayrı birer türbeleri olmamıştır. Bunda sultan türbelerinin yapıldığı alanlardaki yer darlığı neden olmuş olabilir. Gerçi I. Ahmet Külliyesi'nin kapladığı geniş alana bakarak hanım sultan için ayrı bir türbe yaptırılmaması savını yer darlığına bağlamak doğru bir sonuç vermeyebilir. Ancak daha sonra da belirtileceği gibi, I. Süleyman Türbesi ile başlayan türbe boyutlarıdaki büyüme sonucunda II. Selim, III. Murat, III. Mehmet ve I. Ahmet türbeleri sultan dışında pek çok hanedan üyesinin gömüldüğü yapılar halini almıştır. Bu yüzden hanım sultanlar için bu dönemde ayrıca birer türbe yaptırılmasına gerek duyulmamış olması da mümkündür.

II. Selim'in eşi Nurbanu Sultan, III. Murat'ın eşi Safiye Sultan, III. Mehmet'in eşi Handan Sultan ve I. Ahmet'in eşi Kösem Mahpeyker Sultan, eşlerinin türbelerinde medfundur. Dolayısıyla, bu kadınların hepsi valide sultanlar olarak eşleri ile birlikte yan yana gömülme geleneğini sürdürmüştür. Valide sultanların eşlerinin yanına gömülmesi geleneğine bir istisna ise I. Ahmet'in valide sultan olan diğer eşi Mahfiruz Sultan'dır. Mahfiruz Sultan, II. Osman'ın annesidir. Ancak valide sultan olmasına rağmen eşinin türbesinde değil de Eyüp Sultan'da gömülmüştür. Oğlu II. Osman'ın padişahlığının üçüncü senesinde ölen bu valide sultanın neden eşinin türbesine gömülmediği konusu belirsizdir [70, s. 48].

Belirtildiği gibi daha önceleri hanım sultan türbelerinin hükümdarın türbesinin yanına yapılması ya da kendileri adına hiç bir türbe yaptırılmayarak hükümdarın türbesine, eşinin yanına gömülmesi gibi süreçler yaşanmıştır. Örneğin Hürrem Sultan'ın adına yapılmış bir külliyesi olmasına rağmen bir valide sultan olarak türbesi eşi I. Süleyman'ın türbesinin yanına inşa edilmiştir. III. Mehmet'in annesi ve III. Murat'ın eşi olan Safiye Valide

Sultan, eşinin türbesinde bulunmasına karşın, yine III. Murat'ın eşlerinden olan ancak valide sultanlık mertebesine yükselememiş Şah Huban Hatun, İstanbul Yenibahçe'de kendi adına yapılmış olan bir mektep ile birlikte duran türbesinde medfundur. Bir valide sultan olan Hatice Turhan Sultan'ın türbesi ise hanım sultan türbeleri içinde farklı bir konuma sahiptir.

İbrahim'in eşi, IV. Mehmet'in annesi olan Hatice Turhan Valide Sultan'ın türbesi Osmanlı mimarlık tarihinde özel yeri olan bir yapıdır ve Osmanlı sultanlarının defin geleneğini önemli oranda etkilemiştir (Bkz. Şekil C.1.19). III. Mehmet'in annesi Safiye Sultan tarafından 1597'de başlatılan Yeni Cami'nin inşaatı III. Mehmet'in ölümü üzerine durmuştur. Ancak Hatice Turhan Valide Sultan, yarım kalan inşaatı tekrar başlatmış ve 1663'de Yeni Cami ve Külliyesi tamamlanmıştır. Bu külliyenin bünyesinde Turhan Sultan için bir de türbe yapılmıştır. Yapının en önemli özelliği, türbede, yapıyı yaptıran Hatice Turhan Sultan'ın haricinde altı tane de Osmanlı sultanının bulunmasıdır. IV. Mehmet, II. Mustafa, III. Ahmet, I. Mahmut, III. Osman ve V. Murat bu türbede medfun olan sultanlardır. Daha sonradan bu türbeye bitişik olarak iki Havatin (Hatunlar) türbesi yapılmış ve hanedanın bazı mensupları bu türbelere defnedilmiştir.

Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nde bu kadar çok sayıda sultanın bulunması dikkat çekicidir. Bu konuda kısaca, I. Ahmet Türbesi (1620) ile III. Mustafa Türbesi (1763) arasında kalan zaman dilimi içindeki sultanların hepsinin hanedana ait başka türbelerde medfun oldukları ve bu sultanların uygun durumda olan bir sultan türbesine gömüldükleri söylenebilir. Örneğin bu iki türbe arasında kalan zaman içinde vefat etmiş sultanlara bakıldığında, II. Osman ve IV. Murat, babaları I. Ahmet'in türbesine; akli dengeleri bozuk olarak bilinen iki sultan I. Mustafa ve İbrahim, Ayasofya'da türbeye çevrilen bir yapıya; IV. Mehmet, annesi Hatice Turhan Sultan'ın türbesine; II. Süleyman ve II. Ahmet, I. Süleyman'ın türbesine; II. Mustafa, III. Ahmet, I. Mahmut ve III. Osman'ın da Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'ne gömüldükleri görülmektedir. Kısacası bu dönemde yeni bir sultan türbesi yapılmaması, ölen sultanların nereye gömülecekleri konusunun bir sorun yaratması ve Hatice Turhan Sultan Türbesi'nin, I. Ahmet Türbesi'nin ardından yapılan ve boyut açısından da en büyük hanedan türbelerinden biri olması, bu türbeye neden bu kadar çok sultanın gömüldüğünü açıklamaktadır. Çünkü daha sonra III. Mustafa

Türbesi'nin yapılması ile sultanların bu türbeye gömülmesi süreci kesintiye uğramıştır. Bu türbeye en son üç ay tahtta kalan V. Murat gömülmüşse de, V. Murat'ın medfun olduğu yer, annesi Şefkevza Valide Sultan'ın daha önceden gömülmüş olduğu, Hatice Turhan Sultan Türbesi'ne ek olarak yapılan Cedid Havatin Türbesi'dir. Örneğin sultanların Turhan Sultan Türbesi'ne gömülmeleri sürecinin sonrasına bakılırsa, türbesi olmayan sultanlardan III. Selim'in, babası III. Mustafa'nın türbesi'ne; IV. Mustafa'nın, babası I. Abdülhamit'in türbesine; Abdülaziz'in, babası olan ve II. Abdülhamit'in de dedesi olan II. Mahmut'un türbesine gömülü oldukları görülmektedir.

Sonuçta, türbesi olmayan sultanlar genellikle eğer varsa babalarının türbelerine gömülmüşlerdir. Ancak İbrahim babası I. Ahmet'in türbesine değil de Ayasofya'daki bir yapıya, V. Murat ve II. Abdülhamit ise belki de babaları Abdülmecit'in türbesinin yeterli olmamasından dolayı başka türbelere gömülmüşlerdir. Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'ne sultanların gömülmeleri süreci ise sultan türbelerinin yapımının kesintiye uğradığı ve belli ki ölen sultanların defni için yer bulma sorunu yaşandığı bir dönemde meydana gelmiştir ve uzun bir aradan sonra yapılan ilk sultan türbesi olan III. Mustafa Türbesi ile de bu süreç durmuştur.

Yeni Cami külliyesinden sonra bir hanım sultan adına yapılan bir başka büyük proje ise Üsküdar'daki Yeni Valide Camisi'dir. III. Ahmet'in annesi Gülnuş Emetullah Sultan adına yapılmış olan bu caminin avlusunda, yol kenarında bir sebille birlikte duran valide sultanın açık ve kubbesi metal kafesli türbesi yer almaktadır (Bkz. Şekil C.1.20). Bu türbenin arkasından 18. yy'ın sonu ve 19. yy'ın başında küçük külliyeler içinde yapılan üç türbe dikkat çekicidir. Mîhrîşah Sultan, Şah Sultan ve Nakşidil Sultan'ın küçük külliyeler içinde bulunan türbeleri mermer kaplamalı özenli mimarileriyle göze çarpmaktadır (Bkz. Şekil C.1.23, 24, 25). Bir hanım sultanın adına yapılmış son büyük proje, 1871 tarihli Aksaray Pertevniyal Camisi ve hanım sultanın türbesidir. Bu değerlendirmede bahsedilmeyen diğer hanım sultan türbeleri katalogta görülebilir.

Hanım sultan türbeleri hakkındaki bilgilerle aşağıdaki sonuçlara varılabilir. Örneğin, ilk önceleri valide sultan türbeleri, padişah türbelerinin yanına yapılmıştır. Yalnız, II. Beyazıt'ın eşi Gülbahar Hatun'un türbesi Trabzon'dadır. Daha sonraki süreçte ise

valide sultanların, eşlerinin türbelerine defnedildikleri görülmektedir. Örneğin katledilen Kösem Valide Sultan, Üsküdar da Atik Valide Külliyesi'ni yaptırmaya karşın camisinin avlusuna değil, eşi I. Ahmet'in türbesine defnedilmiştir. Bu süreçte de I. Ahmet'in eşi Mahfiruz Valide Sultan istisna teşkil etmiştir. Daha sonraki dönemde ise valide sultanların bu geleneği kırarak kendi yaptırdıkları külliyelerdeki türbelere gömüldükleri görülmektedir. Hatta III. Mustafa ve I. Abdülhamit gibi türbesi olan sultanların eşleri olan Mihrişah ve Nakşidil Sultan, eşlerinin türbelerine değil de, kendi yaptırdıkları külliyelerde bulunan türbelerine, Abdülmecit'in eşi Gülüstü Sultan da Nakşidil Külliyesi avlusundaki kendi türbesine defnedilmiştir. Hatice Turhan Sultan Türbesi ise istisnai bir örnek olarak adeta bir sultan türbesi gibi ele alınabilir.

Şehzade Türbeleri:

Hanedan mensupları içinde İstanbul'da en az türbeye sahip olan kesim olarak şehzadeler karşımıza çıkmaktadır. Eğer tahta çıkamamışsa bir şehzadenin kendisi için bir türbe yaptırması mümkün görünmemektedir. Sadece bir şehzadeye mahsus olarak yaptırılan türbe sayısı sadece ikidir ve bu iki türbe de Şehzade Camisi'nin haziyesinde bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Şehzade Mehmet Türbesi, I. Süleyman tarafından çok sevdiği oğlu öldükten sonra yaptırılmıştır. Diğeri ise III. Mehmet'in oğlu olan Şehzade Mahmut'a aittir. İçinde birden çok şehzadenin bulunduğu ve şehzadeler türbesi olarak anılan türbe sayısı ise ikidir. Görüldüğü kadarıyla tahta geçemeyen erkek çocuklar devlet kademesinde çok önemli bir konuma sahip değillerdir. Hatta, hanım sultanların, şehzadelerden daha güçlü olduklarını ve şayet imkanları varsa bir türbe ya da daha geniş kapsamlı bir yapı topluluğu yaptırabildikleri anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin en güçlü yıllarını şehzadelerin sancağa gönderilmesi uygulamasının yapıldığı dönemlerde yaşadığını görülmektedir. Bu uygulamanın kaldırılması ve şehzadelerin İstanbul'da tutulmaları ise onların devlet içindeki konumlarını daha da zayıflatmış olmalıdır. Şehzadelerin durumları hakkında şöyle denilmektedir:

“II. Selim'in 1566'da cülusuna kadar bütün Osmanlı şehzadelerinin sancak beyi olarak taşraya gönderilmeleri kanundur. Bu tarihten sonra sadece en büyük şehzadenin sancağa gnderilmesi usulü benimsenmiştir....III. Mehmet'in cülusundan itibaren şehzadelerin fiilen sancağa gönderilmeleri usulü tamamen terkedilerek, şehzadeler

adeta Harem'e hapsedilmiştir. Bu geleneğin terkedilmesi Osmanlı saltanat kurumu için tam bir felaket olmuştur. XVI-XVIII. asırlarda Topkapı Sarayı'nın Harem kısmında Şimşirlik denen dairede hayatını birkaç cariye ve Enderun'dan birkaç görevli ile geçiren şehzadelerin şahsiyetleri gelişmemiş, ilim ve kültür bakımından çok zayıf kalmışlardır. İki asra yakın bu şekilde devam ettikten sonra XVIII. yüzyıl sonlarında şehzadeler tekrar bir ölçüde serbest bir ortam içinde yetişme ve saray içinde ve dışında devlet meseleleri ile uğraşma imkanı bulmuşlardır [31, s. 149-150].”

Rical Türbeleri:

Bu çalışmada incelenen diğer grup ise rical mensuplarıdır. Sultanların tutumuna oranla rical üyeleri türbe sahibi olmada daha “istekli” davranmışlardır. Rical türbeleri içinde, türbe sahiplerinin yaptırdıkları külliye içinde yer alanlar olduğu gibi tek başına duran türbeler de mevcuttur. Tek başına duran türbeler genellikle Şehzade ve Fatih hazireleri ile Eyüp Sultan çevresinde oluşan mezarlık ve türbe toplulukları arasında yer almaktadır.

Rical mensuplarının türbe yaptırma istekleri hakkında şöyle denilmektedir:

“Din dışı bürokrat türbelerinin büyük kesiminin sahiplerinin ölümünden önce bizzat kendileri tarafından yaptırıldığı söylenebilir. Siyasal sistemin söz konusu grubun üyelerine oldukça belirsiz bir gelecek beklentisi sunuşu, onları bu alandaki önlemleri almaya itmiştir [66, s. 310].”

Gerçekten de Osmanlı Devleti'nin yönetiminde, özellikle de sadece Sokollu Mehmet Paşa'nın sadrazamlık yaptığı II. Selim döneminden sonra, sadrazamlık makamının sık sık çeşitli sebeplerle el değiştirdiği görülmektedir. İstanbul'un alınmasından II. Selim'in ölüm tarihi olan 1574'e kadar geçen 121 yıllık beş sultan döneminde bir sadrazamın ortalama görev süresi dört yıl iken, II. Selim sonrasındaki 348 senelik dönemde bu ortalama yaklaşık olarak 1.4'e düşmektedir. Ancak bu 348 yıllık devrede sadrazamların idam edilmesi sayısı, oran olarak II. Selim öncesi döneme kıyasla yaklaşık olarak aynıdır. Fakat sadrazamların azledilmelerindeki oranda büyük bir artış gözlenmesine rağmen rical türbelerinin yapılış oranı hemen hemen aynı kalmıştır.

Rical mensuplarının türbe yaptırma isteğinde, hatırlanma kaygısı da önemli bir rol oynamış olabilir. Hayır yapısı yaptırma ve kullanıcılardan dua bekleme gibi dini bir amaç güdülmüş olması diğer bir etkidir. Türbeleri bir külliye içinde yer alanlar, bu yapıları genellikle şehrin bağımsız noktalarına yerleştirmiştir. Türbeleri tek olarak yapılanlar ise yer

seçiminde genellikle Eyüp gibi kutsal kabul edilen bir bölge ile  ehzade ve Fatih gibi camilerin hazirelerini tercih etmiştir. Rical mensuplarının bu tür yapıları yaptırmaları konusunda bir diğerk görüş ise bu zümreye ait kişilerin mallarını kaybetme korkusudur.

“Devletin servet sahibi memurunu görevden alırken servetine de el koyma hakkı vardır. Bu nedenle hızla biriktirilebilmiş servetler aynı hızla ortadan kalkabiliyordu. Müsadere tehdidinden bir kaçış yolu vardı ki, o da bize Osmanlı toplumunda kurulan vakıf sayısının çokluğuna açıklar [59, s. 130].”

Kısacası servet ve makam sahibi olan rical mensubu, bu varlıklar kaybetme korkusu yaşadığı için mallarını vakfetme ve eğerk makamını bir şekilde kaybederse, bu kayıp yaşanmadan önce bir hayır yapısı ile birlikte türbesini de yaptırarak anılma isteğı duymuş olabilir. Ancak elbette bu düşünce, Osmanlı Devletin’de yapılmış bütün türbe ve hayır yapılarının yapım sebeplerini açıklamaya yetecek bir varsayım değıldir.

Sultan türbelerinde görülen, türbelerin kible duvarı arkasına yapılma geleneğine, Rum Mehmet Paşa, Mahmut Paşa, Atik Ali Paşa ve Davut Paşa gibi İstanbul’daki ilk rical k lliyyelerindeki türbelerde de rastlanmaktadır (Bkz. şekil C.3.12-15). Ancak bu özellik daha sonraki dönemlerde çok fazla görülmemektedir. Bilhassa 16. yüzyılın sonlarından itibaren cami merkezli büyük rical türbeleri ortadan kalkıp, yerlerini küçük araziler içinde düzenlenmiş yapı topluluklarına bırakınca, türbeler, büyük camilerin avluları içinde kalmış ve göreceli olarak gözden uzak yapılar olmaktan çıkıp, şehir içinde ve genellikle yol kenarında yer alan yapılar konumuna girmişlerdir. Artık türbeler, medrese, mektep, sebil,  eřme ve d kkán gibi yapılarından oluşan küçük k lliyyeler içinde yer almakta ve şehir halkıyla doğrudan görsel temas sağlamaktadırlar. Ancak 19. yüzyıl ve sonrasında, türbelerin bir hayır yapısı ile birlikte yapılma geleneğı de son bulmuş ve genellikle tek başına veya başka bir caminin haziresinde duran yapılar halini almışlardır.

Değerkendirme:

Konu řu şekilde özetlenebilir: Sultanlar nerede ölürlerse ölsünler mutlaka başkente gömülmektedir. Bu kural başka hiçbir gruba uygulanmamaktadır. Osman ve Orhan Bey’den sonra sultanların kendi yaptırdıkları külliyyede bulunan türbelere gömülme geleneğı başlar. I. Mehmet Türbesi’nin caminin kible duvarı arkasındaki konumu İstanbul’daki sultan türbeleri için model olmuştur. İstanbul’daki ilk dört sultan türbesinin

külliye içinde ve kible duvarı arkasında yer alan konumları, II. Selim Türbesi ile kesintiye uğramıştır. Bu örnekden itibaren türbelerin kible duvarı arkasında bulunma geleneği ortadan kalkmıştır. İstanbul'daki ilk sekiz sultanın türbesi, bu sultanların ölümlerinden sonra yapılmıştır. Tahta geçişte ekberiyet kuralının getirilmesinden sonra, bir istisna dışında tahta geçen sultanın selefi için bir türbe yaptırmadığı görülmektedir. Bir diğer durum ise tahttan indirilen sultanlarla ilgilidir. II. Beyazıt dışındaki örneklerde tahttan feragat etmiş ya da indirilmiş sultanların sur dışında yaptırdıkları camileri olsa bile kendileri için bir türbe yaptırılmamış ve bu sultanlar sur içinde bulunan hanedana ait bir türbeye gömülmüştür.

İstanbul'daki ilk dört sultan külliyesinde, hanım sultan türbelerinin sultan türbesinin yanına yerleştirildiği görülmektedir. Bu ilk dört örnekten sonra, valide sultanlar için ayrı bir türbe yaptırılmamış ve bu kişiler eşlerinin türbesine gömülmüştür. Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nden sonra ise valide sultanların, eşlerinin türbelerinden ayrı olarak kendilerine ait türbeler yaptırabildikleri saptanmaktadır.

Şehzadelerin ise kendi adına türbe yaptırma olanakları olmamıştır. Tespit edilen şehzade türbelerinin tamamı, bu şehzadelerin ölümlerinin ardından yaptırılmış türbelerdir.

Rical mensuplarının çok sayıda türbe yaptırması konusunda görevlerinin sık sık el değiştirmesi veya servetlerine el koyulabilmesi gibi sebeplerden dolayı bu kişileri önlem alma yoluna gittiği ifade edilmiştir. Ancak ricale ait bütün türbeleri bu savla açıklamak doğru gözükmemektedir.

5. TEK YAPI ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRMELER

5. 1. Plan Çeşitlendirmeleri ve Yönlendirme

Osmanlı türbelerinde her türlü plan çeşidi zaman içinde uygulanma olanağı bulmuştur. Dikdörtgen, kare, altıgen, sekizgen, ongen, onikigen, onaltıgen, daire, ayrıca içi ve dışı farklı plan tipleri türbelerde kullanılmıştır. Bu çalışmada hakkında bilgiye ulaşılabilen hanedan ve rical türbelerinde en fazla sekizgen ve kare planların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bunu sırasıyla dikdörtgen planlar, on ve daha fazla kenara sahip planlar, içi ve dışı farklı planlar, son olarak da daire planlar izlemektedir.

16. yüzyılda ağırlıklı olarak sekizgen plan tercih edilmiştir. Bu yüzyıla ait olarak katalogda verilen 47 türbenin 19'u sekizgen planlıdır. Sekizgen plandan sonra en fazla kare plan tipi kullanılmıştır. Aynı yüzyıldan 11 adet kare planlı örnek saptanmıştır. Daha sonra içi ve dışı farklı planlar, dikdörtgen, onikigen ve onaltıgen plan şekilleri gelmektedir. Daire dışındaki tüm plan tipleri yalnız 16. yüzyılda bir arada uygulanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde mimarlar hem çok fazla sayıda uygulama yapma, hem de farklı mimari biçimleri deneme olanağı bulmuştur. Burada, Mimar Sinan'ın deneme zenginliğini de bu yüzyılı belirleyen bir etken olarak ayrıca belirtmek gerekir.

17.yüzyılda ise kare plan kullanımı ağır basmıştır. Sekizgen plan tamamıyla terk edilmese bile fazla rağbet görmemiştir. Tespit edilen 19 türbeden, planına ulaşılabilen 18'sinin dokuzu kare, sadece dördü sekizgen planlıdır. Bu yüzyılda üç altıgen, bir içi dışı farklı plan ve bir de dikdörtgen plan uygulaması vardır.

18. yüzyılda türbe sayısı iyice düşmüştür. Herhangi bir plana yönelik ağırlıklı bir tercih göze çarpmamaktadır. Sadece on ve daha fazla kenara sahip olan grubun diğerlerine oranla biraz daha fazla kullanıldığı söylenebilir.

19 ve 20. yüzyıllarda da türbe sayısında büyük bir artış olmamakla beraber ağırlıklı olarak kare planın kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmaya dahil edilen daire planlı üç türbe uygulaması 19. yüzyıla aittir. Bu üç türbenin tamamı hanım sultanlar için yapılmıştır.

Sultan Türbeleri:

İstanbul'da inşa edilmiş 13 sultan türbesinin yedisinde sekizgen, üçünde kare, ikisinde ongen, birinde altıgen plan kullanılmıştır. Bursa'da yapılan türbeler de hesaba katılınca, sultan türbeleri için tercih edilen plan tiplerinin kare ve sekizgen olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak İstanbul'da yapılmış sultan türbelerinde sekizgen plan tercihi ilk sıradadır.

İstanbul'daki sultan türbelerinde ilk farklı plan denemesi Sinan tarafından I. Süleyman Türbesi'nde yapılmıştır. Sekizgen duvarlardan ayrı olarak mekan içinde yine sekizgen planlı fakat sütunlardan oluşan bir strüktür kullanılmıştır. Aynı zamanda duvarların dışında da sekizgen planlı bir çevre koridoru türbeyi sarmaktadır (Bkz. Şekil C.2.3.). Bu tip bir plan düzenlemesiyle I. Süleyman'ın türbesi diğerlerine göre daha özel hale getirilmiştir. Tasarladığı türbelerde ağırlıklı olarak sekizgeni kullanan Sinan, inşa ettiği son sultan türbesi olan II. Selim Türbesi'nde ise kare planı tercih etmiştir. Bu aynı zamanda İstanbul'daki ilk kare planlı sultan türbesidir. Kare planlı dış duvarlardan ayrı olarak, tıpkı I. Süleyman Türbesi'nde olduğu gibi sütunlardan oluşan ayrı bir iç strüktür kullanılmıştır (Bkz. Şekil C.2.4.). II. Selim Türbesi'ndeki bu düzenleme, II. Selim'in Edirne'de yaptırdığı ve yine Sinan tarafından tasarlanmış olan Selimiye Camisi'nin planı ile ilişkilendirilmiştir [29, s. 69]. Dış duvarlardan ayrı olarak iç mekana yerleştirilmiş sütunlardan oluşan bu tip tasarımlar III. Murat ve III. Mehmet türbelerinde de uygulanmıştır. I. Ahmet Türbesi ile bu uygulamadan vazgeçilmiştir.

Burada Mimar Sinan ve onun ekolünden gelen mimarların türbe mimarisi üzerinde etkilere değinilmesi gerekmektedir. İstanbul'da yapılmış ilk üç sultan türbesinden özgün haliyle II. Beyazıt ve I. Selim türbeleri kalmıştır. Bunların Osmanlı klasik dönem türbe mimarlığının standart çizgilerine sahip oldukları görülmektedir. Osmanlı mimarlığında Sinan döneminin başlamasıyla birlikte, türbe mimarisinde de farklı arayışlara gidilmiştir. Örneğin Sinan tarafından yapılmış I. Süleyman türbesinde bu farklılık yukarıda anlatıldığı

gibi açıkça görülmektedir. II. Selim Türbesi için de aynı şey geçerlidir. III. Murat, III. Mehmet ve I. Ahmet türbeleri ise Sinan'ın öğrencileri olan Davut Ağa, Dalgıç Ahmet Ağa ve Sedefkar Mehmet Ağa tarafından tasarlanmış yapılardır ve Sinan döneminde başlayan farklı denemeler yapma düşüncesini devam ettirirler.

I. Ahmet Türbesi basit bir kare plan ile planın güneybatı duvarında dışarıya doğru çıkıntı yapan bir kısımdan oluşmuştur (Bkz. Şekil C.2.7.). Bu kısım mekan içinde bir eyvan etkisi taşımaktadır. Benzer bir plan tipi daha sonra Hatice Turhan Sultan Türbesi için de kullanılmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi I. Ahmet Türbesi'nden sonra uzun süre sultan türbesi yapılmamıştır. Bu süre sonunda yapılmış olan iki sultan türbesi, aşağı yukarı aynı yıllarda inşa edilen III. Mustafa Türbesi ile II. Mehmet'in deprem sebebiyle yıkıldığı için tekrar yapılan türbesidir. Her iki türbe de ongen planlıdır ve III. Mustafa tarafından aynı mimara, Mehmet Tahir Ağa'ya yaptırılmıştır (Bkz. Şekil C.2.9, 10).

III. Mustafa Türbesi'nin hemen ardından köşeleri yuvarlatılmış kare planlı I. Abdülhamit Türbesi gelir. II. Mahmut Türbesi geniş sekizgen planı ile dikkat çekmektedir. Abdülmecit Türbesi ile V. Mehmet Reşat Türbesi sekizgen planlara sahiptir. Ancak Sultan Reşat Türbesi'nin kuzeydoğu tarafındaki iki kenarına odacıklar yerleştirilerek sekizgenin iki kenarında kare bir plandaki gibi dik köşeler meydana getirilmiştir. Bütün sultan türbeleri içinde III. Murat Türbesi altıgen planlı tek sultan türbesidir ve bir istisna teşkil etmektedir.

Sultan türbeleri planlarındaki bir diğer özellik ise giriş kapılarının ya da revakların konumlarıdır. 13 sultan türbesinin 10'unda kapı önünde bir revak bulunurken, Abdülmecit ve Reşat türbeleri revaksızdır. II. Mahmut Türbesi'nde ise giriş kapısının önüne yerleştirilmiş farklı bir ön yapı vardır.

13 sultan türbesinin 9'unun revakı ya da kapısı türbenin kible ile 90 derecelik açı yapan kuzeydoğu tarafına yerleştirilmiştir. II. Beyazıt Türbesi'nin girişi kuzeybatıya, III. Mustafa Türbesi'nin girişi kuzeye, Abdülmecit Türbesi'nin girişi kuzeybatıya bakarken, I. Abdülhamit Türbesi'nin girişi güneybatıya bakmaktadır. Buradan anlaşıldığı kadarı ile İstanbul'daki sultan türbelerinin kapıları geleneksel olarak kuzeydoğu yönüne yerleştirilmiştir. III. Mustafa ve I. Abdülhamit türbelerinin yol üzerindeki ve külliye içindeki konumları, onların girişlerinin kuzeydoğu yönünde açılmalarını engellemiş

olmalıdır. Abdülmecit Türbesi'nde ise hem türbe Şehzadeler Türbesi'nin arkasında bulunduğundan hem de türbenin kuzeydoğu tarafı hazire içinde görülemez bir konumda kaldığından, türbe girişinin daha kolay görülebilen ve ulaşılabilen bir nokta olan kuzeybatı yönüne alınmış olması muhtemeldir.

Bursa'daki sultan türbelerinde ise girişin kuzeydoğu yönüne yerleştirilmesi gibi bir uygulama göze çarpmamaktadır. Giriş, I. Beyazıt Türbesi'nde güneye, I. Mehmet Türbesi'nde ve II. Murat Türbesi'nde kuzeybatıya bakmaktayken sadece I. Murat Türbesi'nde kuzeydoğuya dönüktür. İstanbul'daki sultan türbelerinde göze çarpan, girişin genellikle kuzeydoğuya yerleştirilmesinin sebebi olarak, cenazenin başının güneybatı, ayakucunun kuzeydoğuya doğru yerleştirilmesi ve kibleye doğu baktırılması nedeniyle ziyaretçinin, türbeye kuzeydoğu tarafından sokularak sultanın ayakucundan yaklaştırılmak isteği düşünülebilir. Ancak bunun zorunlu bir kural olarak uygulanmadığı da söylenebilir.

Bazı sultan türbelerinde görülen bir başka özellik ise kapı üzerinde yerleştirilmiş bir mahfildir (Bkz. Şekil C.4.5.). Bu mahfil uygulaması I. Süleyman Türbesi ile başlamış ve Hatice Turhan Sultan Türbesi'ne kadar kesintisiz uygulanmıştır. Mahfillere çıkış kapının hemen yanında duvar içine yerleştirilmiş merdivenlerle sağlanır. Çift kubbeli I. Süleyman, II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet türbelerinde bu merdiven aracılığıyla iki kubbe arasında kalan kısma ulaşılır [54]. Kapı üzerinde bulunan bu mahfiller yine türbenin kuzeydoğu kısmında bulunmaktadır ve sandukaya ayakucu tarafında bakmaktadır. İşlevleri konusunda bir bilgiye ulaşamamıştır ancak Kur'an okunması için yapılmış olabilecekleri düşünülebilir.

Hanım Sultan Türbeleri:

Sultan türbelerinin yanına inşa edilen dört hanım sultan türbesinin üçünün girişi ise sultan türbesi ile dik açı yapacak şekilde tasarlanmıştır. Bahis konusu olan bu dört hanım sultan türbesini oluşturan II. Mehmet Türbesi yanındaki Gülbahar Sultan, Beyazıt Türbesi yanındaki Selçuk Sultan, I. Selim Türbesi yanındaki Hafsa Sultan ve I. Süleyman Türbesi yanındaki Hürrem Sultan türbelerinin kapıları kuzeybatıya dönüktür. Ancak daha sonraki dönemlerde, hanım sultan türbelerinin, sultan türbeleri yanına yapılma geleneği ortadan kalktığından, hanım sultan türbelerinin giriş yönlerinin yeri açısından böyle bir kısıtlama

ortadan kalkmıştır ve türbenin konumuna da bağlı olarak farklı yönleere yerleştirilmiş girişlerle karşılaşmaktadır.

Hanım sultan türbelerindeki plan tercihlerinde de sultan türbeleriyle benzer bir durum söz konusudur. En fazla tercih edilen plan tipleri yine sekizgen (7 örnek) ve karedir (4 örnek). 18. yüzyılın sonları ve daha sonrasında ise daire, dikdörtgen ve çokgen plan tipleri de denenmiştir. Mihrişah Sultan Türbesi'ne kadar olan dönemde hanım sultan türbelerinde sekizgen ya da kare planlar tercih edilmiştir. 1558 tarihli Haseki Hürrem Sultan Türbesi'nde Sinan dışta sekizgeni içte onaltıgen planlı farklı bir uygulamaya gitmiştir (Bkz. Şekil C.2.18). 1795 tarihli Mihrişah Sultan Türbesi'nde ise onikigen kullanılmıştır. Ancak onikigenin köşeleri arasındaki yüzeyler dışbükey olarak tasarlanmıştır ve türbe daire planlı gibi görünmektedir. Bu dairevi planlı uygulama daha sonra yapılacak olan Şah Sultan, Nakşidil Sultan ve Gülüstü Sultan türbelerinde de tekrar etmiştir (Bkz. Şekil C.2.24-27).

Şehzade Türbeleri:

Bu çalışmada tespit edilen toplam dört şehzade türbesinin üçü sekizgen, biri altıgendir. Şehzade Mehmet Türbesi ve Sultan Selim Camisi haziyesindeki Şehzadeler Türbesi sekizgen planlıdır. Ayasofya'nın avlusundaki Şehzadegan Türbesi dışta sekizgen içte haçvari planlı bir tasarımdır. Şehzade Camisi avlusundaki Şehzade Mahmut Türbesi de altıgen planlı bir açıktır. Kubbesi altı sütun tarafından taşınmaktadır. Ancak daha sonraları sütun araları doldurularak kapalı hale getirilmiştir.

Rical Türbeleri:

Rical türbelerinde uygulanan plan tercihlerine bakıldığında hanedan türbelerinden farklı olarak kare plan kullanımının sekizgenden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, planı tespit edilen 66 rical türbesinden 28'inin planı kare iken sekizgen türbe sayısı 18'dir. Bunların arkasından en fazla dikdörtgen plan (8 adet) tercih edilmiştir. Daha sonra üç altıgen plan, beş içi ve dışı farklı plan şekli, iki onikigen iki de onaltıgen plan kullanılmıştır. Ricalin en üst kademesindeki sadrazamların türbeleri de aynı sonucu vermektedir. 15 sadrazam türbesinin planı kare, sekizinci ise sekizgendir. Rical türbeleri içinde yapılmış bulunan tüm altıgen türbeler sadrazamlara aittir.

Sinan ile birlikte İstanbul'daki Osmanlı türbe mimarlığında farklı plan biçimlerinin denenmeye başladığı görülmektedir. Örneğin, aynı tarihlerde yapılmış olan Hürrem Sultan Türbesi (1558) ile Kara Ahmet Paşa Türbesi'nde (1559) Sinan içi ve dışı farklı plan tiplerini uygulamıştır. Başka bir tasarımı olan 1563 tarihli Hadım İbrahim Paşa'nın dikdörtgen planlı üstü açık türbesi ilginç düzeni ile dikkat çekicidir. Mermerle oluşturulmuş dikdörtgen planlı çerçeveler türbenin dış sınırlarını oluşturmaktadır. İçteki kısımda ise yine dikdörtgen planlı olan, dikme ve kirişlerle oluşturulmuş açık mekan İbrahim Paşa'nın kabrini içermektedir. Yine Sinan tarafından tasarlanmış olan, Eyüp'teki 1569 tarihli Sokollu Mehmet Paşa Türbesi'nde dışı sekizgen içi onaltıgen plan tipi kullanılmıştır. Sinan, tasarladığı diğer yapılarında olduğu gibi türbelerinde de zengin plan denemeleri yapmıştır; dıştaki ana çizgilerde sekizgenden vazgeçememesine rağmen iç planda özgün çeşitlemeler tasarlamıştır. Örneğin, dışı sekizgen planlı ve içi ise haçvari ya da dört eyvanlı Ayasofya Şehzadegan Türbesi Sinan tarafından 1570'lerin sonlarında inşa edilmiştir. 1580 tarihli Zal Mahmut Paşa türbesinde de dışı sekizgen içi haçvari biçimli planı uygulamıştır. Yine Sinan tarafından yapılmış bir diğer farklı planlı türbe ise Kılıç Ali Paşa'ya aittir. 1582 tarihli bu türbede dış plan yine sekizgendir. İç planda ise türbenin giriş kapısının karşısına, güneybatı tarafına iki sütun yerleştirilmiş ve iç düzenlemede değişik bir uygulamaya gidilmiştir. Hemen bu türbenin arkasından yapılmış olan Eyüp'teki Siyavuş Paşa Türbesi de bir Sinan tasarımıdır. Büyük bir kütleyle sahip olan bu türbe, dışta onaltıgen içte ise sekizgen plan biçimiyle rical türbeleri içinde Sinan'ın denediği farklı türdeki son plan örneğidir.

Burada ilginç bir nokta, yapılan çeşitli plan tiplerinin art arda ve yakın tarihlerde uygulanmış olmasıdır. Örneğin dışı sekizgen içi onaltıgen planlı Hürrem Sultan 1558, dışı altıgen içi onikigen olan Kara Ahmet Paşa Türbesi 1559 tarihli iken, dışı sekizgen içi onaltıgen planlı Sokollu Mehmet Paşa Türbesi 1569 tarihlidir. Bundan sonra dışı sekizgen içi haçvari planlı olan ikinci bir plan tipi denemesi başlamıştır. 1570'lerin sonlarına ait olan Ayasofya Şehzadegan Türbesi, 1580 tarihli Zal Mahmut Paşa Türbesi ve tam anlamıyla iç kısmı haçvari ya da eyvanlı bir düzenlemeye sahip olmasa da bu tipe benzer bir planı ile 1582 tarihli Kılıç Ali Paşa Türbesi bu sürece ait yapılarıdır ve üçü de çift kubbelidir (Bkz. Şekil C.2.31, 42, 45). 1584'de Sinan tarafından yapılan dışı onaltıgen içi sekizgen planlı

Siyavuş Paşa Türbesi'nden sonra yapılan bazı türbelerde de buna benzer plan tiplerinin denemeleri yine yakın tarihler içinde yapılmıştır ve Sinan ekolünden gelen mimarlar tarafından tasarlanmıştır.

Sinan sonrasında da kare ve sekizgen planların ağırlıklı olarak uygulandığı türbeler yapılmaya devam etmiştir. Sinan'ın yaptığı 1584 tarihli dışta onaltıgen planlı Siyavuş Paşa Türbesi ise sekizden daha fazla kenara sahip plan tipine model oluşturmuştur (Bkz. Şekil C.2.46.). Örneğin, 1588'de Siyavuş Paşa Türbesi'nin hemen yanında inşa edilen olan Mirimiran Mehmet Paşa Türbesi onikigen planlıdır ve çokgenin bir kenarının pencereci diğcr kenarının ise sağır olarak tasarlandığı cephesi Siyavuş Paşa Türbesine benzemektedir (Bkz. Şekil C.1.59, 64). Tasarımdaki tek fark, sağır bırakılan kenarlarındaki, sivri kemerli nişlerle cephenin biraz daha canlandırılmasıdır. Siyavuş ve Mirimiran Mehmet Paşa türbelerini takip eden 1594 tarihli Koca Sinan Paşa ve 1595 tarihli Ferhat Paşa türbelerinin ikisi de onaltıgen planlıdır ve Koca Sinan Paşa Türbesi'nin cephe tasarımı, Mirimiran Türbesi'nin cephe düzeni ile benzerdir. 1599 tarihli Gazanfer Ağa Türbesi de onikigen planı ile bu sekizden fazla kenarlı türbe biçimlerinin, bu çalışmada bulunmuş rical türbeleri içindeki son örneğidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, 16. yüzyıldan sonra kare plan daha fazla tercih edilen plan şekli olmuştur.

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, plan ve konum açısından rical türbeleriyle gelen mimari yeniliklerin sultan ve hanım sultan türbelerini uzunca bir süre sonra etkilemesidir. Örneğin rical türbelerinde görülen sekizden fazla kenara sahip çokgen planlı türbeler ile içi ve dışı farklı kenar sayısına sahip türbeler gibi değişik önerilerin aynı dönemlerde inşa edilen sultan ve hanım sultan türbelerinde, Sinan tarafından yapılan Hürrem Sultan'ın dışı sekizgen içi onaltıgen planlı türbesi dışında, uygulanmadığı gözlenmektedir. Daha sonra da belirtileceği gibi, benzer bir durum, cami merkezli olmayan küçük külliye uygulamasına geçişte ve türbenin cami avlusundan çıkıp yol üzerinde sebil ve çeşme gibi yapılarla beraber durduğu tasarımlarda da görülmektedir. Türbelerin plan özelliklerinde de ricalce ait uygulamalar yenilikçi ve öncü konumdadır. Örneğin, rical türbeleri içinde kare ve sekizgenden farklı ilk plan uygulamasına sahip örnek olan 1558-59 tarihli Kara Ahmet Paşa Türbesi ile başlayan ve onikigen planlı 1599 tarihli Gazanfer Ağa Türbesi ile sona

eren çokgen veya içi ve dışı farklı plan uygulamalarının sultan ve hanım sultan türbelerine yansması (Hürrem Sultan Türbesi istisnası dışında ve eğer yeniden yapılmış olan II. Mehmet Türbesi'nin ongen planı özgün değilse) ancak 1763 tarihli III. Mustafa Türbesi'nin ongen planı ile ortaya çıkmıştır. İlginç olan, III. Mustafa'nın ongen türbesinin hemen arkasından, onikigen planlı Mihrişah Sultan (1795), daire planlı Şah Sultan (1800), Nakşidil Sultan (1817) ve Gülüstü Sultan (1855) türbesi gibi hanedan türbelerinin art arda yapılmış olmasıdır. Yani rical türbeleri, hem plan hem konum hem de diğer yapılarla ilişkisi bakımından sultan türbelerinden önce mimari denemelere tabi tutulmuş geniş bir çalışma alanı gibidir. Burada, rical mensuplarının yaptırdığı türbe ve diğer hayır yapısı sayısının hanedan üyelerininkine göre daha fazla olduğunu hatırlamak gerekir. Mimarlar doğal olarak çok sayıdaki rical türbesi üzerinde özgün plan denemesi yapma olanağı bulmuştur.

Rical türbeleri içindeki bir başka yaygın plan tipi de dikdörtgendir. Bu çalışmada bulunan türbeler içindeki ilk dikdörtgen planlı türbe yukarıda da anılan Mimar Sinan'ın yaptığı Hadım İbrahim Paşa'nın 1563 tarihli açık türbesidir. 1570'li yıllarda yine Sinan tarafından Eyüp'teki Pertev Paşa ve ailesine ait olan dikdörtgen planlı türbe yapılmıştır. Bugün açık durumda olan bu türbenin sakıflı bir yapı olduğu, çatısının 1920'li yıllarda çöktüğü, özgün ahşap tavanın gayet renkli ve süslü olduğu ifade edilmektedir [41, s. 327]. Yine Sinan tarafından yapılmış olan 1572 tarihli Kanlıca'daki İskender Paşa Türbesi de Pertev Paşa Türbesi gibi dikdörtgen planlı ve sakıflı bir yapıdır (Bkz. Şekil C.1.47). Yine Sinan tarafından tasarlanmış olan Edirnekapı'daki 1581 tarihli Güzel Ahmet Paşa Türbesi de dikdörtgen planlıdır. İki sıralı pencereleri ile diğer iki türbeden farklı bir cephe mimarisi vardır. Bu türbenin de örtüsü çökmüş durumdadır. Bu türbenin örtüsünün iki kubbeli ya da Destari Mustafa Paşa Türbesi'nde olduğu gibi iki yanda aynalı tonozlu, ortada kubbeli olduğu önerilse de, iç duvarlarında herhangi bir geçiş ögesi kalıntısına ya da izine rastlanmadığı için Pertev Paşa Türbesi'ndeki gibi ahşap bir çatı ile örtülü olabileceği ifade edilmektedir [42, s. 227]. Mimar Davut Ağa'ya atfedilen 1583 tarihli Nişancı Feridun Ahmet Paşa'nın türbesi dikdörtgen planlı ve kubbe örtülüdür. Bundan sonra ortada kubbe ve iki yanda tonozla üst örtüsü kurulmuş olan 1616 tarihli Destari Mustafa Paşa Türbesi gelmektedir. Örtüsünün farklılığı, revakının dikdörtgenin kısa kenarına konmuş olması

gibi nitelikleri ile ilgi çekici bir yapıdır (Bkz. Şekil C.1.72). Bundan uzun bir süre sonra karşımıza 1734 tarihli Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi çıkmaktadır (Bkz. Şekil C.1.79). Türbenin üzerini iki kubbe örtmektedir.

Dikdörtgen planlı türbelerin örtü sorunları görüldüğü gibi çeşitli örneklerde farklı biçimlerde çözülmüştür. Dikdörtgen plan Nişancı Feridun Ahmet Paşa Türbesi'ndeki gibi kareye yakın olduğunda ortadaki kubbeye iki yandan büyük tromplarla geçiş sağlanmıştır. Ancak bir kenarın diğerine oranla fazla uzun olduğu diğer tüm örneklerde örtü ya ahşap çatı ile ya da iki kubbe veya kubbe ve tonoz öğelerinin yan yana getirilmeleri ile oluşturulmuştur.

İstanbul'daki hanedan ve rical türbeleri içinde bir başka özel mimari biçim de kare planlı ve "eyvanlı" tasarımlardır. İç mekana bir eyvan gibi açılan bu mekan parçaları dışarıdan küçük kütleler olarak görülür. Bu şekildeki tüm türbeler 17. yüzyıla aittir. Hemen hemen aynı plan düzenine sahip 1620 tarihli I. Ahmet Türbesi ile 1663 tarihli Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nde kare planın güneybatı tarafındaki kenarında dışarı doğru taşan bir bölüm mevcuttur. Bayram Paşa Türbesi'nde ise bu çıkıntıların veya "eyvanların" sayısı üçe ulaşmıştır. Revakı ve üç eyvanıyla Bayram Paşa Türbesi, Osmanlı türbeleri içinde kendine özgü bir mimariye sahiptir (Bkz. Şekil C.1.75. ve C.2.59). Burada ilginç olan bir başka nokta da bu türbenin dönemin başka bazı yapılarıyla olan benzerliğidir. 1635 tarihli Bayram Paşa Türbesi'nin mimarı, Topkapı Sarayı'ndaki 1635 tarihli Revan Köşkü ve 1639 tarihli Bağdat Köşkü'nün de mimarı olarak kabul edilen Kasım Ağa'dır. Üç eyvanlı Revan Köşkü ve dört eyvanlı Bağdat Köşkü'nün planları ile üç eyvanlı Bayram Paşa Türbesi planı arasındaki benzerlik oldukça belirgindir.

Özet olarak Osmanlı türbe planlarında ağırlıkla tercih edilen plan tipleri kare ve sekizgen olmuştur. İstanbul'daki hanedan türbelerinde sekizgen, kareye oranla daha fazla tercih edilirken, rical türbelerinde durum tam tersidir. Ancak belirlenen diğer örneklerde de görüldüğü gibi zaman zaman bilinen kalıpların dışında kalan farklı plan şekillerine ait denemeler yapılmıştır. Bu farklı denemelerin yapılmasında Mimar Sinan unsurunun unutulmaması gerekmektedir. İstanbul'daki hanedan ve rical türbelerinde farklı plan denemelerine onunla birlikte başlanmış ve sonrasında öğrencileri tarafından devam

edilmiştir. Türbe planlarının seçiminde, türbeleri yaptıran ve yapanların beğenileri, mimari yetenekleri, zenginlikleri gibi unsurlar etkili olmuş olmalıdır.

5. 2. Boyut

İstanbul'daki Osmanlı türbelerinin değişken boyutları, türbe sahiplerinin ya da devletin gücü ve türbenin inşa edildiği dönemin mimari kabulleri hakkında bazı düşünceler uyandırmaktadır.

Sultan Türbeleri: (İstanbul'daki sultan türbelerinin boyut açısından karşılaştırılması için EK C.2.'ye bakınız.)

Bursa'daki ilk sultan türbeleri arasında I. Mehmet'e ait olan Yeşil Türbe en fazla anıtsal ifade taşıyan örnektir. Külliye içindeki konumu, sekizgen planı ve kule şeklinde yükselen gövdesi İstanbul'daki sultan türbelerine model oluşturmuştur. I. Mehmet, Moğol baskısı altında dağılan devletini, kardeşleriyle girdiği mücadeleden sonra tahta geçerek toparlamış ve devletin gücünü yaptırdığı külliye ile de göstermek istemiştir. Türbesi de, I. Mehmet'in Osmanlı Devleti'nin "ikinci kurucusu" [62, s. 63] konumuna uygun bir özenle yapılmış olmalıdır. Erken Osmanlı sultan türbelerin içinde bu kadar büyük bir kütle tekil bir uygulamadır. Erken Osmanlı türbelerinin, İstanbul'daki türbelere bir diğer etkisi ise kare planlı ve kübik türbelerde olmuştur. Bu konudaki en güzel örnek I. Beyazıt'ın kare planlı ve önü revaklı türbesidir (Bkz. Şekil C.4.6.). Kübik, kubbeli ve revaklı görüntüsü ile İstanbul'daki I. Ahmet ve Hatice Turhan Sultan türbelerinin de bu geleneği izlediği, ya da en azından bu türbe biçimlenmesinin de 17. yüzyılda hala hafızalarda olduğu görülmektedir.

İstanbul'daki sultan türbelerinin kütle ve konumlarında, Yeşil Türbe gibi yakınındaki camiye egemen bir türbe düzenlemesi görülmemektedir. İlk dört sultanın camilerin mihrap duvarı arkasındaki türbeleri bunu kanıtlamaktadır. Bu dönemde, türbenin etkisinden çok, şehrin tepelerine yerleştirilmiş büyük sultan camilerine ve onların anıtsal kütlelerine öncelik verildiği gözlenmektedir. Anılan örneklerde türbe, cami arkasında ve camiye oranla çok daha mütevazı ölçülerdedir. İstanbul'daki bu ilk sultan türbeleri, genişlikleri ile orantılı bir yüksekliğe sahip prizmatik kütlelerdir. İki sıralı pencereler de birbirleriyle ve

kütleye oranlı bir şekilde yerleştirilmişlerdir. Yeşil Türbe de görülen pencerelerin kütleye nazaran küçük kalması, bu türbelerde gözlenmemektedir.

İstanbul'da özgün haliyle ayakta kalmış ilk sultan türbesi olan II. Beyazıt Türbesi ile onu izleyen I. Selim Türbesi anıtsal olmaktan uzak, küçük kütlelere sahiptir. I. Süleyman Türbesi'nin kütlelerinde ise belirgin bir büyüme ve mimari özelliklerinde de farklılıklar gözlenmektedir. Çift cidarlı kubbe örtüsü, dış kubbenin duvarlar, iç kubbenin ise mekan içinde duvarın önüne yerleştirilmiş sekiz sütun tarafından taşınması ve başka hiçbir sultan türbesinde görülmeyecek olan dış çevre koridoru bu türbenin çizgi dışı özellikleridir. Tüm bu mimari özellikler ve kütledeki büyüme, kuşkusuz bu sultana gösterilen ayrıcalıklı önemin ifadesidir. Kütledeki büyüme ve farklı bir mimari ortaya koyma fikri, II. Selim türbesi ile de devam etmiştir. II. Selim'in yattığı, köşeleri pahlı kare planlı bu yapı, İstanbul'daki ilk kare planlı sultan türbesidir. Sinan, çift kubbeli örtü sistemini ve iç kubbenin, duvarlardan ayrı duran, mekan içindeki sütunlar ile taşınması fikrini burada da uygulamıştır. Anıtsal görünüm, çift kubbeli örtü düzeni ve mekan içinde dış duvarlardan ayrı olarak oluşturulmuş sütunlu tasarımın uygulanması, altıgen planlı III. Murat ve sekizgen planlı III. Mehmet türbelerinde de devam etmiştir. Ayasofya'nın avlusundaki üç türbe olan II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet türbeleri hemen hemen aynı boyutlardadır. Bu türbelerdeki bir başka özellik ise daha önceki türbelerde uygulanan iki sıralı pencere düzenlemesinin üç sıraya çıkmış olmasıdır. Mermer kaplama cepheleri, üç sıralı pencereleri, yaygın görünüşleri ve iri kütleleri bu türbelerin önemli özellikleridir.

16. yüzyılın ikinci yarısında, nispeten küçük planlı ve kulemsi planların yerini daha geniş ve yaygın kütleli, camileri andıran türbelerin aldığı ifade edilmiştir [37, s. 180]. Bu "cami benzeri" türbe yapılarına en güzel örnek, 1617-20 arasında, Ayasofya türbelerinin karşısına yapılan I. Ahmet Türbesi'dir (Bkz. Şekil C.1.5.). Daha önce de söz edildiği gibi, bu türbe, şehir içindeki konumu ve sebîl gibi bir hayır yapısı ile ilişkisi ve değişen mimari kurgusu ile sultan türbeleri içinde bir dönüm noktası niteliğindedir. Boyutları açısından en büyük sultan türbelerinden biridir. Ayasofya'daki üç türbe uygulanmış olan duvarların mermerle kaplanması bu türbede de devam etmiştir. Ancak önceki dört sultan türbesinde görülen, dış duvarlardan ayrı duran iç sütun uygulaması burada kaldırılmıştır. Ayrıca çift cidarlı örtü sistemine de bu türbede son verilmiştir. Ön cepheyi kapatan üç bölümlü ve

saçaklı, yüksek revak bu türbede karşılaşılan bir başka yeni özelliktir. Ayasofya türbelerinde görülen cephelerde üç sıralı pencere düzenlemesi burada da devam etmiştir. Bir başka özelliği ise kare planın güneybatı tarafındaki kenarına bir çıkıntının (iç mekanda eyvan) eklenmiş olmasıdır. Aynı plan şekline ileride Hatice Turhan Sultan Türbesi'nde de rastlanacaktır.

Osmanlı türbe mimarisinde 16. yüzyılın sonlarında meydana gelen bu büyüme, İslam coğrafyasının diğer bölgelerindeki, özellikle de Orta Asya ve Hindistan'daki örnekler ile karşılaştırıldığında önemsiz kalmaktadır. Osmanlı mimarisinde türbe boyutları ne kadar büyümüş olursa olsun hiç bir zaman Büyük Selçuklu, Timurlu ve özellikle de Osmanlılarla çağdaş olan Babürlüler'de görülen devasa boyutlara sahip mezar anıtları inşa edilmemiştir. Tac Mahal ya da Hümayun'un türbesi gibi büyük bir külliye'nin yerini işgal edebilecek ve bir mezar yapısı ötesinde hiçbir işlevi olmayan bir yapının, erken dönemlerden beri işlevin ön plana çıktığı Osmanlı mimarisi bünyesinde kabul görmesi beklenemezdi. Ait olduğu kişiyi hatırlatıcı bir etkisi olan türbelerin görevini şehrin önemli noktalarına kurulmuş büyük camiler ve onların etrafında yer alan sosyal yapılar fazlasıyla yerine getirmiştir. Türbe ise sadece böyle bir yapı topluluğu ile onu yaptıran kişi arasında kurulan bir bağlantı noktası olarak kalmıştır. Yaptıran kişinin varlığını somutlaştırmıştır.

I. Ahmet Türbesi'nin ardından uzun bir süre sultan türbesi yapımı durmuştur. III. Mustafa Türbesi ile yeniden yapılan II. Mehmet Türbesi, uzun bir aradan sonra 18. yüzyılda inşa edilen ilk sultan türbeleridir. Ancak III. Mustafa Türbesi'nin, kendinden önceki büyük türbelerin boyutlarına erişmediği görülmektedir. Aynı şey III. Mustafa türbesinin ardından yapılan I. Abdülhamit türbesi için de geçerlidir. Bu türbelerin şehir içindeki konumlarıyla da bağlantılı olarak, oranlar daha fazla insan ölçeğine daha yakın ve mütevazıdır. III. Mustafa ve I. Abdülhamit türbelerini izleyen II. Mahmut Türbesi ise, sultan türbeleri içinde yine büyüyen kütlesi ile dikkat çekmektedir. Babası II. Mahmut'un büyük boyutlardaki türbesini yaptıran I. Abdülmecit'in Sultan Selim Camisi haziresinde duran kendi türbesi ise, sekizgen planı ve kulemsi etkisiyle eski uygulamaları tekrarlar. Mimari açıdan en sade sultan türbesidir. İstanbul'daki son sultan türbesi olan Sultan Reşat'ın türbesi ise ilgi çekici planı ve mimari yapısına rağmen ortalama boyutlardaki sultan türbeleri dizisine dahil olmaktadır.

Türbe kütlesinin boyutsal verileri dönemin mimari kabullerine, türbeyi yapan mimarın mimari anlayışına, ölen sultanın saltanatı sırasındaki gücüne, en fazla da, eğer türbe sultanın ölümünden sonra yapılmışsa, türbeyi yaptıran halefinin kararına bağlı olduğu söylenebilir. Sultanların herhangi bir kayda değer kişisel başarısı ve geride bıraktıkları büyük eserleri olmasa bile III. Murat ve III. Mehmet örneklerinde olduğu gibi yapı boyutlarındaki büyüme, devletin gücüne ve türbe mimarisi anlayışında devam eden bir uygulama eğilimine bağlanabilir. I. Ahmet Türbesi sonrasında bir sultan için yapılan, (II. Mehmet Türbesi dışındaki) beş türbeden dördü, III. Mustafa, I. Abdülhamit, Abdülmecit ve V. Mehmet Reşat'ın küçük boyutlu sayılabilecek türbeleri bu sultanların yaşamları sırasında yapılmıştır. II. Mahmut'un anıtsal boyutlardaki türbesi ise sultanın ölümünden sonra halefi olan oğlu Abdülmecit tarafından yaptırılmıştır. Bu türbenin boyutlarında görülen büyümede dönemin mimari eğilimlerinin ve türbeyi II. Mahmut'un ölümünden sonra yaptıran halefi olan oğlunun tercihi etkili olmuş olmalıdır.

Hanım Sultan Türbeleri:

Hanım sultan türbeleri zaman içinde boyutlarında meydana gelen değişimler açısından, bir istisna dışında sultan türbelerine göre daha istikrarlı bir görünüme sahiptir. Camilerin kible duvarları arkasında, sultan türbesi ile yan yana bulundukları uygulamalarda, hanım sultan türbelerinin, sultan türbelerinden daha küçük boyutlarda yapıldığı gözlenmektedir. Bu özelliği taşıyan dört türbe de (Gülbahar Sultan, Selçuk Sultan, Hafsa Sultan ve Hürrem Sultan türbeleri), klasik dönem Osmanlı türbelerinin standartlarına sahip, sekizgen planlı, iki sıra pencereli, prizmatik yapılardır. Açık türbe olarak yapılan hanım sultan türbeleri ise daha da küçük boyutlu anıtlardır. Bu sıralamayı 1663 tarihli Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi bozmuştur. Yeni Cami'yi tamamlattıran bu hanım sultanın sahip olduğu türbe, İstanbul hanım sultan türbeleri içinde boyut ve mimari biçimlenme açısından benzersizdir. En büyük sultan türbelerinden biri olan 1620 tarihli I. Ahmet Türbesi'nin tekrarı gibidir. Tıpkı I. Ahmet Türbesi gibi duvarlarla çevrili bir alanın içinde bulunur; saçaklı ve üç bölümlü bir revak giriş cephesini kapatır; I. Ahmet Türbesi gibi kare planlıdır ve kare planın güneybatı yönünde dışarıya doğru bir çıkıntı mevcuttur; mermer kaplı duvarları ve üç sıra pencereli cephe düzenlemesiyle, sultan türbeleri yapımının kesintiye uğradığı bir devrede, anıtsal sultan türbesi tipinin anısını devam ettirmektedir.

Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nin ardından bu kadar büyük bir hanım sultan türbesine rastlanmamaktadır. Ancak hanım sultan türbelerinin bundan sonra yapılacak olan sultan türbelerinin boyutlarıyla yarıştığını söylemek de mümkündür. Hatice Turhan Sultan Türbesi'nden sonra inşa edilen Gülnuş Emetullah Sultan'ın Üsküdar'daki açık türbesi, yol kenarındaki konumu, sebille olan ilişkisi, sütunlar üstünde yükselen yapısı ve metal kafesli açık kubbesi ile ilginç bir mimariye sahip olsa da, boyut açısından özel bir iddia taşımaz. Yine de açık türbe strüktürleri içinde en büyük boyutlara sahip olan örnektir.

Bundan sonra yeni bir eğilimi temsil eden üç hanım sultan türbesi örneği karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, Eyüp'teki Mihrişah ve Şah Sultan'ın külliye ve türbeleri ile Fatih'teki Nakşidil Sultan'ın külliye ve türbesidir. Daire ya da daireye yakın planları ve mermer kaplamalı mimarileri ile dikkat çekicidir. Nakşidil Sultan Külliyesi'nin avlusunda bulunan Gülüstü Sultan Türbesi de sözü edilen üç türbeyi daire planı ile izlemektedir. Bu yapılarda görülebildiği kadarıyla hanım sultan türbeleri artık hem eşlerinin türbelerinden uzak noktalarda yapılabilmekte hem de eşlerinin türbelerinin boyutları ile yarışabilmektedir. Örneğin, III. Mustafa'nın eşi ve III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan'ın türbesi Eyüp'te, eşinin türbesinden bağımsız bir şekilde bir külliye bünyesinde ve eşinin Laleli'deki türbesi ile hemen hemen aynı boyutlardadır. Babasının türbesi ile karşılaştığında III. Mustafa'nın kızı olan Şah Sultan'ın türbesi için de aynı şeyler söylenebilir. Buna karşılık, I. Abdülhamit'in eşi olan Nakşidil Sultan'ın Fatih'teki küçük külliyesi içinde yer alan türbesi, büyük boyutlarıyla eşinin Bahçekapı'daki türbesini fazlasıyla geride bırakmıştır (Bkz. Şekil C.2.26.). Nakşidil Külliyesi'nin avlusunda bulunan, Abdülmecit'in eşi Gülüstü Sultan'ın türbesi, Nakşidil Sultan'ın türbesi ile büyüklük ve mimari nitelikler açısından yarışmasa da, kütle itibarıyla eşinin Yavuz Selim Camisi haziresinde bulunan türbesi ile eşit boyutlardadır. Nakşidil Sultan'ın türbesinden sonra, bu derece büyük bir hanım sultan türbesine bir daha rastlanmamaktadır. II. Mahmut'un eşi olan Pertevniyal Valide Sultan'ın türbesi boyutları açısından bir yenilik getirmez. Abdülmecit'in eşlerinden Servet Seza Kadın'ın, Abdülmecit Türbesi'nin yanında yer alan türbesi ise açık türbe türünün bir örneğidir ve Osmanlı açık türbe mimarisinde

daha önce görülmeyen alışılmadık özelliklere sahiptir. Bunun dışında boyut açısından gösterişsizdir.

Şehzade Türbeleri:

Şehzade türbeleri Osmanlı türbe mimarisinde boyut açısından özel bir yere sahip değildir. Yalnız Şehzade Mehmet'in türbesi sekizgen planı, kulemsi yapısı ve özgün mimarisi ile göze çarpar. Boyut açısından da ilk sultan türbeleri olan II. Beyazıt ve I. Selim ile geç dönemden III. Mustafa gibi türbelerle yarış eden büyük ölçülere sahiptir (Bkz. Şekil C.2.30.). Yavuz Selim Camisi haziyesinde yer alan Şehzadeler Türbesi de klasik dönem Osmanlı mimarisinin tüm özelliklerine sahiptir ve olağan boyutlardadır. Ayasofya'daki Şehzadegan Türbesi ise III. Murat'ın "dört oğlu ve bir kızının bulunduğu küçük bir türbedir [41, s. 332]" ve III. Murat Türbesi ile bitişik olarak durmaktadır. Bir şehzade için yapılan son türbe, III. Mehmet'in oğlu Şehzade Mahmut'un türbesidir. Bir açık türbe örneğidir, ancak olağan/ortalama açık türbelere göre daha büyük boyutlardadır. Altı sütun üstünde yükselen bir üst yapı ve kubbeden oluşur. Ancak daha sonradan sütun araları kapatılarak türbe kapalı bir hale dönüştürülmüştür.

Rical türbelerinin durumu:

Rical türbeleri hakkında, sultan ve hanım sultan türbeleri boyutlarının çeşitli dönemlerde aldıkları farklı büyüklükler konusunda olduğu gibi belirgin yargılara varmak kolay değildir. İstanbul'daki ilk rical türbelerinde, o dönemdeki sultan ve hanım sultan türbelerinin oranlarını takip eden bir durum görülür. Atik Ali Paşa, Ahmet Mesih Paşa ?, İskender Paşa, Bulak Mustafa Paşa ve Ayas Mehmet Paşa türbeleri gibi açık türbeler daha küçük boyutlarda; Rum Mehmet Paşa, Mahmut Paşa, Davut Paşa, Barbaros Hayrettin Paşa, Hüsrev Paşa gibi kapalı türbeler ise strüktürleri gereği daha büyük ancak devirlerinin sultan türbeleri boyutlarını geçmeyen ölçülerdedir. 1472 tarihli Rum Mehmet Paşa Türbesi'nin ortalama hatta kapalı bir türbeye göre küçük sayılabilecek boyutlarına ve uyumlu oranlarına karşılık aynı tarihlerde, 1474 yılında yapılmış Mahmut Paşa Türbesi'ndeki oranlar sanki henüz oturmamış gibidir (Bkz. Şekil C.1.35). Türbenin kulemsi şekli, pencerelerin kütleyle göre oranları ile aralarındaki mesafenin fazlalığı ve çini süslemeli cephesi tipik olmayan noktalarıdır. Banilerinin adını taşıyan camilerin kible

duvarları arkasında yer alan bu türbeler, daha sonraki dönemlerde karşılaşılabilecek olan yaygın kütleli türbelere kıyasla yukarı doğru gelişmiş kulemsi yapılardır.

Bu ilk türbelerin plan genişlikleri konusunda bir başka özellik göze çarpmaktadır. Kulemsi özelliklere sahip bu yapılar aile türbeleri değildir ve içlerinde sadece bir veya iki sanduka bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, plan açısından belirgin bir büyümenin görülmediği türbelerde sadece bir veya iki kişi yatmaktadır. Ancak, örneğin en büyük sultan türbelerinden birinin sahibi olan II. Selim'in sadrazamı Sokollu Mehmet Paşa'nın Eyüp'teki türbesinde ise sözü edilen kulemsi türbelere göre plan ve kütlede bir genişleme göze çarpmaktadır (Bkz. Şekil C.2.38). Eyüp'teki bu türbe aslında, "genç yaşta hayatını kaybetmiş çocukları için Sokollu Mehmet Paşa tarafından 1569 yılında yapılmıştır" [41, s. 329] ve içinde 17 sanduka bulunmaktadır [14, s. 266]. Bu "çok sandukalı" ve "aile türbesi" olarak adlandırılabilen türbelerin bir diğer çeşidi de Pertev Paşa ve Güzel Ahmet Paşa türbeleri gibi dikdörtgen planlı yapılardır (Bkz. Şekil C.2.39, 44). Özgün halini kaybetmiş olan ve bugün küçük bir hazire gibi duran bu türbeler aslında kapalı tasarımlardır. Özellikle, Edirnekapı Mihrimah Camisi haziresinde bulunan Güzel Ahmet Paşa'nın geniş planlı ve iki sıra pencereli, yüksek cephe tasarımlı dikkat çekicidir. Sokollu Türbesi ve Güzel Ahmet Paşa Türbesi ile aynı zamanlarda yapılmış olan Arap Ahmet Paşa, Kılıç Ali Paşa, Şemsi Ahmet Paşa türbeleri daha küçük boyutlardadır. Bunlardan sonra ise Osmanlı rical türbelerinin en büyüklerinden olan Siyavuş Paşa Türbesi ile karşılaşılmaktadır (Bkz. Şekil C.2.46). Siyavuş Paşa'nın ölüm tarihi 1601'dir, ancak bu türbe de tıpkı Sokollu Türbesi gibi "Siyavuş Paşa tarafından çocukları için 1582-84'de yapılmıştır" [41, s. 329] ve içinde 11 sanduka bulunur [14, s. 266]. Siyavuş Paşa Türbesi gibi, yine en büyük rical türbelerinden olan Ferhat Paşa Türbesi de 12 sandukalıdır (Bkz. Şekil C.2.52) [14, s. 266]. Türbe boyutlarının büyümesinde muhtemelen bunların birer aile türbesi olarak yapılması etkili olmuştur. Bir başka nokta ise en büyük türbelere sahip Siyavuş Paşa ile Ferhat Paşa'nın, III. Murat döneminde sadrazamlık yapmış olmalarıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, o dönemlerdeki sultan türbelerinin mimari boyutlarında da büyümeler gözlenmiştir. Bu sadrazamların türbeleri de tıpkı Ayasofya türbeleri gibi enine büyümüş yaygın kütlelere sahiptir. Yani kimi türbelerde görülen bu büyüme eğilimi, tamamen türbeyi yaptıracak olan kişinin ekonomik gücüne ve kendisinin

ya da kendisinden sonra türbeyi yaptıranın kararına bağlı olmalıdır. Örneğin Sokullu Mehmet Paşa, Siyavuş Paşa, Koca Sinan Paşa ve Ferhat Paşa türbelerinde görülen büyüme, bu kişilerin sadrazam olmalarından dolayı çok güçlü bir konumda bulunduklarına bağlansa bile, yine III. Murat dönemi sadrazamlarından Lala Mustafa Paşa ve özellikle Mesih Mehmet Paşa'nın açık ve küçük ölçülere sahip türbelerinin boyutları bu varsayımla açıklanamamaktadır. Türbelerin mimari özellikleri ve boyutları üzerinde pek çok etken birlikte rol oynamış olmalıdır.

Sözü edilen bu çok sandukalı ve yaygın kütleli rical türbeleri ile karşılaştırıldığında, aynı dönemde yapılan büyük ölçekli sultan türbelerinin de çok sandukalı oldukları görülmektedir. Daha küçük ölçekli I. Beyazıt ve I. Selim türbelerinde ise tek sanduka vardır. I. Süleyman Türbesi boyutları açısından kendinden öncekilere oranla daha anıtsal bir görünüm çizmesine karşın sadece sultanın kendisi için yapılmıştır. Bu türbedeki diğer sandukalar bunlar daha sonradan türbeye defnedilmiş kişilere aittir ve içlerinde sultanla doğrudan yakınlığı olan, bir tek kızı Mihrişah Sultan vardır.

I. Süleyman'ın türbesinden sonra gelen büyük boyutlu Ayasofya türbelerindeki sanduka sayıları ilginç bir duruma işaret etmektedir. Bu türbeler tek bir sultan için hazırlanmış olmaktan çok, hanedana ait diğer üyelerin de defnedileceği birer toplu mezar yapısı gibidir. II. Selim Türbesi'nde 42, III. Murat Türbesi'nde 54, III. Mehmet Türbesi'nde 26, I. Ahmet Türbesi'nde 36, Hatice Turhan Sultan Türbesi'nde ise 45 sanduka mevcuttur [14, s. 266]. Yukarıda, Selaniki'den alınan bir ifadede, III. Murat Türbesi'nin yapımına ilişkin bilgi verilmiştir. Buna göre III. Murat Türbesi'nin yapımı, sultanın vefatından kırk gün sonra başlamakta ve Mimar Davut Ağa tarafından türbenin “resmi çizilerek ardından temeli bırakılmaktadır”. Yani türbenin tasarımı sonradan yapılmaktadır. Bilindiği gibi II. Selim'in oğlu III. Murat, kardeşi olan beş şehzadeyi, III. Mehmet ise tahta geçtikten sonra 19 kardeşini katletmiş ve bu kardeşlerini babası III. Murat'ın yanına gömdürmüştür. Bu şehzadelerin, sultanın yanına gömülmesinin, türbenin boyutlarının büyümesinde etkisi olduğunu düşünülebilir. Ancak, III. Mehmet'in ardından tahta geçen I. Ahmet'in kardeş katlini kaldırmasına rağmen III. Mehmet, I. Ahmet ve Hatice Turhan Sultan türbelerinin kütleleri, II. Selim ve III. Murat türbeleriyle aynı büyüklükte kalmıştır. Özetle, türbe boyutlarındaki büyümede dönemin mimari tercihleri önemli bir rol oynamıştır. Özellikle

hanedan türbeleri ve bazı rical türbelerinin artık tek kişiye özgü olmayan, hanedanın çeşitli üyelerini ya da yaptıran kişinin yakınlarını barındıran yapılara dönüşmüştür. Bu sonuç, kütleli büyümenin nedenlerinden biridir. Ancak kütle boyutlarının oluşumunda dönemin mimari eğilimleri ve mimarın tercihi göz önünde tutulması gereken diğer nedendir.

Siyavuş Paşa ve Ferhat Paşa türbelerinin ardından, 17. yüzyılda ve daha sonraki yüzyıllarda bu derecede büyük kütlelere rastlanmaz. 17. yüzyılın ilk yarısında Ekmekçioğlu Ahmet Paşa ve Bayram Paşa türbeleri gibi büyük sayılabilecek türbe örnekleri görülmektedir. Buna rağmen artık türbe boyutları yavaş yavaş küçülmüş ve mütevazı ölçülere inmiştir. Ayrıca 17. yüzyılda ortaya çıkan açık türbe uygulaması da, türbelerin boyutlarını etkileyen bir diğer etkidir. Köprülü Mehmet Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Koca Ragıp Paşa türbeleri açık türbe örnekleridir ve küçük sayılabilecek boyutlara sahip yapılardır. Hatta, 18. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olan Amcazade Hüseyin Paşa, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Hacı Emin Ağa yapıları gibi örneklerde artık türbe yer almaz ve külliye banisinin mezarı, yol kenarında düzenlenmiş şebekeli pencerelerle dış çevreden ayrılmış küçük bir hazire içinde bulunur (Bkz. Şekil C.1. 77, 78, 80 ve Şekil C.3.34, 35). Bu örnekler, türbe yapımından vazgeçildiği anlamına gelmemekte, yeni bir mimari-sosyal eğilimi temsil etmektedir. Açık türbe ve hazireli külliye uygulamaları ile eş zamanlı olarak yapılmış 1734 tarihli Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, dikdörtgen planı, iki kubbeli örtüsü ve zamanına göre büyük sayılabilecek kütlesi ile karşımıza çıkmaktadır (Bkz. Şekil C.1.79). Yani türbe mimarisinde saptanan bir takım büyüme ve küçülmeler bir yandan zamanın mimari kabulleri ile ilgilidir. Diğer bir yandan da, süregelen mimari alışkanlıkları değiştiren kişisel istekler yapının mimari biçimlenmesinde etkili olmaktadır.

19. ve 20. yüzyıl türbelerinde ise çok büyük boyutlu örneklerle rastlanmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yapılmış türbelerde belirgin bir mimari birliğin olduğunu söylemek güçtür. Bu dönemde türbeler mütevazı boyutlarda kalmıştır.

5.3. Açık Türbeler

Osmanlı mimarisinde iki çeşit türbe bulunmaktadır. İlk tip duvarları ve örtüsü ile tamamıyla kapalı olan türbe şeklidir. İkincisi ise sütunlarla veya taş çerçevelerle sınırlandırılmış, üstleri bir örtüyle kapatılmış veya örtüsüz açık türbedir.

Baldaken şeklindeki açık türbe, Osmanlı mimarlığının en erken devirlerinde de görülmektedir ve varlığını korumayı her dönemde başarmıştır. İstanbul'da da bu türün çok sayıda örneğine rastlanmaktadır. Bu çalışmada tespit edilen açık türbe sayısı 20'dir. Bunlar baldaken tipinde olan, üstü açık ve etrafı sınırlandırılmış olan türbelerdir.

Açık türbelere en fazla 16. yüzyılda rastlanmaktadır. Katalogda belirlenen 23 açık türbeden 12'si bu yüzyıla aittir. Öteki örnekler diğer yüzyıllara az çok eşit miktarda dağılmıştır. Açık türbelerde genellikle kare plan tercih edilmiştir. 23 örneğin 11'inde kare plan kullanılmıştır. Daha sonra sırasıyla sekizgen (4), altıgen (4) ve dikdörtgen (4) planlı örnekler gelir. En fazla açık türbe sadrazamlar için yapılmıştır (10 adet). İncelenen örneklerde yedi adet diğer rical mensuplarına, beş adet hanım sultanlara, bir adet de şehzadeye ait açık türbeyle karşılaşmıştır. Şehzade Mahmut'a ait olan bu açık türbe daha sonraları sütun araları doldurularak kapalı bir türbe haline getirilmiştir. İstanbul'da sultanlara ait hiçbir açık türbe yoktur.

İstanbul'daki hanedan ve rical mensuplarına ait açık türbelere bakıldığında, ilk birkaç örnekte türbenin taş payeler ile taşınan bir gövde ve bir kubbeden oluştuğu görülmektedir. Daha sonraki örneklerde ise taş payelerin yerini mermer sütunlar alır. Türbe, sütunlara oturan kemerli üst yapı ile bir kubbeden oluşur. Kubbe bazı durumlarda kasnaklı, bazen kasnaksızdır.

Bu baldaken tipindeki açık türbelerden başka Laleli'de III. Mustafa Türbesi yanındaki Adilşah Kadın Türbesi'nde olduğu gibi tamamen metal bir kafesten oluşan bir türbe tipi ile üzerinde hiçbir örtü olmayan, ancak mezarın çevresi kesme taş veya mermer çerçevelerle çevrilmiş türbe tipi de mevcuttur. Taş çerçevelerle oluşturulduğu tespit edilen türbeler Mesih Mehmet Paşa ve Hadım İbrahim Paşa'ya aittir (Bkz. Şekil C.1.49, 62). Fakat, Hadım İbrahim Paşa'nın türbesinin üstünde metal bir kafes olduğu, ancak bu kafesin daha

sonra bir ağaç tarafından parçalandığı, 1940'lı yılların başında bu ağacın kesildiği ve türbenin onarımından sonra kafesin yerine tekrar konulmadığı bildirilmektedir [41, s. 323]. Her iki türbe de Osmanlı türbe mimarisi içinde istisnai yapılardır.

Üzerleri örtülü olan açık türbelerde kubbe kullanılmıştır. Ancak 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra masif kubbeler yerine metal kafes şeklinde kubbeyi simgeleyen örtüler kullanılmış ve türbeler iyice saydam bir görünüm kazanmıştır. Bu örtü tipine örnekler, Köprülü Mehmet Paşa, Gülnuş Emetullah Sultan, Koca Ragıp Paşa ve Servet Seza Kadın türbeleridir (Bkz. Şekil C.1.20, 29, 81). Merzifonlu Kara Mustafa Paşa türbesinde ise bir kasnak bulunmasına rağmen en azından günümüzde herhangi bir örtü ögesi yoktur.

Her ne kadar bağımsız bir bina olarak düşünülmeseler de küçük külliyeler bünyesinde yer alan hazirelerden de burada bahsedilmiştir. Aslında hazire şeklindeki mekanlara ait örnekler daha fazladır. Ancak bu çalışmada küçük bir külliyenin içinde yer aldığı belirlenen ve içinde bulunduğu yapı grubu ile yoldan geçenler ve ziyaretçiler arasında “hayır-dua” ilişkisini kuran örneklerden söz edilmiştir. Bu örneklerin tamamı 18. yüzyıla aittir. Bunlar Amcazade Hüseyin Paşa, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Hacı Emin Ağa yapı topluluklarıdır. Tümünde hazire ile sebil çok yakın bir mimari ilişki içindedir. Banilerin mezarları bu hazirelerde bulunmaktadır ve metal şebekelerin arkasından dış çevre ile bağlantı kurmaktadır.

6. YAKIN ÇEVRE YAPILARI İLE KURULAN MİMARİ İLİŞKİLER

Türbeler, örneklerin gösterdiği gibi ya bir yapı topluluğu içinde ya da bağımsız tekil yapılar olarak inşa edilmiştir. Külliye içindeki türbeler genellikle şehrin farklı noktalarına dağılmışlardır. Bir yapı topluluğunu yaptıran kişi, şehirde uygun olan bir yere, yani şehrin medrese, cami veya okul gibi bir ihtiyacın ortaya çıktığı bir noktasına külliyesini yaptırmıştır. Mülkiyet konusu da yer seçimini etkilemiş olmalıdır. Tarihi yarımadayı doğudan batıya ve Haliç'e paralel bir şekilde iki kol halinde kat eden Bizans döneminden kalma iki ana yol etrafında ve Fatih, Çarşamba, Cerrahpaşa, Kocamustafapaşa, Süleymaniye, Şehzadebaşı, Eminönü gibi bölgelerde konut ve ticaret alanlarıyla ilişki içinde bu ihtiyaç daha fazla ortaya çıkmış ve yapı toplulukları bu bölgelerde daha yoğun bir şekilde inşa edilmiştir. Tekil duran türbeler için aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Bağımsız türbe yapılarının, ya türbe sahibinin banisi olmadığı bir caminin haziresi içinde ya da Eyüp Sultan Türbesi etrafında toplandığı görülmektedir.

Bir külliye ile birlikte tasarlanmış türbeler tekil türbelerden daha yaygın bir biçimde uygulanmıştır. Bu külliyeler, toplumun ibadet, eğitim, temizlik, su, yiyecek, konaklama gibi ihtiyaçlarına yönelik merkezlerdir. Türbeler de bu yapı toplulukları içinde yer alarak, külliyenin banisi ile kullanıcıları arasındaki görsel bağı kurmakta, "hayır yapma-dua alma" ilişkisini sağlamaktadır. Bunun için külliye sahibi olan kişiler genellikle türbesini Eyüp gibi toplu mezar alanlarında değil de kendi hayır yapısı ile birlikte yaptırmak istemiş olmalıdır. Bu şekilde vakfettiği yapılar kullanıldıkça, kendisi de türbesinin orada bulunması ile daha sık hatırlanacak ve dua alabilecektir. Ancak türbelerin bu çeşit külliyeler içinde yapılmasını sadece bu dini gerekçeye bağlamak yeterli değildir. Çok daha basit bir nedenle, yani külliye yapıtıran ve ailesini başka bir yere değil de kendi yaptırmış olduğu külliyenin içinde tahsis edilmiş bir yere defnetmek pratik açıdan da doğal bir uygulamadır.

İlk dönem türbelerinin cami merkezli bir yapı topluluğu içinde oldukları ve bütün düzenleme içinde geri planda kaldıklarını söylemek mümkündür. Türbe büyük bir caminin ya kible duvarı arkasındadır ya da camiye yakın başka bir noktada yer alır. Büyük caminin merkez olduğu ve etrafında türbe, medrese, mektep, imaret, hamam, çeşme, sebil gibi yapılarının birkaçının ya da tümünün toplandığı külliyele örnek olarak, Üsküdar'da Rum Mehmet Paşa (1472), Divanyolu'nda Atik Ali Paşa (1497), Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa (1563), Kasımpaşa'da Piyale Paşa (1573), Eyüp'te Zal Mahmut Paşa (1580), Tophane'de Kılıç Ali Paşa (1582) ve Cerrahpaşa'da Cerrah Mehmet Paşa (1593) külliye ve türbeleri sayılabilir (Bkz. Şekil C.3.12, 14, 17, 19, 20, 22, 25).

1593 tarihli külliye ile bir uygulama geleneği sona ermiştir; çünkü, Cerrah Mehmet Paşa Külliyesi cami merkezli külliye anlayışında yapılmışken, ertesi yıl Divanyolu'nda yapılmış olan Koca Sinan Paşa yapı topluluğu ile külliyele caminin ağırlıklı kütleli oluşturduğu tasarımlar olmaktan çıkmıştır (Bkz. Şekil C.3.26). Artık, daha ziyade türbe, medrese ve sebil üçlüsünün ön plana çıktığı düzenlemeler uygulanmaktadır. Bu durum, inşa edilen külliyelede artık cami yapılmadığı anlamına gelmemektedir. Örneğin Koca Sinan Paşa Külliyesi'nin ardından yapılan Hafız Ahmet Paşa Camisi ve Türbesi ile 1734 tarihli Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi böyle camili yapılarıdır.

Türbelerin cami merkezli olmayan küçük külliyele içinde yer almadığı uygulama, 1594 tarihli Koca Sinan Paşa Külliyesinden önce de görülmektedir. 1515'lerde yapılmış olan Sultan Ahmet'deki İskender Paşa Mektep ve Türbesi, 1569 tarihli Sokollu Mehmet Paşa Medrese, Türbe ve bugün ayakta bulunmayan sebili ile 1575- 80 arasında Yenibahçe'de yapılmış olan, Şah Huban Hatun Mektep ve Türbesi gibi bu çalışmada tespit edilmiş örnekler mevcuttur. Ancak külliyelede görülen küçülme ve türbenin bu yapı topluluğu içinde yer almasına dayanan tasarım geleneğinin etkin bir şekilde Koca Sinan Paşa Külliyesi'nden sonra başladığı görülmektedir.

Buraya kadar anlatılanlar ricale ait külliye ve türbeler için geçerlidir. Hanedana ait olan külliyelede ise cami hala en önemli küttedir ve bu külliyele de büyük alanları kaplamaktadır. Rical külliyeleleri için genel olarak söylenen 1594 tarihi ve bunun ardından gözlenen küçülme, hanedan külliyeleleri için geçerli değildir. I. Abdülhamit'in Bahçekapı'da

şehrin oldukça yoğun bir noktasında yaptırdığı 1780 tarihli Hamidiye Külliyesi ise ancak geç bir tarihte bu eğilime katılmıştır. Rical külliyelerinin küçülme gösterdiği ve cami merkezli olmaktan çıktığı dönem sırasında yapılan hanedana ait yapı toplulukları şunlardır: Sultan Ahmet Külliyesi ve Türbesi (1617), Yeni Cami-Külliyesi ve Hatice Turhan Sultan Türbesi (1663), Üsküdar Yeni Valide Cami-Külliyesi ve Gülnuş Emetullah Sultan Türbesi (1710), Nuruosmaniye Külliyesi ve Şehsuvar Sultan Türbesi (1754), Laleli Külliyesi ve III. Mustafa Türbesi (1763). Görüldüğü gibi bu yapı toplulukları yine cami merkezli ve eski büyük külliye anlayışını devam ettiren tasarımlardır.

Ancak burada bir noktaya işaret etmek gerekir: Sultan Ahmet Külliyesi'ne kadar olan dönemde yapılmış dört büyük selatin külliyesinde de sultan ve hanım sultan türbeleri kible duvarları arkasında duran yalnız yapılar olarak tasarlanmıştır. 1594 tarihli Koca Sinan Paşa Külliyesi'ndeki türbe ise artık caminin mihrap duvarı arkasındaki veya cami avlusundaki dış çevreden nispeten uzak konumundan kurtulmuş ve tasarımda sebille birlikte en ön planda yer almıştır. Türbe içinde bulunduğu arazinin tam köşesinde durmaktadır ve hemen önünde de bir sebîl yerleştirilmiştir. Bu yapılar konusunda, özellikle de su yapıları hakkında bu binaları yaptıranların niyetleri veya o dönem insanının bu konudaki yaklaşımı, yazılan kitabeler üstünde görülebilir. Örneğin Koca Sinan Paşa Külliyesi sebilinin kitabesinde şunlar yazılıdır:

“Zamanı devletinde han murat ol zilli yezdanın
Sinan Paşa Vezir-i Azam kıldı bu asarı
İçüp dilteşenler dayım suyundan
Dua edüp diyeler ruhuna merhamet öde bari
İçenler canına sıhha bugün ab-ı kevserden
Sekahüm rabbehüm fetvasına eylerse ıkrarı
Acep resmeyledi “Davut Ağa” serdarı mimaran
Müşahhar oldu ana sengü ahen kıldı bu kari
Suyu faslı şitada mutedil ab-ı hayat asa
Temmuz eyyamı gelse serd olur çün herfi günsarı
Suna banisine sekkarı mahşer ahı kevserden
Makamı ola hem cennati adnin bafü gülzarı
Eğerçi çok sebili olmuştur bünyad her yerde
Bu tarzı bibedel hep cümlesinin oldu serkari

Gör ol dem dedi tarihini Hatif

Sinan Paşa sebili eyledi Mevla için cari" [7, s. 46].

Bu satırlarda da görüldüğü gibi yapı banisi için istenen şey, buradaki sudan içenlerin baninin ruhuna dua okuması ve merhamet dilemesidir. Sebil ile türbe arasındaki mimari ilişkinin bu şekilde kurulması ile yapılan hayır işi ile yaptıran bani arasındaki bağ güçlendirilmiştir.

Sinan Paşa Külliyesi'ne benzer bir küçük külliye tasarımı aslında daha önce Mimar Sinan tarafından yapılmış Üsküdar'daki 1580 tarihli Şemsi Paşa Külliyesi'nde görülmektedir. Ancak Şemsi Paşa Külliyesi'nde küçük arazi üzerinde yapılan yoğun düzenlemede, türbe kendine ön planda yer bulmuş olsa da, cami hala külliye'deki en baskın kütledir (Bkz. Şekil C.3.21). Koca Sinan Paşa Külliyesi'nin tasarımı ise daha sonraki küçük külliyeler ve türbe-sebil ikilisinin düzenlenmesinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Daha sonra art arda yapılan olan Hadım Hasan Paşa (1598 ?), Gazanfer Ağa (1599), Kuyucu Murat Paşa (1610), Ekmekçioğlu Ahmet Paşa (1611), Bayram Paşa (1635), Köprülü Mehmet Paşa (1661), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1683), Amcazade Hüseyin Paşa (1700), Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1720) ve Hacı Emin Ağa (1740) külliyelerinde de türbe veya hazire, benzer düzenlemelerle tasarımda yerlerini almışlardır.

1594 sonrasında türbenin dışa dönük konumu ve sebille olan ilişkisi ilerleyen dönemde yapılan hanedan türbelerinin mimari anlayışına da yön vermiştir. Örneğin, I. Ahmet Türbesi'nin cami veya duvarlar arkasında izole kalmayan ve yoldan geçenle doğrudan görsel temas sağlayan konumu, ayrıca sebille olan ilişkisi, küçük rical külliyelerinde ortaya çıkan bu yeni tasarım biçiminin sultan yapılarını da etkilediğini göstermektedir (Bkz. Şekil C.1.5.). I. Ahmet Türbesi'nin konumu ile ilgili bir başka nokta ise bu türbenin külliye içinde tıpkı medrese, sebil, türbe ve diğer yapılardan oluşan küçük külliyelerdeki gibi sebil ile birlikte ve medreseye yakın olarak duruyor olmasıdır (Bkz. Şekil C.3.9.). I. Ahmet Türbesi sonrasında yapılmış Eminönü Yeni Cami-Külliyesi, Üsküdar Yeni Valide Cami-Külliyesi ve Laleli Külliyesi gibi büyük çaplı hanedan projelerindeki türbenin yol kenarındaki konumunda ve türbe-sebil ilişkisinde, küçük rical türbelerinde başlayan yeni tip tasarım biçiminin benimsendiği görülmektedir.

III. Mustafa Türbesi'nin içinde bulunduğu Laleli Külliyesi'nden sonra yapılan I. Abdülhamit (Hamidiye) Külliye ve Türbesi ile artık sultan türbeleri de rical türbelerinin konumlarında görülen eğilime uyarak küçük yapı toplulukları içinde yer almıştır. 1871 tarihli Pertevniyal Valide Sultan Cami ve Türbesi buna istisna oluşturmaktadır. I. Abdülhamit, Mihrişah Sultan, Şah Sultan, Nakşidil Sultan, II. Mahmut ve Sultan Reşat türbeleri, içinde cami olmayan küçük yapı topluluklarının parçalarıdır. Sultan Reşat Türbesi bir mekteple birlikte yapılmıştır. Onun dışındakilerin hepsinde türbe-sebil bağlantısı sağlanmıştır. Ancak türbe mimarlığına yansıyan bu durum son dönem hükümdarlarının büyük cami ve külliyelerinden vazgeçtiği anlamı taşımamaktadır. I. Abdülhamit, III. Selim, II. Mahmut, Abdülmecit, II. Abdülhamit gibi sultanlar, camilerini sur dışı İstanbul'da ve genellikle de Boğaziçi kıyılarında inşa ettirmişlerdir.

Bir külliye ile birlikte tasarlanmış edilmiş türbeler dışında, tek başına duran veya başka külliyelerin içinde ya da camilerin hazirelerinde yapılmış türbeler de bulunmaktadır. Bu şekilde yapılmış türbelere, İstanbul'daki ilk dönem hanım sultan türbeleri dışında, Eyüp'te Pertev Paşa, Bulak Mustafa Paşa, Lala Mustafa Paşa, Feridun Ahmet Paşa, Siyavuş Paşa, Mirimiran Ahmet Paşa, Ferhat Paşa; Şehzade Camisi haziresinde Şehzade Mahmut, Hatice Sultan, Fatma Sultan, Rüstem Paşa, Bosnalı Damat İbrahim Paşa, Destari Mustafa Paşa; Fatih Camisi haziresinde Gazi Osman Paşa, Abidin Paşa; Beyazıt Camisi haziresinde Koca Mustafa Reşit Paşa; Yavuz Selim Camisi haziresinde Abdülmecit, Servet Seza Kadın, Şehzadeler; Nakşidil Külliyesi'nde Gülüstü Sultan gibi örnekler verilebilir. Bu tür türbelerin sebil vb. bir hayır yapısı ile bağlantıları yoktur.

7. ŞEHİR İÇİNDEKİ KONUMLARINA GÖRE TÜRBELER

İstanbul'daki Osmanlı türbelerinin şehir içindeki konumları, diğer değerlendirmelerde de olduğu gibi zaman içinde değişen özellikler göstermiştir. Özellikle sultan türbeleri, beklenebileceği üzere şehirdeki konumları itibarıyla ön plandadır.

Sultan Türbeleri:

İstanbul'un Türklerin eline geçmesi ile II. Mehmet döneminde yapılan ilk uygulamalar, şehrin imarı ve sosyal yaşamın canlandırılmasını esas almıştır. Çeşitli imar hareketleri içinde özellikle üç kentsel nokta önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, bugünkü Eyüp bölgesinde, sahabelerden Ebu Eyüp El-Ensari'nin mezarının bulunduğu iddiası ile kurulan türbe ve yanına yapılan camidir. İkinci nokta eski Oniki Havari Kilisesi'nin bulunduğu yerde kurulan Fatih Külliyesi, üçüncü nokta ise Yeni Saray yani Topkapı Sarayı'dır [48, s. 23]. Bu üç noktanın birleştirilmesiyle oluşan hattın, I. Ahmet dönemine kadar yapılan sultan türbelerinin konumunda büyük bir etkisi olmuştur. Bu hat sultanların cülus törenleri sırasında takip ettikleri merasim yolunu belirlemektedir. Sultanlar tören gereği bu yol üzerinde yer alan atalarının türbelerini ziyaret etmiştir [48, s. 25,26]. Bu üç noktanın özelliklerine bakıldığında ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Eyüp, konusunda şöyle denilmektedir: "İstanbul, her İslam Türk şehri gibi büyük bir kutsal merkez de yaratmıştı. Bu Haliç kıyısında, hemen surların dışında Hz. Muhammed'in yakınlarından olarak kabul edilen Eyub Ensari'nin, Fetih sırasında keşfedildiği bir efsane ile iddia edilen, gömüldüğü yerde kurulan Eyüp Sultan Türbesi idi" denilmekte ve kutsal merkez etrafında yoğunlaşmalar görüldüğü ifade edilmektedir [27, s. 108]. Fatih Külliyesi ise belirtildiği gibi Oniki Havari Kilisesi'nin bulunduğu yerde kurulmuştu. "IV. yüzyılda yapılmış olmakla beraber Iustinianos tarafından yeniden yaptırılan bu beş kubbeli büyük kilise yanında ilk İmparatorların lahitlerinin yer aldığı bir 'mausoleum' da bulunuyordu [27, s. 108]." Şehrin kutsal merkezi, önceki imparatorların mozolesinin bulunduğu yere kurulan, yeni imparatorun külliye içindeki türbesi ve devletin yönetim yeri olan saray. Bu

üç nokta ve arada oluşan hat, bundan sonraki birçok sultan türbesinin konumunda etkili olmuştur.

Sultan türbelerinin oluşturduğu bu merasim yolu şehir ölçeğinde çizgisel bir hareket alanı niteliğindedir. Tören yolu, Topkapı Sarayı'ndan başlayıp Divanyolu boyunca devam ederek Beyazıt Camisi'ne gelmektedir. Bu noktanın ardından Şehzade ve Fatih külliyelerine ulaşmakta, Edirnekapi'dan sur dışına çıkarak Eyüp Türbesi'nde sona ermektedir.

I. Ahmet Türbesi de dahil olmak üzere, 17. yüzyıla kadar yapılan sultan türbelerin tümü merasim yoluna paralel olarak yerleştirilmiştir. Sultan, kılıç kuşanma töreni için saraydan çıktıktan sonra deniz yoluyla Eyüp'e gitmekte, kılıç kuşandıktan sonra ise kara yoluyla Edirnekapi üzerinden ecdadının türbelerini ziyaret ederek yeniden saraya dönmektedir (Bkz. Şekil D.8). Bu konudaki açıklayıcı bilgileri Tarih-i Selaniki isimli kaynak vermektedir. Bu eserde II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet'in cülus törenleri açık bir şekilde anlatılmaktadır. Örneğin II. Selim'in tahta çıkış merasimi hakkında şöyle denmektedir: "Ve kanun-ı kadim-i Osmaniyan üzre türbeler ziyaretine çıkup, evvel, hazret-i Ebi Eyyub Ensari'den ibtida idüp, selatin-i Al-i Osman ecdad-ı izamları türbelerine varup, her türbede otuzar bin akça tasadduk buyurmuşlar [63, s. 43]."

III. Murat ve III. Mehmet törenleri de benzer şekilde anlatılmaktadır. Örneğin III. Mehmet'in Eyüp Sultan'a gittikten sonra atalarının türbelerine yaptığı ziyaretler hakkında şunlar yazılmıştır:

"...Kasr-ı aliden kayığa binüp evvel ziyaret-i türbe-i mutahhara-i hazret-i Ebi Eyyüp Ensari de çıkup kurbanlar eyleyüp, fukara vü zu'afaya bezl-i bi-şumar eylediler. Ve karadan erkan ve a'yan varup sa'adetlü padişah-ı sitaresipah hazretlerinin önüne düşüp şevket ü haşmet ile Edirne-kapısı'ndan şehre girildi. Vüzera-i izam hazretleri tertib üzre be-nevbet yanaşup cihad u gazaya müt'allık umur-ı tedbir-i mülk ü millet kazaya-yı din ü devlet söyleştiler. İbtida Sultan Selim Han türbe-i şerifesine andan Sultan Mehmed Han-ı Fatih ziyaret olunup, oradan Şehzade Mehmed ve Sultan Cihangir'e gelindi. Andan Sultan Süleyman Han-ı Gazi ziyaret olundu. Oradan Sultan Bayezid Han-ı Veli türbe-i şerifesine inildi. Ba'dehü Sultan Selim Han-ı Halim ve Sultan Murad Han türbelerine girildi. Tasaddukat-ı feravan olundu. Ve ikinci ezanı okunurken Saray-ı Amire'ye dahil oldılar.... [63, s. 455]."

Sultan türbelerinin merasim hattı üzerine inşa edilme uygulaması, İstanbul'daki ilk sekiz sultanın türbesinde yeterince belirgindir. Örneğin İstanbul'da camileri olmayan II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet'in türbeleri de, saraydan çıktıktan sonra tören yolunun hemen başlangıcında, Ayasofya'nın avlusunda sıralanmıştır. Bu sultanları takip eden I. Ahmet'in türbesi ise daha önceki büyük külliyelerde olduğu gibi caminin mihrap duvarı arkasına inşa edilmemiş, merasim yolunun bir parçası olan Divanyolu'na dönük bir şekilde yerleştirilmiştir (Bkz. Şekil C.4.7 ve E.10).

Daha önce de belirtildiği gibi, I. Ahmet'ten sonra 1763'e kadar Nuruosmaniye Külliyesi'ndeki türbe dışında bir sultan türbesi inşa edilmemiştir. İçine herhangi bir sultanın gömülmesi mümkün olmayan Nuruosmaniye Türbesi de camisi ile birlikte merasim yolu üzerinde yapılmıştır.

Aslında bu hat paralelinde bulunan sultan camilerinin konumlarını sadece bu merasim yolunun varlığıyla açıklamak yetersizdir. Şehrin topografik yapısını belirleyen tepeler, selatin camilerinin Haliç'ten bakıldığında ortaya çıkan etkileyici görünimleri açısından da uygun alanlar sunmaktadır. Tören yolu da doğal olarak bu tepeleri birbirine bağlayan sırtları izlemiştir.

17. yüzyılda sonra yapılan sultan türbelerinde merasim yoluna yakınlık ne derece dikkate alınmıştır? III. Mustafa'nın türbesi tören hattına ulaşılabilir mesafededir. Ancak, şehri doğubatı yönünde kat eden bu hattın Haliç tarafında değil de, güneyinde, Marmara tarafında olan tek sultan türbesi örneğidir. Eminönü'ndeki I. Abdülhamit'in türbesi bu yoldan oldukça uzak bir konumdadır. Yeni Cami Külliyesi ile birlikte ayrı bir ağırlık noktası oluşturmaktadır. II. Mahmut'un türbesi ise Divanyolu'nun yani tören yolunun tam üzerindedir. Abdülmecit'in türbesi, Sultan Selim Camisi haziresinde, yani yine ziyaret noktalarından birinin üstündedir. Eyüp'teki, dolayısıyla sur dışındaki tek sultan türbesi olan V. Mehmet Reşat'ın türbesi de, Eyüp Sultan'a yani ilk/son ziyaret noktasına oldukça yakın mesafede bulunmaktadır.

Haliç'ten bakıldığında, I. Süleyman ve I. Selim'in türbeleri net olarak görülmektedir. Ancak külliyenin içinde bu türbelere doğrudan ulaşamaz. Kible duvarı arkasındaki türbeler tekil olarak, neredeyse saklı halde durmaktadır. Bu tip türbeler külliye içinde geri

plandadır. Aslında burada göz önünde olan yapı türbe değil camidir. Uzaktan görülebilmeleri dışında bu tip türbelerin toplumla çok yakın bir fiziksel-görsel bağlantı kurması güçtür; yaptıranın anısını yaşatmada cami ve diğer hayır yapıları yeterli görülmüştür. Yol kenarına yerleştirilmiş olan Ayasofya'daki türbeleri, her ne kadar yola yakın olmaları nedeniyle toplumla görsel açıdan yakında temas sağlayabilen yapılar da, aslında duvarlarla çevrilmiş bir alan içinde tek duran binalardır. Bu düzeni I. Ahmet Türbesi bozmuştur. Rahatlıkla görülebilen ve ulaşılabilen bir noktadadır. Külliye'nin köşesinde, hemen yol kenarındadır. Bugün yıkılmış olan sebili ile "türbenin sahibi-hayır-dua" ilişkisini de kurmuştur (Bkz. Şekil C.4.8.). Bundan sonraki sultan türbelerine I. Ahmet Türbesi model olmuştur. Nuruosmaniye Türbesi, yol kenarına yakın kurulması ve görülebilir bir noktada olması dışında bu yeni düzenlemeye uygun düşmez. Ancak III. Mustafa, I. Abdülhamit ve II. Mahmut türbeleri, yol üzerindeki konumları, çevreyle olan çok yakın bağlantıları ve türbe-sebil-çeşme ilişkisini kurmuş olmaları ile I. Ahmet Türbesi'ni izlemiş yapılardır. Abdülmecit Türbesi, Sultan Selim Camisi haziyesinde gözlerden uzak kalan tekil bir yapıdır. V. Mehmet Reşat Türbesi ise bir mekteple birlikte yapılarak bir hayır yapısı ile olan ilişkiyi devam ettirmiştir. Haliç tarafından kolaylıkla görülebilen bir noktadadır, ancak I. Ahmet ve sonrasındaki türbelerin günlük yaşam içinde gelip geçenle kurduğu yakın bağlantıyı yakaladığı söylenemez.

Hanım Sultan Türbeleri:

Hanım sultan türbe ve külliyelerinin şehir içindeki konumları da zamanla değişim göstermiştir. Örneğin Haseki Hürrem Sultan'ın külliyesi Haseki'de bulunurken, türbesi de yukarıda anlatılan sebeplerle, eşi I. Süleyman'ın türbesinin yanındadır. Mihrimah Sultan'ın külliyesi Üsküdar ve Edirnekapı'dadır, oysa kendine ait bir türbesi yoktur ve babası I. Süleyman'ın türbesinde medfundur. Buna karşılık III. Murat'ın eşi Şah Huban Hatun'un türbesi bir mektep ile birlikte Yenibahçe'de inşa edilmiştir. III. Ahmet'in annesi Gülnuş Emetullah Sultan'ın türbesi Üsküdar'da kendi külliyesi bünyesinde yer almaktadır. İstanbul sur içinde, ticari ve sosyal hayatın yoğun olduğu bölgelerde ve temsili açıdan gözde noktalarında hanım sultanların imar faaliyetleri sultan ya da rical mensuplarına oranla daha zayıftır. Ancak Hatice Turhan Sultan'ın yarım kalan Yeni Cami projesini tamamlaması ve külliye bünyesinde, hem de şehir hayatının en canlı olduğu bir noktada,

boyut açısında da büyük bir türbe sahibi olması Osmanlı türbeleri tarihinde bir istisnadır. Plan, mimari özellikler ve boyut açısından I. Ahmet Türbesi ile hemen hemen eş olan bu türbe, büyük bir caminin avlusunda bulunmaktadır. Yakınında bir de sebil vardır.

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan ve kız kardeşi Şah Sultan'ın Eyüp'teki külliye içindeki türbeleri ile II. Mahmut'un annesi Nakşidil Sultan'ın Fatih'teki külliye ve türbesi, küçük rical külliyelerinin başlattığı mimari eğilimi taşımaktadır. Türbeler yine yol kenarındadır. Diğer küçük külliyelerde olduğu gibi türbenin sebille olan bağlantısı bu örneklerde de kurulmuştur.

Aksaray'daki Pertevniyal Valide Sultan'ın türbesi ise büyük bir cami ile birlikte yapılmıştır ve burada küçük külliye geleneği terk edilmiştir. Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'nden sonra sur içinde büyük bir camiye ve bir de türbeye birlikte sahip olabilen ikinci ve son hanım sultan Pertevniyal Sultan'dır. Tekil olarak duran hanım sultan türbelerinin de ya hanedana ait bir caminin haziyesinde ya da Eyüp'te inşa edildiği saptanmıştır.

Şehzade Türbeleri:

Şehzadeler ise daha önce de söylendiği gibi İstanbul'da bir türbe ya da külliye sahibi olabilme konusunda en iddiasız kesimdir. Kendi türbesini yaptıran hiçbir şehzade yoktur. Ancak babası I. Süleyman tarafından yaptırılmış olsa da, Şehzade Mehmet Külliyesi ve türbesi şehrin önemli bir noktasında ve merasim yolu üzerinde bulunmaktadır. Bu özel bir durumdur. Sultanların kılıç kuşanma törenleri sırasında bu şehzadenin türbesini de ziyaret ettiklerine ilişkin bilgi yukarıda verilmiştir. Hatta Şehzade Camisi'nin haziyesi, temsili işlevini daha sonra da sürdürmüş ve buraya daha sonraları beş türbe daha eklenmiştir. Özellikle dikkati çeken bir nokta, buradaki Rüstem Paşa ve Bosnalı Damat İbrahim Paşa türbelerinin, hazirenin tören yolu tarafındaki duvarına çok yakın ve yoldan görülebilen bir noktaya yerleştirilmiş olmasıdır. Aynı şey hazirede bulunan Hatice ve Fatma Sultan türbeleri için de geçerlidir (Bkz. Şekil C.3.4). Bu yer seçimiyle, anılan türbeler de ana ziyaret güzergahına dahil edilmiş olmaktadır.

Rical Türbeleri:

Rical türbeleri, sultan türbelerine göre şehir içinde doğal olarak çok daha geniş bir alana dağılmıştır. Yoğunluk açısından bakıldığında, rical külliye ve türbelerinin de ya Topkapı Sarayı-Edirnekapı arasındaki merasim yolu etrafında ya da Eyüp Sultan Türbesi çevresinde toplandıkları görülmektedir. Ancak bu toplanmanın sadece tören yolu çevresinde olmak kaygısından ileri geldiğini söylemek zordur. Rical türbe ve külliyelerinin bu hat üzerinde ya da civarında toplanması doğal bir sonuçtur çünkü bu yol Bizans İmparatorluğu zamanından beri şehrin ana ulaşım eksenidir ve burada nüfus yoğunluğu yüksektir. Dolayısıyla külliye ve türbelerin de bu yol üzerinde ya da civarında odaklanması olağan bir sonuçtur. Topoğrafik verilere böylelikle bir de şehir tarihine ilişkin bir boyut katılmış olmaktadır.

Rical külliyesi ilk önceleri cami merkezli olarak yapılmıştır. Tıpkı sultan külliyelerinde olduğu gibi büyük bir cami baskın öge konumundadır ve varsa türbe de caminin ya kible duvarı arkasında ya da camiye yakın bir noktada bulunur. Atik Ali Paşa ve Mahmut Paşa cami ve türbeleri, Divanyolu ve ticaret bölgesi civarındaki örneklerdir; Davut Paşa, Hadım İbrahim Paşa ve Cerrah Paşa cami ve türbeleri de ana caddenin Marmara denizine yaklaşan batı uzantısında sıralanır. Eyüp'teki Zal Mahmut Paşa, Kasımpaşa'daki Piyale Paşa , Tophane'deki Kılıç Ali Paşa ve Üsküdar'daki Rum Mehmet Paşa cami ve türbeleri ise yine büyük cami ve onun avlusunda yer alan türbe anlayışını temsil eden sur dışındaki örneklerdir.

16. yüzyılın sonlarından itibaren rical külliyesi küçülmeye başlamıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi artık cami, merkezi unsur olmaktan çıkmıştır. Külliye artık küçük bir arazi üzerinde toplanmış medrese, mektep, kütüphane, sebil, çeşme, dükkanlar ve türbe gibi yapıların birkaçının birleşmesinden oluşmaktadır. Türbe de artık külliye içinde baskın bir unsurdur. Şehirdeki yeni konumu ile türbe, külliye içinde genellikle medrese ve sebille birlikte yer almıştır. Böylece hem sokaktaki insanlara hem de külliye veya sebiden faydalanan öğrenci ya da halktan kişilere yönelik, yapının banisini hatırlatıcı bir görev üstlenerek “hayır-dua” ilişkisini kuvvetlendirmiştir. Aslında yaptıranın adıyla anılan bir büyük cami, hatırlatıcı bir işleve sahiptir. Bu yüzden türbeler cami haziresi içinde, geri

planda kalan bir noktaya yerleştirilmiş olmalıdır. Cami merkezli külliye uygulaması sona erdiğinde ise türbeler, içinde bulundukları külliye'nin tasarımında daha kolay görülebilecekleri bir noktaya ve yol üzerine yerleştirilmek suretiyle toplumla olan görsel teması arttırmışlardır. Küçük külliyelerde dinle doğrudan bir ilişki kuracak olan yapı, yani cami yoktur ve türbe muhtemelen bu yüzden tasarımda kendisine daha ön planda bir yer bulmuştur. Bu tür küçük ve cami merkezli olmayan külliye ve türbe tasarımlarına örnek olarak, Divanyolu'ndaki Köprülü Mehmet Paşa, Koca Sinan Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Vezneciler'deki Kuyucu Murat Paşa, Vefa'daki Ekmekçioğlu Ahmet Paşa, Saraçhane'deki Gazanfer Ağa, Haseki'deki Bayram Paşa külliyesi verilebilir (Bu külliyelerin vaziyet planları için EK C.3'e bakınız).

Bünyelerinde bir türbe yapısı olmasa da, içinde banilerinin mezarlarının bulunduğu küçük hazireleri yol kenarına koyarak, küçük külliyelerdeki türbelerin etkisini veren yapı toplulukları da mevcuttur. Bunlara örnek olarak da, tümü 18. yüzyılda yapılmış olan, Saraçhane'deki Amcazade Hüseyin Paşa, Şehzadebaşı'ndaki Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Dolmabahçe'deki Hacı Emin Ağa yapı toplulukları gösterilebilir.

Herhangi bir yapı topluluğuna bağlı olmaksızın tekil olarak duran Beşiktaş'taki Barbaros Hayrettin Paşa, Cağaloğlu'ndaki Mahmut Nedim Paşa ve Fatih'teki Cevat Paşa türbeleri gibi yapıları da şehrin çeşitli noktalarında görmek mümkündür. Ancak genellikle, bu tür türbeler ya Şehzade ve Fatih camilerinin hazirelerinde ya da yoğun olarak Eyüp Sultan Camisi civarında yer almışlardır. Eyüp'ün yeri bilindiği gibi Osmanlı türbeleri açısından büyük bir önem taşır; çünkü Osmanlı türbe mimarisinin geçirdiği hemen hemen bütün safhaları burada görmek mümkündür. Türbelerin Eyüp'te toplanmasının sebebi olarak kuşkusuz türbelerini yaptıranların, sahabe Eyüp El-Ensari'nin türbesine dini sebeplerden dolayı yakın olmak istemeleridir. Ayrıca Eyüp Türbesi çevresinde zaman içinde gelişen mezar alanlarının, türbe mimarisi açısından da büyük bir çekim merkezi yarattığı açıktır. Eyüp, mezarlık ve türbe yoğunluğuyla başlı başına bir "ölüler şehri" kimliğindedir; fakat hem halk, hem de yönetim çevresi tarafından sık sık ziyaret edilmesiyle bu ölüler şehri İstanbul'un en "canlı" bölgelerinden biridir.

8. SONUÇ

Osmanlılar türbe mimarisine, İslam coğrafyasının diğer bölgelerine göre önemli yenilikler katmıştır. Osmanlı türbeleri, Anadolu Selçuklu geleneğinden, konum, cephe düzenlemesi, bezeme, örtü, kütledeki biçimlenme ve kitabe yönünden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Osmanlı türbe mimarisine ait ilk örnekleri İznik ve Bursa gibi merkezlerde görmek mümkündür. Adlarına özel birer türbe inşa edilmeyen ilk iki Osmanlı hükümdarının gömüldüğü Bizans yapıları olasılıkla, Osmanlı türbe mimarisine belli bir oranda yön vermiştir. Daha sonra Osmanlı sultanlarının kendi yaptırdıkları külliyelerde bulunan türbelere gömülmeleri geleneği başlamıştır. Bu gelenek içinde yapılan I. Mehmet'e ait Yeşil Türbe, mimari biçimi ve kible duvarı arkasındaki konumu ile İstanbul'daki sultan türbelerine model olmuştur.

İstanbul'un fethinden 16. yüzyılın başlangıcına kadar olan dönemde bu çalışmada sekiz türbenin yapıldığı saptanmıştır. 16. yüzyılda ise bu sayı 47'ye ulaşmıştır. Bu sonuç, devletin 16. yüzyıldaki gücüne, şehrin yeniden imar edilmesine ve türbenin önemli bir yapı türü olarak görülmesine bağlı olmalıdır. 17. yüzyıl ve sonrasında inşa edilen türbe sayısı gittikçe düşmüştür. Ancak 20. yüzyılın ilk 13 senesinde yapılan türbe sayısı oran açısından 16. yüzyılı bile geride bırakmaktadır. Bu, üzerinde ayrıca durulması gereken bir durumu göstermektedir.

Osmanlı türbe mimarlığı, İstanbul'da verdiği ilk örneklerden itibaren, kütle, mimari oranlar ve cephe tasarımı açısından standart ifadesini bulmaya başlamıştır. İstanbul'da, hanedan ve ricale ait ilk türbe örneklerinde, türbeleri camilerin kible duvarı arkasına veya yakın bir noktasına yerleştirme uygulaması sık karşılaşılan bir durumdur. Fetih sonrasında ilk sultanın türbeleri, bu sultanlar adına yapılan camilerin kible duvarları arkasına yerleştirilmiştir. Bu dört örnekte, sultan türbesinin yanında bir de hanım sultan türbesi inşa edilmiştir.

II. Selim'in ölümü ile türbe inşaatı geleneği değişmiş ve bu sultanın İstanbul'da külliyesi olmadığı için, türbesi Ayasofya'nın avlusuna inşa edilmiştir. Bunu izleyen III. Murat ve III. Mehmet'in türbeleri de Ayasofya'ya yapılarak yeni uygulama devam ettirilmiştir. Bu süreç I. Ahmet Türbesi'nin, sultanın adını taşıyan caminin kuzeydoğu köşesine yapılmasıyla son bulmuştur. Sözü edilen bu dört sultanın eşleri için ise ayrı bir türbe yapılmamış ve hanım sultanlar eşlerinin yanına gömülmüştür.

I. Ahmet'in tahta geçmede ekberiyet kuralını koymasına kadar olan süreçte Bursa'da gömülü olan I. Mehmet ve II. Murat dışındaki bütün sultanların türbeleri, bu sultanlar öldükten sonra halefleri tarafından yaptırılmıştır. Ancak I. Ahmet sonrasında uzun bir süre sultan türbesi yapımı durmuş ve Abdülmecit, 1839'da babası II. Mahmut'un türbesini yaptırıcaya kadar hiçbir sultan selefinin türbesini yaptırmamıştır. I. Ahmet sonrasındaki beş sultan türbesinin dördü bu sultanların sağlığında inşa edilmiştir. Görüldüğü gibi, saltanata ilişkin bir kural türbe inşaatını, yani mimariyi doğrudan etkileyen bir sonuç getirmiştir.

I. Ahmet Türbesi'nin ardından 1763'te III. Mustafa Türbesi'ne kadar yeni bir sultan türbesi inşa edilmemesi üzerine, 1663'de Yeni Cami Külliyesi'nde yapılmış olan geniş mekanlı Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi önem kazanmış ve bu türbeye beş sultan defnedilmiştir. Hatice Turhan Sultan Türbesi'nin bir diğer önemi ise, bu yapıdan sonra, daha önceleri İstanbul'da eşlerinin türbesinden ayrı yerde türbe yaptıramamış olan valide sultanların şehrin farklı noktalarında kendi adlarına yaptırdıkları türbelere sahip olmalarıdır. Hatice Turhan Sultan'la birlikte hanedan kadınları kendi anılarını külliye ve türbeleriyle bir arada yaşatabilme olanağını daha fazla bulmuşlardır.

Hanedan mensupları içinde, şehzadeler en iddiasız kesim olmuşlardır. Bu durum tahta çıkamayan şehzadenin devlet içindeki güçsüz konumuyla bağlanabilir. Şehzadeler, hanedan içinde en az sayıda türbeye sahip olan gruptur. Burada da yönetim sistemine ilişkin bir kuralın mimari üzerindeki etkisi söz konusudur.

Plan açısından değerlendirildiğinde, İstanbul'daki hanedan türbelerinde en çok sekizgen daha sonra da kare planların tercih edildiği görülmektedir. Rical türbelerinde ise tam tersi

bir sonuç çıkmakta ve kare planın sekizgenden daha çok uygulandığı görülmektedir. Bu iki plan dışında, dikdörtgen, sekizden fazla kenarlı çokgen plan çeşitleri, daire, içi ve dışı farklı planlar uygulanan diğer planlardır. İstanbul türbelerindeki farklı plan denemeleri Mimar Sinan'la birlikte başlamıştır. Sinan'ın Hürrem Sultan, Zal Mahmut Paşa ve Sokollu Mehmet Paşa türbelerinde görülen farklı plan denemeleri öğrencileri tarafından da devam ettirilmiştir. 1599 tarihli Gazanfer Ağa Türbesi'nin ardından rical türbelerindeki farklı plan denemeleri durmuştur. Ancak bu kez 1763 tarihli III. Mustafa Türbesi ve sonrasında hanedana ait bazı türbelerde ongen, onikigen ve daire gibi farklı planlar uygulanmıştır. Daire planlar sadece 19. yüzyılda yapılmış üç hanım sultan türbesinde kullanılmıştır. Genelde rical türbelerinin mimarisi, hanedan türbelerinin de plan açısından çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır.

İstanbul'da hanedana ve rical ait olan ilk türbeler çok geniş olmayan, düşeyliği vurgulu, kulemsi yapılardır. Sinan'ın ilk sultan türbesi olan I. Süleyman Türbesi'ne kadar türbe boyutlarında bir büyüme gözlenmemektedir. I. Süleyman Türbesi'nin boyutları ise kendisinden önce İstanbul'da yapılan ve özgün durumdaki iki sultan türbesine göre belirgin bir biçimde daha büyüktür. Bu türbenin arkasından gelen II. Selim, III. Murat, III. Mehmet, I. Ahmet ve Hatice Turhan Valide Sultan türbelerinde de büyük boyutlar korunmuştur. I. Süleyman Türbesi'ne yakın bir tarihte yine Sinan tarafından yapılan Sokollu Mehmet Paşa Türbesi ile bu sefer bazı rical türbelerinin boyutlarında büyüme gözlenmektedir. Siyavuş Paşa ve Ferhat Paşa türbeleri bu tür büyük rical türbeleri arasındadır. I. Süleyman Türbesi dışında kalan bu büyük boyutlu hanedan ve rical türbelerinde bir veya iki değil, çok sayıda sanduka bulunmaktadır. Yani bu yapılar banî ile yakınlarının bulunduğu birer toplu mezar yapısı gibidir. Bu eğilim, türbe boyutlarındaki büyümenin başlıca nedenlerinden biri olmalıdır. Ancak dönemin mimari beğenilerinin etkisi de unutulmamalıdır.

İstanbul'daki ilk hanedan ve rical türbeleri, cami merkezli bir külliye içinde, caminin kible duvarı arkasında veya cami avlusunda bulundukları için toplumla çok yakın bir görsel bağ kuramamışlardır. 16. yüzyılın sonuna doğru rical külliyelerinde yaşanan küçülme neticesinde cami merkezli külliyeler yerini medrese, sebîl, türbe, mektep vb. yapılardan

Hanım sultan, özellikle de valide sultan türbeleri için 17. yüzyıla kadar bağımsız bir yer seçimi yapılmamıştır. Ancak Hatice Turhan Sultan Türbesi'nin şehrin en işlek ve değerli ticaret bölgelerinden birine inşa edilmesinden sonra valide sultanların türbelerini (Üsküdar'daki Gülnuş Valide Sultan, Eyüp'teki Mihrişah Sultan, Fatih'teki Nakşidil ve Gülüstü Sultan türbeleri gibi) şehrin değişik noktalarında yaptırabildikleri görülmektedir.

Osmanlı türbe mimarisi doğal olarak Osmanlı mimarisinin genel özelliklerini almış ve başından itibaren, İslam coğrafyasından ve Selçuklu türbe geleneğinden farklı niteliklere sahip olmuştur. Türbe, günlük yaşamın ve şehir mimarisinin bir parçası halini almıştır. İstanbul'daki Osmanlı türbelerinin en büyüğü bile Orta Asya ve İran türbeleri ile karşılaştırıldığında mütevazı ölçülerdedir. İstanbul'daki türbe mimarisinin oluşumunda pek çok unsur birlikte rol oynamıştır. Türbenin, plan, kütle ve boyutu, diğer yapılarla olan mimari ilişkisi ve şehirdeki konumu; türbe sahibinin yönetimdeki yeri, istekleri ve dönemin mimari eğilimleri ile bağlantılı olarak değişime uğramıştır.



KAYNAKLAR

- [1] **Ahmet Refik**, 1988. On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591), Enderun Kitabevi, İstanbul.
- [2] _____, 1977. Türk Mimarları, Sander Yayınları, İstanbul.
- [3] **Akın, G.**, 1990. Asya Merkezi Mekan Geleneği, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1220, Tanıtma Eserleri Dizisi: 38, Ankara.
- [4] **Ali Seydi Bey**, Teşrifat ve Teşkilatımız, Tercüman 1001 Temel Eser: 17.
- [5] **Altan, K.**, 1935. Mimar Davut, *Arkitekt*, 11-12, 339-42.
- [6] _____, 1937. Mimar Mehmet Tahir, *Arkitekt*, 7, 193-95.
- [7] **Argıt, N. N.**, 1993. XVII. Yüzyıl İstanbul'da Küçük Külliye, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [8] **Armağan, M.**, 1998. Bursa Şehrengizi, İz Yayıncılık, İstanbul.
- [9] **Arseven, C. E.**, Türk Sanatı, Cem Yayınevi.
- [10] **Aslanapa, O.**, 1986. Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- [11] _____, 1984. Türk Sanatı I-II, Kervan Yayınları, İstanbul.
- [12] **Atıl, E.**, The Age of Sultan Süleyman the Magnificent, National Gallery of Art, Washington, Harry N. Abrams Inc., New York.
- [13] **Ayverdi, E. H.**, 1958. 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- [14] **Bayrak, M. O.**, 1979. İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978), İstanbul.
- [15] **Brown, P.**, Indian Architecture (The Islamic Period), D. B. Tarapolevala Sons and Co. Private Ltd., Bombay.
- [16] **Cantay, T.**, 1992. Hafsa Sultan Türbesi, *Semavi Eyice Armağanı-İstanbul Yazıları*, s. 153-163, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul.

- [17] **Cezar, M.**, 1995. Sanatta Batıya Açılış Döneminde Mimarlar, 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 1703, Ankara, c: 1, s. 479-487.
- [18] **Crane, H.**, 1991. The Ottoman Sultan's Mosques, *The Ottoman City and Its Parts*, s. 207-10, Aristide D. Caratzas (Publisher), New York.
- [19] **Creswell K. A. C.**, 1958. A Short Account of Early Muslim Architecture, Penguin Books Ltd.
- [20] **Çelik, Z.**, 1996. 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [21] **Demiriz, Y.**, 1989. Eyüp'de Türbeler, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1050, Tanıtma Eserleri Dizisi: 14, Ankara.
- [22] **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 1995. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- [23] **Esad Efendi**, 1979. Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifat-ı Kadime), Tercüman 1001 Temel Eser, Sadeleştiren: Yavuz Ercan, İstanbul.
- [24] **Eyice, S.**, Ayasofya Vaftizhanesi, *Atatürk Konferansları*, c. VIII, s. 139-162.
- [25] _____, 1962. Bursa'da Osman ve Orhan Gazi Türbeleri, *Vakıflar Dergisi*, V, 131-147.
- [26] _____, 1991. İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri, Sanat Tarihi Araştırma Dergisi Yayınları: 1, İstanbul.
- [27] _____, 1975. Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi, *Atatürk Konferansları*, XVIII, s. 90-146.
- [28] **Goodwin, G.**, 1997. A History of Ottoman Architecture, Thames and Hudson Ltd., London.
- [29] _____, 1998. Gardens of the Dead in Ottoman Times, *Muqarnas*, V, 61-69.
- [30] **Haskan, M. K.**, 1993. Eyüp Tarihi I, Türk Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [31] **İpşirli M.**, 1999. Osmanlı Devlet Teşkilatı, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c: 1, Feza Gazetecilik, İstanbul.

- [32] **Koca, Ç. S.**, 1975. Türbe Mimarisinin Gelişiminde İstanbul Türbelerinin Yeri, *Yüksek Lisans Tezi*, İDMMA Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü.
- [33] **Konyalı, İ. H.**, 1950. Mimar Koca Sinan'ın Eserleri, Ülkü Basımevi, İstanbul.
- [34] _____, 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, c: 1, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- [35] **Köprülü, F.**, 1999. Osmanlı'nın Etnik Kökeni, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- [36] **Kuban, D.**, 1995. Osmanlı Dönemi Mimarisi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. VI, s. 168-75, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- [37] _____, 1997. 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- [38] _____, 1993. Batıya Göçün Sanatsal Evreleri, Cem Yayınevi, İstanbul.
- [39] _____, 1954. Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, *Yeterlik Çalışması*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- [40] _____, 1995. Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- [41] **Kuran, A.**, 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [42] _____, 1988. Mimar Sinan'ın Türbeleri, Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, T. C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müd., İstanbul.
- [43] _____, 1995. Osmanlı Hünkar Türbelerinin Yerleşim Özellikleri Üzerine Görüşler, *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1703, Ankara, c: 2, s. 389-91.
- [44] **Lowry, G. D.**, 1987. Humayun's Tomb: Form, Function, and Meaning in Early Mughal Architecture, *Muqarnas*, c: IV.
- [45] **Mayer, L. A.**, 1956. Islamic Architects and Their Works, Albert Kunding, Genève.
- [46] **Müller-Wiener, W.**, 1977. Bildlexion Zur Topographic Istanbul, Deutsches Aerhaologisches Institut.
- [47] **Nayır, Z.**, 1975. Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmed Külliyesi ve Sonrası (1609-1690), *Doktora Tezi*, İ.T.Ü., İstanbul.

- [48] **Necipoğlu, G.**, 1996. Dynastic Imprints on the Cityscape: The Collective Message of Imperial Funerary Mosque Complexes in Istanbul, *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, c:2, s. 23-36.
- [49] **Ödekan, A.**, 1997. Mezar Anıtları, *Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600*, s. 265-70, İstanbul.
- [50] _____, 1997. Türbe, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, c. 3, s. 1833-34.
- [51] _____, 1997. Türbe, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, s. 402-06, İstanbul.
- [52] **Önkal, H.**, 1996. Kanuni'nin Türbesi, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 24-27 Ekim 1988.
- [53] _____, 1987. Klasik Devir Osmanlı Türbeleri'nin Plan Özellikleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları-İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, IV, 51-70.
- [54] _____, 1992. Osmanlı Hanedan Türbeleri; Kültür Bakanlığı Yayınları: 1404, Sanat Tarihi Dizisi: 122, Ankara.
- [55] _____, 1988. Osmanlı Türbelerinde Yer Alan Dini İbareler Hakkında Bazı Mülâhazalar, *Türk Kültürü*, 308, 756-768.
- [56] _____, 1995. Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, s. 400-09, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.
- [57] **Öz, T.**, 1962. İstanbul Camileri, c: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. Seri, No: 5, Ankara.
- [58] _____, 1971-72. İstanbul Türbeleri, *Atatürk Konferansları*, V, 91-94.
- [59] **Özyüksel, M.**, 1997. Feodalite ve Osmanlı Toplumu, Der Yayınları, İstanbul.
- [60] **Peçevi İbrahim Efendi**, 1981. Peçevi Tarihi I, Kültü Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [61] **Saatçi, S.**, 1998. Sinan'ın Mimarbaşı Olarak Eyüp'teki İlk Eseri, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul, s. 58-63.
- [62] **Sakaoğlu, N.**, 1999. Bu Mülkün Sultanları, Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık, İstanbul.

- [63] **Selaniki Mustafa Efendi**, 1999. Tarih-i Selaniki, c: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- [64] **Smith, E. B.**, 1956. Architectural Sybolism of Imperial Rome and the Middle Ages, Princeton University Press, New Jersey.
- [65] **Sönmez, Z.**, 1988. Mimar Sinan İle İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [66] **Tanyeli, G.**, 1995. Türbeler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c: VII, s. 310-312, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- [67] **Taylor, C.**, 1992. Reevaluating the Shi'i Role in The Development of Monumental Islamic Funerary Architecture: The Case of Egypt, *Muqarnas*, IX, 1-10.
- [68] **Thys-Şenocak, L.**, 1998. The Yeni Valide Mosque Complex at Eminönü, *Muqarnas an Annual on the Visiual Culture of the Islamic World*, , Leiden- E. J. Brill, XV, s. 58-70.
- [69] **Uluçay, Ç.**, 1971. Harem II, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- [70] _____, 1992. Padişahların Kadınları ve Kızları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [71] **Ünsal, B.**, 1969. İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- [72] _____, 1982. İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması, *Vakıflar Dergisi*, XVI, 77-120.
- [73] **Ward-Perkins, J. B.**, 1994. Studies in Roman and Early Christian Architecture, The Pindar Press, London.
- [74] **Yetkin, K. S.**, 1984. İslam Ülkelerinde Sanat, Cem Yayınevi, İstanbul.

EKLER

EK A. İNCELENEN TÜRBELERİN KATALOĞU

Bu kısımda, sultan, hanım sultan, şehzade ve rical türbelerine ait olan bilgiler, kaynaklar bölümünde verilmiş olan eserlerden elde edilmiştir. Aşağıda verilen katalog, İstanbul'da bulunan bütün hanedan ve rical türbelerinin tam bir dökümünü oluşturmamaktadır ve sadece bu çalışmada incelenmiş kaynaklarda bulunmuş bilgilere dayanarak ve ulaşılabildiği durumlarda yapıların yerinden görülmesi ile meydana getirilmiştir. Ayrıca, türbelerin tarihleri, mimarları ile ayakta olmayan türbelerin ve günümüzde mevcut olup da çeşitli sebeplerden dolayı ulaşılamamış türbelerin mimari özellikleri hakkında, kaynakçada verilen eserlerde bir bilgiye rastlanmamışsa, bu kısımlar katalogda not edilmemiştir.

Çeşitli kaynaklarda isimlerine rastlanan ancak varlıkları tespit edilemeyen ya da kime ait oldukları belirlenememiş bazı türbelere bu katalogda yer verilmemiştir. Bu tip yapılara ilk örnek Üsküdar'daki Behram Paşa Türbesi'dir. Bu türbe hakkında şöyle denilmektedir:

"Üsküdar'da bugün Behram Paşa'nın adını taşıyan bir türbe bulunmadığı gibi kaynaklarda da konuyu aydınlatacak bir bilgi yoktur. Tuhfet ül-Mi'marin yazarının yanlışlıkla Sinan'a malettiğini sandığımız türbenin eğer Üsküdar'da idiyse, çok eski bir tarihte yıkılarak ortadan kalktığını düşünmek yerinde olur [41, s. 320]."

Kataloga alınmayan başka bir türbe Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi avlusunda bulunan ve bazı kaynaklarda Kaya Sultan, Ayşe Sultan veya Sinaneddin Yusuf Paşa Türbesi olarak geçen yapıdır. Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi avlusunda iki türbe vardır. Caminin kuzeydoğu tarafında hazire içinde kalan türbe katalogda da sözü edilen İbrahim Ethem Paşa Türbesidir. Bu türbenin kuzeyinde, tam karşısında kalan türbe ise tartışma konusu olan türbedir. IV. Murat'ın kızı olan Esmehan Kaya Sultan'ın Ayasofya'daki I. Mustafa ve İbrahim Türbesi'ne gömülü olduğu bildirilmektedir [70, s. 55]. "Mimar Sinan" adlı eserde bu türbede Sinaneddin Yusuf Paşa'nın yattığı yazılıdır [41, s. 52]. Diğer bir kaynakta "...bizim kanaatimize göre bu türbe Ayşe Sultan (Mihrimah Sultan'ın kızı) ve Mihrimah Sultan'ın çocukları için yapılmıştır" denilmekte ve Rüstem Paşa'nın Mihrimah Sultan'dan olan ve vefat etmiş erkek ve kız çocuklarının, annelerinin Üsküdar'daki camisine gömüldükleri Sicill-i Osmani'deki Rüstem Paşa maddesine dayanılarak aktarılmaktadır [34, s. 325].

Katalogda yer almayan bir başka yapı ise 1567'de ölen Celalzade (Nişancı) Mustafa Paşa'ya ait olduğu iddia edilen türbedir. Bu türbe hakkındaki tek bilgiye "İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar" isimli eserde ulaşılmıştır. Bu eserde türbe hakkında: "Paşanın mezarı, Eyüp Nişancasında Nişancı Camisi bahçesindeki türbesindedir" denilmektedir [14, s. 92]. Sözü geçen yerde böyle bir türbeye rastlanmamıştır. Ancak Nişancı Camisi'nden bahseden bir kaynakta şöyle denilmektedir: "Mabedin kible tarafı ve solu mezarlıktır. Mihrabın tam önünde Nişancı Paşa'nın merkadi (mezarı) vardır. Kısa bir sanduka ve iki yuvarlak taştan ibaret olan mezarın....[33, s. 184]."

Bu katalogda yer almayan diğer türbeler ya da kaynaklarda türbe olarak geçen yapılar ise Eyüp'tedir. Bunlardan en önemli iki tanesi Cafer Paşa Türbesi ve Dukaginzade Ahmet Paşa Türbesi'dir.

1589'da ölen Cafer Paşa'nın medfun olduğu yapı dikdörtgen planlı ve örtüsü çökmüş olan bir binadır [21, s. 23]. Ancak bu yapı kaynaklarda aynı zamanda "Kırımı Tekkesi" olarak da geçmektedir.

Dukaginzade Mehmet Paşa Türbesi hakkında ise farklı görüşler vardır. Bir kaynakta bu yapı hakkında, "1556'da ölen Dukaginzade Mehmet Paşa'nın Tuhfet ül-Mi'marin'de Eyüp'te olduğu belirtilen türbesinin yerini saptayamadık; bu türbe ya da mezar ile Sinan'ın ilişkisini kuramadık" denilmektedir [41, s. 321]. Ancak başka bir kaynakta bu yapının Şah Sultan Türbesi'nin arkasında, Defterdar Caddesi üzerinde bulunduğu; bir hazire şeklinde olup etrafını bir alçak duvarın çevirdiğini; türbenin vaktiyle Eyüp Pertev Paşa Türbesi'nin bir benzeri olduğu ve 1800 tarihinde Şah Sultan Türbesi yapılırken şimdiki şeklini aldığı sanıldığı belirtilmektedir [30, s. 176].

Eyüp'te türbe olarak anılan ancak sadece bir lahitten ibaret olan veya küçük mezarlık ya da hazire olarak nitelendirilebilecek yapılar da mevcuttur. Ahmet Bican Paşa, Beşir Ağa, Tahir Paşa, Hulusi Ahmet Paşa, Muhsinzade Mehmet Paşa, Mustafa Fazıl Paşa, Hayrettin Paşa, Mehmet Emin Rauf Paşa, Lala Hüseyin Paşa hazire ya da lahit/mezarları bu şekilde tarif edilen yapılardır.

Kaynaklarda gösterilen kare planlı ve açık türbe şeklindeki 1522 tarihli Mahmut Ağa Türbesi ise türbe sahibinin kimliği ve yaptığı işin tespit edilemediği belirtildiğinden dolayı kataloğa alınmamıştır [21, s. 54]. Eyüp'teki bu yapılar hakkında "Eyüp'de Türbeler" ve "Eyüp Tarihi" isimli eserlerden daha fazla bilgi alınabilir.

Sultan Türbeleri

1- Sultan II. Beyazıt Türbesi:

Yeri: Beyazıt Camisi haziresi

Tarihi: öl: 1512. Yapım tarihi, 1512 [72, s.79]. Başka bir görüşe göre 1513 sonları [54, s. 112].

Yaptıran: II. Beyazıt'ın oğlu I. Selim

Mimar: Hayrettin ? [54, s. 32].

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

2- Sultan I. Selim Türbesi:

Yeri: Çarşamba, Sultan Selim Camisi haziresi

Tarihi: 1522-23 [41, s.330], öl: 1520.

Yaptıran: I. Selim'in oğlu I. Süleyman

Mimar: Acem Ali ? [41, s.330].

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir

3- Sultan I. Süleyman Türbesi:

Yeri: Süleymaniye, Süleymaniye Camisi haziresi.

Tarihi: öl: 1566. Yapım tarihi 1566-67 [41, s.331]. Başka bir görüşe göre 1559'dur [72, s.81].

- Yaptıran: I. Süleyman'ın oğlu II. Selim
Türbede Bulunan Diğer Sultanlar: Sultan İbrahim'in oğulları II. Süleyman ve II. Ahmet
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı, çift kubbelidir.
- 4- Sultan II. Selim Türbesi:
Yeri: Ayasofya haziyesi
Tarihi: 1576-77 [41, s.331], öl: 1574.
Yaptıran: II. Selim'in oğlu III. Murat
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Köşeleri pahlı kare planlıdır, duvarlar mermer kaplamalı, çift kubbelidir.
- 5- Sultan III. Murat Türbesi:
Yeri: Ayasofya haziyesi
Tarihi: 1600 [72, s.84], öl: 1595.
Yaptıran: III. Murat'ın oğlu III. Mehmet
Mimar: Davut Ağa ve onun ölümünün ardından Dalgıç Ahmet Ağa [54, s. 33].
Mimari Özellikler: Altıgen planlı, duvarları mermer kaplamalı ve çift kubbelidir.
- 6- Sultan III. Mehmet Türbesi:
Yeri: Ayasofya haziyesi
Tarihi: 1608 [10, s.502, öl: 1603.
Yaptıran: III. Mehmet'in oğlu I. Ahmet
Mimar: Dalgıç Ahmet Ağa ve onun ölümünün ardından Sedefkar Mehmet Ağa [10, s. 502].
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, duvarları mermer kaplamalı ve çift kubbelidir.
- 7- Sultan I. Ahmet Türbesi:
Yeri: Sultan Ahmet Külliyesi kuzeydoğu köşesi
Tarihi: 1617-1620 [72 , s.84], öl: 1617.
Yaptıran: I. Ahmet'in kardeşi I. Mustafa ve onun ardından tahta geçen I. Ahmet'in oğlu II. Osman
Türbede Bulunan Diğer Sultanlar: I. Ahmet'in oğulları II. Osman ve IV. Murat
Mimar: Sedefkar Mehmet Ağa [54, s. 33].
Mimari Özellikler: Köşeleri pahlı kare, duvarları mermer kaplamalı ve kubbelidir.
- 8- I. Mustafa Türbesi:
Yeri: Ayasofya'nın güneybatı köşesinde
Tarihi: Ayasofya'nın daha önce vaftizhane olarak kullanılan binası I. Mustafa'nın ölümünün ardından 1639 yılında bir sultan türbesine dönüştürülmüştür.
Türbede Bulunan Diğer Sultanlar: İbrahim
Mimari Özellikler: Kare planlı, kubbeli
- 9- Sultan II. Mehmet Türbesi:
Yeri: Fatih Külliyesi haziyesi
Tarihi: öl: 1481. Yapım tarihi 1767 [10, s.112] (1766 depreminden sonra yeniden yapılmıştır). Başka bir görüşe göre yapım tarihi 1771'dir [39, s. 37].
Yaptıran: Türbeyi ilk yaptıran II. Mehmet'in oğlu II. Beyazıt, 1765 depreminden sonra türbeyi yeniden yaptıran ise III. Mustafa'dır.

Mimarı: Mehmet Tahir Ağa [39, s. 37]. Başka bir görüşe göre Ahmet Dayazade [45, s. 43].

Mimari Özellikler: Ongen planlı, duvarları mermer kaplamalı, kubbelidir.

10- Sultan III. Mustafa Türbesi:

Yeri: Laleli Külliyesi

Tarihi: öl: 1774. Yapım tarihi 1763 [54, s. 222]. Başka bir görüşe göre yapım tarihi 1773'dür [10, s.579].

Yaptıran: III. Mustafa

Türbede Bulunan Diğer Sultanlar: III. Mustafa'nın oğlu III. Selim

Mimarı: Mehmet Tahir Ağa [10, s. 395].

Mimari Özellikler: Ongen planlı, duvarları türbenin yarı yüksekliğine kadar mermer kaplamalı, üst tarafı ise kesme taştır ve kubbelidir.

11- Sultan I. Abdülhamit Türbesi:

Yeri: Bahçekapı, I. Abdülhamit Külliyesi

Tarihi: öl: 1789. Yapım tarihi 1780 [54, s. 231]. Başka bir görüşe göre yapım tarihi 1789'dur [10, s.510].

Yaptıran: I. Abdülhamit

Türbede Bulunan Diğer Sultanlar: I. Abdülhamit'in oğlu IV. Mustafa

Mimarı: Mehmet Tahir Ağa [39, s. 37].

Mimari Özellikler: Köşeleri yuvarlatılmış kare planlı, dış cephesi mermer kaplı ve kubbelidir.

12- Sultan II. Mahmut Türbesi:

Yeri: Çemberlitaş

Tarihi: 1839-40 [54, s.259], öl: 1839.

Yaptıran: II. Mahmut'un oğlu Abdülmecit

Türbede Bulunan Diğer Sultanlar: II. Mahmut'un oğlu Abdülaziz ve II. Abdülhamit

Mimarı: Abdülhalim Bey [17, s.483]. Başka bir görüşe göre ise Garabet Balyan'dır [28, s.420].

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, dış cephesi mermer kaplı ve kubbelidir.

13- Abdülmecit Türbesi:

Yeri: Sultan Selim Camisi haziresi

Tarihi: öl: 1861. Yapım tarihi 1861 [10, s. 159]. Başka bir kaynaktan ise "kesin inşa tarihini bilemiyoruz" denilmektedir [54, s. 262].

Mimarı: Garabet Balyan ? [22]

Yaptıran: Abdülmecit

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

Açıklama: Bu türbe hakkında "türbenin kendinden evvel vefat eden şehzadeleri için yapılmış olduğu anlaşılmaktadır" denilmektedir [57, s. 131].

14- Sultan Reşat Türbesi:

Yeri: Eyüp

Tarihi: öl: 1918. Yapım tarihi konusunda farklı görüşler vardır: 1910-12 [10, s. 472], 1913-14 [54, s. 284], 1918 [72, s. 89].

Yaptıran: Sultan Reşat

Mimarı: Kemalettin Bey [54]

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, dış cephesi mermer kaplı ve kubbelidir.

Açıklama: Türbenin tarihi hakkında şöyle denilmektedir: “İçteki hattat imzasının altında yer alan tarihe göre eser 1913-14’lerde tamamlanmış olmalıdır. esasen Sultan Reşat’ın zaman zaman devam eden inşaatı gezip teftiş ettiği bilinmektedir[54, s. 284].”

Hanım Sultan Türbeleri

1- Selçuk Sultan Türbesi:

Kimliği: II. Beyazıt’ın kızı

Yeri: Beyazıt Camisi Haziresi

Tarihi: 1505, öl: 1508 [70, s. 28]. Başka bir görüşe göre yapım tarihi 1512 [54, s. 116].

Yaptıran: II. Beyazıt’ın kızı Selçuk Sultan

Mimar: Hayrettin ? [54, s. 32]

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

Açıklama: Türbenin tarihi hakkında şöyle bir açıklama vardır: “Selçuk Sultan, babasının camii avlusuna 1500-1505 yılları arasında türbesini yaptırdı. 1508 yılında türbeye ait vakfiyesinin tanzim ettirdi; ve o sene öldü, yaptırdığı türbesine gömüldü [70, s. 28].” Başka bir görüşte ise “Selçuk Hatun 1512 yılında vefat ettiğine göre türbesinin, babasının türbesi ile aynı zamanda ve kardeşi I. Selim’in emriyle yaptırıldığını kabul edebiliriz” denilmektedir [54, s. 116].

2- Hançerli (Fatma) Sultan Türbesi:

Kimliği: II. Beyazıt’ın oğlu Şehzade Mahmut’un kızıdır [54, s. 135].

Yeri: Eyüp

Tarihi: 1533 [54, s. 135]

Mimari Özellikler: Kare planlıdır. Dört mermer sütun, kesme taştan yapılmış üst yapıyı taşır ve kubbelidir. Baldaken şeklinde açık bir türbedir.

3- Hafsa Sultan Türbesi:

Kimliği: I. Selim’in eşi, I. Süleyman’ın annesidir.

Yeri: Yavuz Selim Camisi haziresi

Tarihi: Sultan’ın ölüm tarihi olan 1534 veya sonrası. Türbe 1894 depreminde yıkılmıştır.

Yaptıran: I. Süleyman

Mimar: Acem Ali

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı ve kubbelidir.

Açıklama: “Türbe 10 Temmuz 1894 günü büyük İstanbul depreminde yıkılmış, II.

Meşrutiyet’ten (1908) önce duvarları üzerinden yeniden inşa edilirken, sonra ödenek çıkmadığından pencerelere kadar yükselen duvarlar öylece bırakılmıştır [16, s. 153].”

Türbenin mimarı hakkında yapılan bir yorumda ise “Türbenin, Mimarbaşı Acem Ali’nin eseri olduğunu ve Sinan’ın daha sonra türbeyi onardığını düşünüyoruz” denilmektedir [41, s. 323].

4- Haseki Hürrem Sultan Türbesi:

Kimliği: I. Süleyman’ın eşidir.

Yeri: Süleymaniye Camisi haziresi

Tarihi: 1557-58 [41, s. 324], öl: 1558 [70, s. 35].

Yaptıran: I. Süleyman

- Mimarı: Sinan
Mimari Özellikler: Dışı sekizgen içi onaltıgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.
- 5- Şah Huban Hatun Türbesi:
Kimliği: III. Murat'ın eşidir.
Yeri: Yenibahçe
Tarihi: 1575-80 arası ? [41, s. 332].
Mimarı: Sinan
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.
- 6- Fatma Sultan Türbesi:
Kimliği: Şehzade I. Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmet'in kızı Hümaşah Sultan'ın kızıdır ve 1588 yılında vefat etmiştir [54, s. 172]. Başka bir görüşe göre 1581'de vefat etmiştir [57, s. 140].
Yeri: Şehzade Camisi haziresi.
Tarihi: 1588-89 [41, s. 321]. Başka bir görüşe göre ise 1650'dir [72, s. 84].
Mimari Özellikler: Kare planlı, dört mermer sütunun üzerinde dört sivri kemerin taşıdığı sekizgen kasnak ve kubbeden oluşan baldaken tipinde açık bir türbedir.
Açıklama: Başka bir kaynakta türbenin ismi "Duhterzade-i Rüstem Paşa Türbesi" olarak geçmekte ve Fatma Sultan'ın kimliği ve türbe hakkında şöyle denilmektedir: "Mihrimah Sultan ile Rüstem Paşa'nın kızları Fatma Sultan'ın Şehrizor Beylerbeyi Mustafa Paşa'dan olan oğlu Mehmet Bey için yaptırılmış, oğlundan iki yıl sonra ölen Fatma Sultan da aynı yerde toprağa verildikten sonra türbe onun adını almıştır" [41, s. 321].
- 7- Hatice Sultan Türbesi:
Kimliği: III. Murat'ın kızı olduğu sanılmaktadır [22]
Yeri: Şehzade Camisi haziresi
Tarihi: 17. yüzyıl başları [22]
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, sıvalı ve kubbelidir.
- 8- Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi:
Kimliği: Sultan İbrahim'in eşi ve IV. Mehmet'in annesidir.
Yeri: Eminönü, Yeni Cami batı tarafında
Tarihi: 1663 [72, s. 84], öl: 1683 [70, s. 59].
Yaptıran: Hatice Turhan Valide Sultan
Mimarı: Mustafa Ağa [45, s. 111].
Mimari Özellikler: Kare planlı, dış cephesi mermer kaplamalı ve kubbelidir.
- 9- Gülnuş Emetullah Sultan Türbesi:
Kimliği: IV. Mehmet'in eşi, III. Ahmet'in ve II. Mustafa'nın annesi
Yeri: Üsküdar, Yeni Valide Camisi avlusunda
Tarihi: 1708-10, öl: 1715 [70, s. 66].
Yaptıran: Gülnuş Emetullah Sultan
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, sekiz mermer sütun ve mermer kaplı üst yapı ile metal bir kubbeden oluşan açık bir türbedir.
- 10-Şehsuvar Sultan (Nurullah) Türbesi:
Kimliği: II. Mustafa'nın eşi ve III. Osman'ın annesi
Yeri: Nuruosmaniye Camisi avlusu
Tarihi: 1755 [72, s. 86], öl: 1756 [70, s. 75].

- Yaptıran: I. Mahmut
Mimar: Mustafa Ağa ? [54, s. 44].
Mimari Özellikler: Kare planlı, dış cephesi mermer kaplamalı ve kubbelidir.
- 11-Gülbahar Sultan Türbesi:
Kimliği: II. Mehmet'in eşi ve II. Beyazıt'ın annesidir.
Yeri: Fatih Camisi haziyesi
Tarihi: öl: 1492 [70, s. 18], 1766 depreminden sonra türbe 1767'de tekrar yapıldı.
Yaptıran: III. Mustafa
Mimar: Mehmet Tahir Ağa ? [54, s. 44].
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı, kubbelidir.
- 12-Mihrişah Sultan Türbesi:
Kimliği: III. Mustafa'nın eşi, III. Selim'in annesidir
Yeri: Eyüp
Tarihi: 1792 [10, s. 510], öl: 1805 [70, s. 99]. Başka bir görüşe göre yapım tarihi 1796'dır [54, s. 242].
Yaptıran: Mihrişah Sultan
Mimar: Arif Ağa ?, [54, s. 44].
Mimari Özellikler: Onikigen, dış cephesi mermer kaplama ve kubbelidir.
- 13-Şah Sultan Türbesi:
Kimliği: III. Mustafa'nın kızı ve III. Selim'in kız kardeşidir.
Yeri: Eyüp, Defterdar yolunda
Tarihi: 1800 [10, s. 510], öl: 1802 [70, s. 102].
Yaptıran: Şah Sultan
Mimar: İbrahim Kamil Ağa [10, s. 510].
Mimari Özellikler: Daire planlı, dış cephesi mermer kaplama ve kubbelidir.
- 14-Adilşah Kadın Türbesi:
Kimliği: III. Mustafa'nın eşi.
Yeri: Laleli Camisi avlusu
Tarihi: öl: 1804 [70, s. 98].
Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlı, metal konstrüksiyonlu açık bir türbedir.
- 15-Nakşidil Sultan Türbesi:
Kimliği: I. Abdülhamit'in eşi ve II. Mahmut'un annesidir.
Yeri: Fatih Camisi yakınında
Tarihi: 1817 [10, s. 511], öl: 1817 [70, s. 108].
Yaptıran: Nakşidil Valide Sultan
Mimari Özellikler: Daire planlı, dış cephesi mermer kaplamalı ve kubbelidir.
- 16-Gülüştü Sultan Türbesi:
Kimliği: Abdülmecit'in eşi ve Vahdettin'in annesidir.
Yeri: Fatih, Nakşidil Sultan Külliyesi avlusunda
Tarihi: 1855 [72, s. 89], öl: 1861 [70, s. 149].
Mimari Özellikler: Daire planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.
- 17-Pertevniyal Valide Sultan Türbesi:
Kimliği: Abdülaziz'in annesi ve II. Mahmut'un eşi.
Yeri: Aksaray
Tarihi: 1871 [10, s. 453], öl: 1883 [70, s. 125].

Yaptıran: Pertevniyal Valide Sultan

Mimar: İtalyan Monteni Efendi ? veya Agop Balyan ? [28, s. 425].

Mimari Özellikler: Türbenin caddeye bakan cephesi mermer kaplama, cami avlusu tarafındaki cephesi ise sıvalıdır ve kubbelidir.

18-Adile Sultan:

Kimliği: II. Mahmut'un kızıdır.

Yeri: Eyüp

Tarihi: 1899 [72, s. 89], öl: 1899 [70, s. 138].

Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlı, taş ve mermer kaplama cephelidir. Üst örtüsü yanlarda iki kubbe ve ortada bir tonozdan oluşmaktadır.

Açıklama: Bu türbe hakkında şöyle bir bilgi verilmektedir: "Mehmet Ali Paşa (Sadrazam) Türbesi de denir. Türbenin kapısı üzerinde Sultan Abdülmecit'in 1849 tarihli bir tuğrası vardır. Paşa 1868'de, sultan ise 1899 yılında vefat etti [30, s. 151]."

19-Servet Seza Kadın Türbesi :

Kimliği: Abdülmecit'in eşidir.

Yeri: Sultan Selim Camisi haziyesi

Tarihi: 1910 [72, s. 89], öl: 1878 [70, s. 140].

Yaptıran: V. Mehmet Reşat [72, s. 90].

Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlı, altı adet mermer sütunun taşıdığı mermer kaplama bir üst yapı ve bir metal örtüden oluşan açık bir türbedir.

20-Yahya Efendi Türbesi yanındaki şehzade ve kadınlar türbesi :

Yeri: Beşiktaş Yahya Efendi mezarlığı

Tarih: 19. yüzyıl sonları [22].

Yaptıran: II. Abdülhamit [22].

Mimari Özellikler: Köşeleri kesik kare ? planlı ve sıvalıdır. Kiremitle örtülü bir çatıya sahiptir.

Şehzade Türbeleri

1- Şehzadeler Türbesi:

Kimliği: Türbede I. Süleyman'ın çocukları vardır.

Yeri: Yavuz Selim Camisi haziyesi

Tarihi: 1522-23 [54, s. 128]. Başka bir görüşe göre yapım tarihi 1553'dür [72, s. 81].

Yaptıran: I. Süleyman

Mimar: Acem Ali [54].

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

Açıklama: Yapının tarihi hakkında şöyle denilmektedir: "Türbede yatan üç şehzadeden Murat ve Mahmut 1521'de, Abdullah ise 1526'da vefat etmiştir. İlk iki şehzadenin ölümünden sonra türbe yapılması emredilmişse, eserin bir iki yılda tamamlandığı kabul edilebilir ve böylece Şehzadeler Türbesi'nin 1522-23 yılında ikmal edilmiş olabileceği ileri sürülebilir [54, s. 128]."

2- Şehzade Mehmet Türbesi:

Kimliği: I. Süleyman'ın oğludur.

Yeri: Şehzade Camisi haziyesi

Tarihi: 1543-44 [41, s. 332].

- Yaptıran: I. Süleyman
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve tuğla süslemeli ve kubbelidir.
- 3- Şehzadehan Türbesi (Şehzadeler Türbesi):
Kimliği: Türbede III. Murat'ın dört oğlu ile bir kızı vardır [41, s. 332].
Yeri: Ayasofya avlusu
Tarihi: 1570'lerin sonları [41, s. 332].
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Dış sekizgen içi haçvari planlı, kesme taş duvarlı ve çift kubbelidir.
- 4- Şehzade Mahmut Türbesi:
Kimliği: III. Mehmet'in oğludur.
Yeri: Şehzade Camisi haziyesi
Tarihi: öl: 1603
Mimar: Sedefkar Mehmet Ağa ? [54, s. 33].
Mimari Özellikler: Altıgen planlıdır. Altı mermer sütun, mermer kaplı üst yapıyı ve kubbeyi taşır. Özgün haliyle açık bir türbedir ancak daha sonradan sütun araları kapatılmıştır.
Açıklama: "Şehzade Mahmut'un 1603'de babası tarafından öldürtüldüğü bilinmektedir. Oğlundan yaklaşık altı ay sonra kendisi de ölmüş ve yerine I. Ahmet tahta geçmiştir. Bunda dolayı Şehzade Mahmut'un türbesini büyük bir ihtimalle kardeşi ve yeni sultan I. Ahmet yaptırmış olmalıdır [54, s. 184]."
- 5- Şehzadeler Türbesi:
Yeri: Beylerbeyi Cami-Külliyesi
Tarihi: 1778 caminin bitiş tarihi
Yaptıran: Rabia Sultan
Mimar: Mehmet Tahir Ağa ?
Açıklama: Bu türbe hakkındaki tek bilgiye "Osmanlı Devri Mimarisi" adlı eserde ulaşılmıştır. Beylerbeyi Külliyesi'nden bahsedilen kısımda, "şehzadeler için yapılan türbe, cami ile birlikte yapılan eserler arasındadır" denilmektedir [10, s. 407].

Rical Türbeleri

- 1- (Sadrazam) Rum Mehmet Paşa Türbesi:
Kimliği: II. Mehmet dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Üsküdar, Şemsi Paşa, Rum Mehmet Paşa Camisi haziyesi
Tarihi: 1471-72 [72, s. 79], öl: 1471 [14, s. 41].
Yaptıran: Rum Mehmet Paşa
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı, kubbelidir.
- 2- (Sadrazam) Mahmut Paşa Türbesi:
Kimliği: II. Mehmet dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Çemberlitaş, Mahmut Paşa Camisi haziyesi
Tarihi: 1473-74 [72, s. 79], öl: 1474 [14, s. 40].
Yaptıran: Mahmut Paşa
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı, çini süslemeli ve kubbelidir.

3- Firuz Ağa Türbesi:

Yeri: Sultanahmet.

Tarihi: 1491 ?

Mimari Özellikler: Ayakta değildir.

Açıklama: “Firuz Ağa Camisi 1491 tarihli. Kendisi de 1512’de ölmüş olan Firuz Ağa’nın mermer lahdi, caminin bulunduğu set üzerindedir. Divanyolu genişletilirken Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa’nın emri ile türbesi yıktırılmış, sonra lahti şimdiki yerine getirilmiştir....Yolun karşı tarafında türbesi, mektebi ve sebili vardı. 1808 yenici ayaklanmasında türbe ve mektep zarar görmüştü [10, s. 149].”

4- Bali Paşa Türbesi:

Yeri: Fatih’te Bali Paşa Camisi’nin doğusunda yer alıyordu.

Tarihi: 1495 ? [41, s. 320], öl: 1504 [14, s. 91].

Yaptıran: Bali Paşa

Mimari Özellikler: Sekizgen planlıdır.

Açıklama: Bu türbe hakkında şöyle denilmektedir: “19. Asırda İstanbul Haritası’nda gösterildiği için 1882 yılında ayakta olduğunu biliyoruz. Daha sonra büyük olasılıkla, caminin kubbesi ile revakının yerle bir eden 1894 depreminde çökmüş, onarılmadığından kaybolup gitmiştir [41, s. 320].”

5- (Sadrazam) Atik Ali Paşa Türbesi:

Kimliği: II. Beyazıt dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Çemberlitaş

Tarihi: öl: 1511 [14, s. 41]. 1496-97 caminin tarihidir. Türbenin sonradan yapıldığı söylenmektedir [10, s. 121].

Yaptıran: Atik Ali Paşa

Mimari Özellikler: Altıgen planlıdır. Türbe ayakları ve üst gövdesinin malzemesi kesme taştır ve kubbeli, açık bir türbedir.

6- (Sadrazam) Davut Paşa Türbesi:

Kimliği: II. Beyazıt dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Cerrahpaşa, Davut Paşa camisi haziyesi

Tarihi: 1499 [10, s. 116], öl: 1498 [14, s. 41].

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

7- (Sadrazam) Ahmet Mesih Paşa veya Şirmerd Çavuş Türbesi:

Kimliği: II. Beyazıt dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Aksaray, Murat Paşa Camisi avlusu

Tarihi: Ahmet Mesih Paşa’nın ölüm tarihi 1501’dir [14, s. 41].

Mimari Özellikler: Kare planlı, dört kesme taş ayağa oturan kemerler ve bir kubbeden ibaret olan açık bir türbedir.

Açıklama: Bu türbede “Ahmet Mesih Paşa ve Şeyhülislam Pirizade Osman Sahip” olduğu belirtilmektedir [14, s. 42]. Ancak başka bir kaynakta bu yapı için “Şirmerd Çavuş Türbesi” denilmekte ve “Murat Paşa Camisi’nin bulvar üzerindeki kapısından girilince sağ tarafta” olduğu tarif edilmektedir. Türbenin buraya, Haseki Hastanesi’nin önünde bulunan asıl yerinden taşındığı ifade edilmiştir [71, s. 16].

8- Kapağası Hüseyin Ağa Türbesi:

Yeri: Küçük Ayasofya Haziyesi

Tarihi: Vakfiyesi 1507-1508 tarihli [22].

- Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, taş ve tuğla ile almalı örgülü duvarlıdır. Ahşap çatılıdır.
- 9- İskender Paşa Türbesi:
Yeri: Sultanahmet
Tarihi: Paşanın mezar taşı 1515 tarihli [22].
Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş duvarlı, kubbeli açık bir türbedir.
- 10- Bulak Mustafa Paşa Türbesi:
Yeri: Eyüp Sultan Camisi haziresi, kible tarafı
Tarihi: öl: 1522 veya 1534 [22]. Başka bir görüşe göre ise ölüm tarihi 1533'dür [14, s. 84].
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş ayaklara oturan, kubbeli ve açık bir türbedir.
- 11-(Sadrazam) Ayas Mehmet Paşa Türbesi:
Kimliği: I. Süleyman dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Eyüp Camisi haziresi, Bostan iskelesi kapısı yanında.
Tarihi: 1539 [72, s. 81], öl: 1539 [14, s. 42].
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Kare planlı, dört mermer sütun üzerine oturan kesme taştan bir üst yapı ve bir kubbeden oluşan açık bir türbedir.
Açıklama: "Türbenin yapım tarihi Mimar Sinan'ın hassa başmimarlığına tayini yıllarına rastladığından, onun eseri olduğunu ileri sürenler vardır. Ancak, tezkerelerde adı geçmez" denilmektedir [21, s. 18]. Sinan'ın bu türbenin mimarı olup olmadığı konusundaki bir diğer görüşte ise Tezkiretü'l-Bünyan'da Sinan'ın nasıl mimarbaşı olduğunun anlatıldığı kısma dayanarak Ayas Paşa Türbesi'nin kesin biçimde Sinan tarafından yapıldığı, ayrıca bu türbenin Sinan'ın mimarbaşı olarak ilk uygulaması sayıldığı ifade edilmiştir [61, s. 63]. Tezkiretü'l-Bünyan'da Sinan, "o sırada Mimar Acem Alisi vefat etti ve başmimarlık görevi boşaldı. Aynı tarihlerde Veziriazam Ayas Paşa da ahirete göç etti. Merhumun mezarını yapabilecek usta bir mimar bulunamıyordu" demektedir ve arkasından kendisine teklif edilen başmimarlık görevini nasıl kabul ettiği anlatılmaktadır [65, s. 28].
- 12-Barboros Hayrettin Paşa Türbesi:
Yeri: Beşiktaş, Sinan Paşa Camisi'nin güney tarafında kalır.
Tarihi: 1541-42 [41, s. 320], öl: 1546 [14, s. 84].
Yaptıran: Barboros Hayrettin Paşa
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.
Açıklama: "Tezkerelere göre Sinan'ın ilk mezar yapısı 1541-42 tarihli Beşiktaş Barbaros Hayrettin Paşa türbesidir [41, s. 78]."
- 13-Defterdar Mahmut Türbesi:
Yeri: Eyüp, Defterdar Camisi haziresinde
Tarihi: 1545 [72, s. 80].
Mimari Özellikler: Kare planlı, dört mermer sütun üzerine oturan kesme taştan bir üst yapı ile kubbeden oluşan açık bir türbedir.
- 14-Hüsrev Paşa Türbesi:
Yeri: Yenibahçe

- Tarihi: 1545-46 [41, 324], öl: 1545 [14, s. 98].
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.
- 15-(Sadrazam) Kara Ahmed Paşa Türbesi:
Kimliği: I. Süleyman dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Topkapı
Tarihi: 1558-59 [41, s. 325]. Başka bir görüşe göre 1555'dir [72, s. 81].
Ölüm tarihi ise 1555'dir [14, s. 43].
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Dışı altıgen içi onikigen planlı, kesme taş duvarlı ve çift kubbelidir.
- 16-İskender Paşa Türbesi:
Yeri: Kanlıca meydanında
Tarihi: 1559-60, öl: 1570 [22]. Başka bir görüşe göre ise yapım tarihi 1571-72'dir [41, s. 322].
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlıdır. Kesme taş duvarlı ve sakıflıdır.
- 17-(Sadrazam) Rüstem Paşa Türbesi:
Kimliği: I. Süleyman dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Şehzade Camisi haziyesi
Tarihi: 1560-61 [41, s. 328], öl: 1561 [14, s. 42].
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.
- 18-Hadım İbrahim Paşa Türbesi:
Yeri: Silivrikapı, Hadım İbrahim Paşa Camisi avlusundadır.
Tarihi: 1562-63 [41, s. 323].
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlı, mermer çerçeveler ve mermer kolon ve girişlerden oluşan açık bir türbedir.
- 19-(Sadrazam) Sokullu Mehmet Paşa Türbesi:
Kimliği: II. Selim ve II. Murat dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Eyüp
Tarihi: öl: 1579 [14, s. 49]. Paşa türbeyi 1569'da ölen çocukları için yaptırmıştır [41, s.329]. Başka bir görüşe göre yapım tarihi 1574'dür [72, s. 81].
Yaptıran: Sokollu Mehmet Paşa
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Dışı sekizgen, içi onaltıgen planlıdır. Kesme taş duvarlı ve kubbelidir.
- 20-Pertev Paşa Türbesi:
Yeri: Eyüp
Tarihi: 1572'den önce [41, s. 327]. Başka bir görüşe göre 1572'dir [72, s. 81].
Mimar: Sinan
Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlı, kesme taş duvarlıdır. Üst örtüsü çökmüştür.
Malzeme: Kesme taş
- 21-Piyale Paşa Türbesi:
Yeri: Kasımpaşa, Piyale Paşa Camisi haziyesi

Tarihi: 1573 [72, s. 81], öl: 1577 [14, s. 86].

Yaptıran: Piyale Paşa

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

Açıklama: I. Süleyman Türbesi'nde olduğu gibi türbeyi dıştan çeviren bir revak vardı. Dış revak bugün mevcut değildir. Türbenin eski bir fotoğrafında bu revak görülebilmektedir (Bkz. 72, s. 97). Ayrıca Piyale Paşa Camisi Mimar Sinan'a atfedilmesine rağmen, tezkerelerin hiçbirinde adı geçmeyen bu türbenin Sinan'la ilişkili olmadığı ifade edilmektedir [41, s. 118].

22-Arap Ahmet Paşa Türbesi:

Yeri: Fındıklı'da Mimar Sinan Üniversitesi önünde idi. 1956'da yol açımı sırasında yıktırılmıştır [41, s. 319].

Tarihi: 1575-76

Yaptıran: Paşa'nın eşi Perizad Hanım

Mimar: Sinan

Mimari Özellikler: Köşeleri kesilmiş kare planlı ve kubbelidir.

23-Hacı Ahmet Paşa Türbesi:

Yeri: Üsküdar, Doğancılar Mahallesi, Çakırcı Camisi batı köşesinde.

Tarihi: 1576-77, öl: 1588 [41, s. 323].

Yaptıran: Hacı Ahmet Paşa

Mimar: Sinan

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı, kubbeli.

Açıklama: Türbe 1970'li yıllarda onarılmasına rağmen kapı saçağı yenilenmemiştir [41, s. 323].

24-Zal Mahmut Paşa Türbesi:

Yeri: Eyüp, Zal Mahmut Paşa Camisi avlusu.

Tarihi: öl: 1580 [14, s. 115]. Yapım tarihi 1580 ? [41, s. 334]. Başka bir görüşe ise 1555-59'dur [72, s. 81].

Mimar: Sinan

Mimari Özellikler: Dışı sekizgen içi haçvari planlıdır. Kesme taş duvarlı ve çift kubbelidir.

25-Şemsi Ahmet Paşa Türbesi:

Yeri: Üsküdar, Şemsi Paşa Külliyesi

Tarihi: 1580 [41, s. 333], öl: 1580 [14, s. 113].

Yaptıran: Şemsi Ahmet Paşa

Mimar: Sinan

Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş duvarlı ve tonoz örtülüdür.

26-(Sadrazam) Lala Mustafa Paşa Türbesi:

Yeri: Eyüp Camisi avlusu, Bostan İskelesi tarafı

Tarihi: öl: 1580 [14, s. 43].

Mimari Özellikler: Kare planlıdır. Dört mermer sütuna oturan, mermer kaplı üst yapı ile bir kubbeden oluşan açık bir türbedir.

27-Güzel Ahmet Paşa Türbesi:

Yeri: Edirnekapi, Mihrimah Sultan Camisi kible tarafında

Tarihi: 1580-81 [41, s. 322].

Mimar: Sinan

Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlıdır. Taş ve tuğla sıralı bir duvar örgüsüne sahiptir. Örtüsü çökmüştür.

28-Kılıç Ali Paşa Türbesi:

Yeri: Tophane

Tarihi: 1580-81 [41, s. 325], öl: 1587 [14, s. 86].

Mimar: Sinan

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı, çift kubbelidir.

29-(Sadrazam) Kanijeli Siyavuş Paşa Türbesi:

Kimliği: III. Murat dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Eyüp

Tarihi: öl: 1601 [14, s. 45]. 1582-84'de Paşa'nın çocukları için yapılmıştır [41, s. 329]. Başka bir görüşe göre 1602 tarihlidir [72, s. 84].

Yaptıran: Siyavuş Paşa

Mimar: Sinan

Mimari Özellikler: Dışta onaltıgen, içte sekizgen planlı, kesme taş duvarlı, kubbelidir.

30-Nişancı Feridun Ahmet Paşa Türbesi:

Yeri: Eyüp

Tarihi: 1583 [22], öl: 1583 [14, s. 95].

Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

31-Mehmet Ağa Türbesi:

Yeri: Fatih, Çarşamba

Tarihi: 1585 [41, s. 326].

Mimar: Davut Ağa

Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş duvarlı, kubbelidir.

32-(Sadrazam) Mesih Mehmet Paşa Türbesi:

Kimliği: III. Murat dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Fatih, Mesih Mehmet Paşa camisi avlusu

Tarihi: 1585-86 [41, s. 327], öl: 1588 [14, s. 45].

Yaptıran: Mesih Mehmet Paşa

Mimar: Sinan

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, mermer çerçevelerden ibarettir ve üstü açıktır.

33-Nişancı Mehmet Paşa Türbesi:

Yeri: Fatih, Çarşamba

Tarihi: 1587-88 [41, s. 327], öl: 1592 [14, s. 91].

Yaptıran: Nişancı Mehmet Paşa

Mimar: Sinan

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

34- Mimar Sinan Türbesi:

Yeri: Süleymaniye

Tarihi: öl: 1588

Mimar: Sinan

Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlı açık bir türbedir. Altı adet taş paye türbenin örtüsünü taşır. Türbe örtüsünün güneybatı tarafında bir kubbe vardır.

Açıklama: Bu türbenin mimarının Sinan olup olmadığı konusunda şöyle denilmektedir: "Sinan'ın kendisi için tasarladığı bu türbe de, yine Sinan eserlerini içeren listelerde

belirtilmemiştir. Ancak, Sinan'ın kendi vakfiyesinde, ünlü mimarın sağlığında bizzat kendisi tarafından hazırlandığını biliyoruz, [61, s. 63].”

35-Mirimiran Mehmet Paşa Türbesi:

Yeri: Eyüp

Tarihi: 1588 [72, s. 84], öl: 1589 [14, s. 102].

Mimari Özellikler: Onikigen planlı, kesme taş duvarlı, kubbelidir.

36-(Sadrazam) Cerrah Mehmet Paşa Türbesi:

Kimliği: III. Mehmet dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Cerrahpaşa

Tarihi: 1593 [10, s. 311], öl: 1604 [14, s. 46].

Yaptıran: Cerrah Mehmet Paşa

Mimar: Davut Ağa ? [45, s. 59].

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

37-(Sadrazam) Koca Sinan Paşa Türbesi:

Kimliği: III. Murat dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Divanyolu

Tarihi: 1594 [72, s. 84], öl: 1596 [14, s. 43].

Yaptıran: Koca Sinan Paşa

Mimar: Davut Ağa

Mimari Özellikler: Onaltıgen planlı, kesme taş duvarlı ve tuğla süslemeli, kubbelidir.

38-(Sadrazam) Ferhat Paşa Türbesi:

Kimliği: III. Murat dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Eyüp

Tarihi: 1595 [72, s. 84], öl: 1595 [14, s. 45].

Yaptıran: Ferhat Paşa [22].

Mimari Özellikler: Onaltıgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

39-Hadım Hasan Paşa Türbesi:

Yeri: Cağaloğlu

Tarihi: öl: 1595

Yaptıran: Hadım Hasan Paşa

Açıklama: Külliye, medrese, türbe, sebîl ve dükkanlardan oluşmaktaydı ve bazı öğeleri yok olmuştur [47, s.24].

40-Kapıağası Gazanfer Ağa Türbesi:

Yeri: Saraçhane

Tarihi: 1599 [72, s. 84].

Yaptıran: Gazanfer Ağa

Mimar: Davut Ağa

Mimari Özellikler: Onikigen planlı, kesme taş duvarlı, kubbelidir.

41-(Sadrazam) Bosnalı Damat İbrahim Paşa Türbesi:

Kimliği: III. Mehmet dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Şehzade Camisi haziresi

Tarihi: 1603 [72, s. 84], öl: 1601 [14, s. 46].

Mimar: Dalgıç Ahmet Ağa

Mimari Özellikler: Dışta sekizgen içte onaltıgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

- 42-(Sadrazam) Kuyucu Murat Paşa Türbesi:
Kimliği: I. Ahmet dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Vezneciler
Tarihi: 1606-1610 [72, s. 84], öl: 1611 [14, s. 46].
Yaptıran: Murat Paşa
Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş duvarlı ve çatılıdır.
- 43-Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Türbesi:
Yeri: Vefa
Tarihi: 1610-11 [10, s. 321].
Yaptıran: Ahmet Paşa
Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş duvarlı, kubbelidir.
- 44-Destari Mustafa Paşa Türbesi:
Yeri: Şehzade Camisi girişi
Tarihi: öl: 1610 [14, s. 94].
Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlı, kesme taş duvarlı, ortada kubbe ve iki yanda tonozla örtülüdür.
- 45-(Sadrazam) Halil Paşa Türbesi:
Kimliği: I. Ahmet ve IV. Mehmet dönemi sadrazamı.
Yeri: Üsküdar, Aziz Mahmut Hüdai Sokak köşesinde
Tarihi: 1617 ? [72, s. 84], öl: 1630 [14, s. 47].
Yaptıran: Halil Paşa
Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş duvarlı, kubbelidir.
- 46-(Sadrazam) Güzelce Ali Paşa:
Kimliği: II. Osman dönemi sadrazamı.
Yeri: Beşiktaş, Yahya Efendi mezarlığı
Tarihi: öl: 1621 [14, s. 47].
Mimari Özellikler: Kare planlı, taş ve tuğla örgülü duvarlı ve kubbelidir.
- 47-Nakkaş Hasan Paşa Türbesi: .
Yeri: Eyüp
Tarihi: öl: 1623 [21, s. 64].
Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.
- 48-(Sadrazam) Hafız Ahmet Paşa Türbesi:
Kimliği: IV. Murat dönemi sadrazamı
Yeri: Fatih
Tarihi: öl: 1632 [14, s. 48]. Başka bir görüşe göre 1613'de ölmüştür [22].
Mimari Özellikler: Türbeye ulaşılammıştır.
Açıklama: Bu türbenin yeri hakkında "caminin güneydoğu köşesinde, sebilin arkasında yer alır" denilmektedir [22].
- 49-(Sadrazam) Bayram Paşa Türbesi:
Kimliği: IV. Murat dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Aksaray, Haseki
Tarihi: 1634-35 [22], öl: 1638 [14, s. 49].
Yaptıran: Bayram Paşa
Mimar: Kasım Ağa
Planı: Kare planlı ve üç tarafında çıkıntılıdır. Kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

- 50-(Sadrazam) Kemankuş Kara Mustafa Paşa Türbesi:
Kimliği: IV. Murat ve İbrahim dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Beyazıt Gedik Paşa yokuşunda idi. 1957’de külliye tamamen yıkılmıştır.
Tarihi: 1641 [71, s. 37], öl: 1644 [14, s. 49].
Mimari özellikleri: Altıgen ? ve açık bir türbe.
Açıklama: Bu yapı hakkında, “medrese’nin köşesinde üç metre yükseklikte bir sed üzerinde üstü açık bir türbe ve mezarlar vardı” denilmekte ve verilen vaziyet planında köşedeki türbe altıgen planlı olarak görülmektedir [71, s. 36-37].
- 51-Abdurrahman Paşa Türbesi:
Yeri: Eyüp
Tarihi: 1648 [72, s. 84], öl: 1652 [22].
Yaptıran: Şekerpere Hatun
Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.
Açıklama: “Türbeyi Sultan İbrahim’in baş musahibesi Şekerpere Hatun kendisi için yaptırmasına rağmen gözden düşüp Mısır’a sürülünce el konulan türbe Abdurrahman Paşa ve Hasan Ağa tarafından satın alınmıştır [66, s. 310].”
- 52-(Sadrazam) Köprülü Mehmet Paşa Türbesi:
Kimliği: IV. Mehmet dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Divanyolu
Tarihi: 1661 [10, s. 355], öl: 1661 [14, s. 50].
Yaptıran: Mehmet Paşa
Mimar: Mustafa Ağa ?
Mimari Özellikler: Sekizgen planlıdır. Altı mermer sütun üzerine oturan at nalı biçiminde kemerler ile metal bir kubbeden oluşan açık bir türbedir.
- 53-(Sadrazam) Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Türbesi:
Kimliği: IV. Mehmet dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Divanyolu
Tarihi: 1683
Yaptıran: Mustafa Paşa ve onun ölümünden sonra oğlu
Mimar: İnşaat, paşanın ölümünden sonra paşanın oğlu Ali Bey tarafından Mimar Hamdi’ye tamamlattırılmıştır [47, s. 188].
Mimari Özellikler: Kare planlıdır, mermer sütunların taşıdığı bir kasnaktan oluşur. Kasnağın üstünde herhangi bir örtü yoktur.
- 54-(Sadrazam) Amcazade Hüseyin Paşa Türbesi:
Kimliği: II. Mustafa dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Saraçhanebaşı
Tarihi: 1700, öl: 1702 [14, s. 52].
Mimari Özellikler: Hazire şeklindedir.
- 55-(Sadrazam) Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Türbesi:
Kimliği: III. Ahmet dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Şehzadebaşı
Tarihi: 1720 [28, s. 368], öl: 1730 [14, s. 52].
Yaptıran: İbrahim Paşa
Mimar: Bekir [Mayer, s. 57].
Mimari Özellikler: Hazire şeklindedir.

- 56-(Sadrazam) Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi:
Kimliği: I. Mahmut ve III. Osman dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Cerrahpaşa
Tarihi: 1734 [10, s. 378], öl: 1758 [14, s. 52].
Mimar: Çuhadar Ömer ve Hacı Mustafa [10, s. 381].
Mimari Özellikler: Dikdörtgen planlı, mermer kaplama ve almaşık örgülü ve iki kubbeli bir türbedir.
- 57-Hacı Emin Ağa Türbesi:
Yeri: Dolmabahçe
Tarihi: 1740 [28, s. 379].
Mimar: Mehmet Tahir Ağa ? [45, s. 140].
Mimari Özellikler: Hazire şeklindedir.
- 58-(Sadrazam) Koca Ragıp Paşa Türbesi:
Kimliği: III. Mustafa dönemi sadrazamı.
Yeri: Laleli
Tarihi: 1762 [10, s. 507], öl: 1763 [14, s. 54].
Yaptıran: Ragıp Paşa
Mimar: Mehmet Tahir Ağa
Mimari Özellikler: Altıgen planlıdır. Mermer sütunların taşıdığı basık kemerli üst yapı ve metalden yapılmış açık bir kubbeden oluşur.
- 59-Abdurrahman Nafiz Paşa Türbesi:
Yeri: Yenikapı Mevlevihanesi
Tarihi: 1850-51[22], öl: 1852 [14, s. 88].
Yaptıran: Abdurrahman Nafiz Paşa
Mimari Özellikler: Kare planlıdır. On adet mermer sütun, mermer lentoları ve metal kafesli tonoz biçimindeki açık örtüyü taşır.
- 60-(Sadrazam) Koca Hüsrev Paşa Türbesi:
Kimliği: Abdülmecit dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Eyüp
Tarihi: öl: 1855 [14, s. 56].
Mimari Özellikler: Kare planlı, mermer kaplamalı ve kubbeli bir yapıdır.
- 61-Halil Rıfat Paşa Türbesi:
Yeri: Eyüp
Tarihi: öl: 1856 [30, s. 196].
Mimari Özellikler: Kare planlı, taş kaplamalı ve kubbelidir.
Açıklama: Bu yapı, “Eyüp Tarihi” adlı eserde Halil Rıfat Paşa Türbesi, “Eyüp’de Türbeler” isimli eserde ise Mahmud Celaleddin Efendi Türbesi olarak adlandırılmaktadır. Başka bir kaynakta aynı kişi “Paşa” olarak anılmaktadır [14, s. 92].
- 62-(Sadrazam) Koca (Mustafa) Reşid Paşa Türbesi:
Kimliği: Abdülmecit dönemi sadrazamıdır.
Yeri: Beyazıt Camisi haziyesi
Tarihi: 1860 [72, s. 89], öl: 1857 [14, s. 56].
Mimar: Gaspare Fosatti ?
Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

63-(Sadrazam) Fuat Paşa Türbesi:

Kimliği: Abdülaziz dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Sultanahmet

Tarihi: 1868 [72, s. 89], öl: 1869 [14, s. 57].

Yaptıran: Fuat Paşa

Mimari Özellikler: Sekizgen planlı, mermer kaplamalı ve kubbelidir.

64-(Sadrazam) Yusuf Kamil Paşa:

Kimliği: Abdülaziz dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Karacaahmet, Zeynep Kamil Hastanesi önü

Tarihi: öl: 1876 [14, s. 58]

Mimari Özellikler: Köşeleri kesik kare planlı, kısmen sıvalı kısmen mermer kaplamalı duvarlı ve kubbelidir.

65-(Sadrazam) Mahmut Nedim Paşa Türbesi:

Kimliği: Abdülaziz dönemi sadrazamıdır.

Yeri: Cağaloğlu

Tarihi: öl: 1883 [14, s. 58].

Mimari Özellikler: Kare planlı, mermer kaplama duvarlı ve kubbelidir.

66-(Sadrazam) İbrahim Ethem Paşa Türbesi:

Kimliği: II. Abdülhamit dönemi sadrazamı

Yeri: Üsküdar, Mihrimah Camisi haziyesi

Tarihi: öl: 1893 [14, s. 59].

Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

67-(Sadrazam) Ahmet Cevat Paşa Türbesi:

Kimliği: II. Abdülhamit sadrazamıdır.

Yeri: Fatih, Emir Buhari Camisi haziyesi

Tarihi: 1900 [22], öl: 1900 [14, s. 60].

Yaptıran: Paşanın ölümünden sonra, eşi tarafından yaptırılmıştır.

Mimari Özellikler: Kare planlıdır. Kesme taş duvar ve mermer kaplama beraber kullanılmıştır. Kubbelidir.

68-Hasan Fehmi Paşa Türbesi:

Yeri: Şehzadebaşı, Kemal Paşa Mahallesi

Tarihi: 20. yüzyılın başları [22].

Yaptıran: Paşanın eşi tarafından yaptırılmıştır.

Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş duvarlı ve kubbelidir.

69-Gazi Osman Paşa Türbesi:

Yeri: Fatih Camisi haziyesi

Tarihi: 1900 [22], öl: 1900 [14, s. 106]. Başka bir görüşe göre yapım tarihi 1912'dir [72, s. 89].

Mimar: Kemalettin Bey [22].

Mimari Özellikler: Kare planlı, kesme taş ve mermer kaplamalı, kubbelidir.

70-Kaptan Hasan Hüsnü Paşa Türbesi:

Yeri: Eyüp

Tarihi: öl: 1903 [14, s. 91].

Mimari Özellikler: Kare, cephesi mermer kaplamalı ve kubbelidir.

71-Abidin Paşa Türbesi:

Yeri: Fatih Camisi haziyesi

Tarihi: öl: 1906 [22]. Başka bir görüşe göre ölüm tarihi 1908'dir [14, s. 89].

Mimari Özellikler: Kare planlı, 12 mermer sütun tarafından taşınan bir kubbe ile örtülü olan açık bir türbedir.

72-(Sadrazam) Mahmut Şevket Paşa Türbesi:

Yeri: Şişli, Abide-i Hürriyet Meydanı'nda.

Tarihi: 1909 [72, s. 89], öl: 1913 [14, s. 92].

Mimarı: Kemalettin Bey [10, s. 512].

Mimari Özellikler: Kare planlı açık bir türbedir. Mermer ve kesme taş strüktürde kullanılan malzemelerdir. Kuzey tarafında üzerini bir yarım kubbenin örttüğü bir çıkıntı vardır. Ana kare mekanı ise bir kubbe örter



EK B. TÜRBELERİN YÜZYILLARA, PLANLARINA VE DİĞER YAPILARLA İLİŞKİLERİNE GÖRE YAPILAN DÖKÜMLER

EK B.1. Yüzyıllara Göre Türbelerin Dökümü

15. Yüzyıl Türbeleri:

- 1- (Sadrazam) Rum Mehmet Paşa Türbesi: 1471-72, Sekizgen
- 2- (Sadrazam) Mahmut Paşa Türbesi: 1473-74, Sekizgen
- 3- Firuz Ağa Türbesi: 1491 ?
- 4- Bali Paşa Türbesi: 1495?, Sekizgen
- 5- (Sadrazam) Hadım Atik Ali Paşa Türbesi: 1496-97, Altıgen ve açık
- 6- (Sadrazam) Davut Paşa Türbesi: 1499, Sekizgen

16 . Yüzyıl Türbeleri

- 1- (Sadrazam) Ahmet Mesih Paşa ? (Şirmerd Çavuş ?) Türbesi: öl:1501, Kare ve açık
- 2- Kapıağası Hüseyin Ağa Türbesi: 1507-1508 tarihli vakfiye, Sekizgen
- 3- Sultan II. Beyazıt Türbesi: 1512, Sekizgen
- 4- Selçuk Sultan Türbesi: 1512, Sekizgen
- 5- İskender Paşa Türbesi: öl:1515, Kare ve açık
- 6- Bulak Mustafa Paşa Türbesi: öl:1522 veya 34, Sekizgen ve açık
- 7- Sultan I. Selim Türbesi: 1523, Sekizgen
- 8- Şehzadeler Türbesi (Yavuz Selim): 1523, Sekizgen
- 9- Hançerli (Fatma) Sultan Türbesi: 1533, Kare ve açık
- 10- Hafsa Sultan Türbesi: öl: 1534, 1894'de depremde yıkılmıştır, Sekizgen
- 11- (Sadrazam) Ayas Mehmet Paşa Türbesi: 1539, Kare ve açık
- 12- Barboros Hayrettin Paşa Türbesi: 1541-42, Sekizgen
- 13- Şehzade Mehmet Türbesi: 1543-44, Sekizgen
- 14- Defterdar Mahmut Türbesi: 1545, Kare ve açık
- 15- Hüsrev Paşa Türbesi: 1545-46, Sekizgen
- 16- Haseki Hürrem Sultan Türbesi: 1558, Dışı sekizgen içi onaltıgendir
- 17- (Sadrazam) Kara Ahmed Paşa Türbesi: 1558-59, Dışı altıgen içi onikigen
- 18- İskender Paşa Türbesi: 1559-60, Dikdörtgen
- 19- (Sadrazam) Rüstem Paşa Türbesi: 1561, Sekizgen
- 20- Hadım İbrahim Paşa Türbesi: 1562-63, Dikdörtgen ve açık
- 21- Sultan I. Süleyman Türbesi: 1566-67, Sekizgen
- 22- (Sadrazam) Sokullu Mehmet Paşa Türbesi: 1569, Dışı sekizgen içi onaltıgendir,
- 23- Pertev Paşa Türbesi: 1572'den önce, Dikdörtgen
- 24- Piyale Paşa Türbesi: 1573, Sekizgen
- 25- Arap Ahmet Paşa türbesi: 1575-76, Köşeleri kesilmiş kare planlı
- 26- Sultan II. Selim Türbesi: 1576, Kare
- 27- Şah Huban Hatun Türbesi: 1575-80 arası, Sekizgen
- 28- Hacı Ahmet Paşa Türbesi: 1576-77, Sekizgen
- 29- Şehzadegan Türbesi (Ayasofya): 1570'lerin sonları, Dışı sekizgen içi haçvari
- 30- Zal Mahmut Paşa Türbesi: 1580?, dış sekizgen içi haçvari
- 31- Şemsi Ahmet Paşa Türbesi: 1580, Kare

- 32- (Sadrazam) Lala Mustafa Paşa Türbesi: öl:1580, Kare ve açık
- 33- Güzel Ahmet Paşa Türbesi: 1580-81, Dikdörtgen
- 34- Kılıç Ali Paşa Türbesi: 1581-82, Sekizgen
- 35- (Sadrazam) Kanijeli Siyavuş Paşa Türbesi: 1582-84, Dışı onaltıgen içi sekizgen
- 36- Nişancı Feridun Ahmet Paşa Türbesi: 1583, Dikdörtgen
- 37- Mehmet Ağa Türbesi: 1585, Kare
- 38- (Sadrazam) Mesih Mehmet Paşa Türbesi: 1585-86, Sekizgen ve açık
- 39- Nişancı Mehmet Paşa Türbesi: 1588, Sekizgen
- 40- Mimar Sinan Türbesi: öl: 1588, Dikdörtgen ve açık
- 41- Mirimiran Mehmet Paşa Türbesi: 1588, Onikigen
- 42- Fatma Sultan Türbesi: 1588-89, Kare ve açık
- 43- (Sadrazam) Cerrah Mehmet Paşa Türbesi: 1593, Sekizgen
- 44- (Sadrazam) Koca Sinan Paşa Türbesi: 1594, Onaltıgen
- 45- (Sadrazam) Ferhat Paşa Türbesi: 1595, Onaltıgen
- 46- Hadım Hasan Paşa Türbesi: öl:1598
- 47- Kapağası Gazanfer Ağa Türbesi: 1599, Sekizgen

17. Yüzyıl Türbeleri

- 1- Sultan III. Murat Türbesi: 1600, Altıgen
- 2- Hatice Sultan Türbesi: 17.yy başları, Sekizgen
- 3- Şehzade Mahmut Türbesi: öl:1603, Altıgen ve açık
- 4- (Sadrazam) Bosnalı Damat İbrahim Paşa Türbesi: 1603, Dışı sekizgen içi onaltıgen
- 5- Sultan III. Mehmet Türbesi: 1608, Sekizgen
- 6- (Sadrazam) Kuyucu Murat Paşa Türbesi: 1606-10, Kare
- 7- Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Türbesi: 1610-11, Kare
- 8- Destari Mustafa Paşa Türbesi: 1616, Dikdörtgen
- 9- (Sadrazam) Halil Paşa Türbesi: 1617, Kare
- 10- Sultan I. Ahmet Türbesi: 1617-20, Kare
- 11- (Sadrazam) Güzelce Ali Paşa: öl: 1621, Kare
- 12- Nakkaş Hasan Paşa Türbesi: öl:1623, Kare
- 13- (Sadrazam) Hafız Ahmet Paşa Türbesi: öl: 1632
- 14- (Sadrazam) Bayram Paşa Türbesi: 1634-35, Kare planlı ve üç yönde çıkıntılı
- 15- (Sadrazam) Kemankeş Kara Mustafa Paşa Türbesi: 1641, Altıgen ve açık ?
- 16- Abdurrahman Paşa Türbesi: 1648, Sekizgen
- 17- (Sadrazam) Köprülü Mehmet Paşa Türbesi: 1661, Sekizgen
- 18- Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi: 1663, Kare
- 19- (Sadrazam) Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Türbesi: 1683, Kare ve açık

18 . Yüzyıl Türbeleri

- 1- (Sadrazam) Amcazade Hüseyin Paşa Türbesi: 1700, Hazire şeklinde
- 2- Gülnuş Emetullah Türbesi: 1708-10, Altıgen ve açık
- 3- (Sadrazam) Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Türbesi: 1720, Hazire şeklinde
- 4- Hacı Emin Ağa Türbesi: 1740, Hazire şeklinde
- 5- (Sadrazam) Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi: 1734, Dikdörtgen
- 6- Şehsuvar Sultan (Nurullah) Türbesi (Nuru Osmaniye türbesi) : 1754 sonrası?, Kare
- 7- (Sadrazam) Koca Ragıp Paşa Türbesi: 1762, Altıgen ve açık

- 8- Sultan III. Mustafa Türbesi: 1763, Ongen
- 9- Sultan II. Mehmet (Fatih) Türbesi: 1767, Ongen
- 10- Gülbahar Sultan Türbesi: 1767, Sekizgen
- 11- Şehzadeler Türbesi: 1778 Beylerbeyi Camisi'nin bitiş tarihidir.
- 12- Sultan I. Abdülhamit Türbesi: 1780, Kare
- 13- Mihrişah Sultan Türbesi: 1795, Onikigen

19. Yüzyıl Türbeleri

- 1- Şah Sultan Türbesi: 1800, Daire
- 2- Adilşah Kadın Türbesi: öl:1803, Dikdörtgen ve metal strüktürlü açık bir türbe
- 3- Nakşidil Sultan Türbesi: 1817, Daire
- 4- Sultan II. Mahmut Türbesi: 1839, Sekizgen
- 5- Gülüstü Sultan Türbesi: 1855, Daire
- 6- (Sadrazam) Koca Hüsrev Paşa Türbesi: öl: 1855, Kare
- 7- (Sadrazam) Koca (Mustafa) Reşid Paşa Türbesi: 1860, Kare
- 8- Sultan Abdülmecit Türbesi: 1861, Sekizgen
- 9- (Sadrazam) Fuat Paşa Türbesi: 1868, Sekizgen
- 10- Pertevniyal Valide Sultan Türbesi: 1871
- 11- (Sadrazam) Yusuf Kamil Paşa: öl: 1876, Köşeleri kesik kare
- 12- (Sadrazam) Mahmut Nedim Paşa Türbesi: öl:1883, Kare
- 13- (Sadrazam) İbrahim Ethem Paşa Türbesi: öl: 1893, Kare
- 14- Adile Sultan: 1899, Dikdörtgen

20. Yüzyıl Türbeleri

- 1- (Sadrazam) Ahmet Cevat Paşa Türbesi: 1900, Kare
- 2- Gazi Osman Paşa Türbesi: 1900
- 3- Kaptan Hasan Hüsnü Paşa Türbesi: 1903, Kare
- 4- Hasan Fehmi Paşa Türbesi: 20. Yy'ın başları, Kare
- 5- Abidin Paşa Türbesi: öl: 1906, Kare
- 6- Sultan Reşat Türbesi: 1909, Sekizgen
- 7- Servet Seza Kadın Türbesi : 1910, Dikdörtgen ve açık
- 8- (Sadrazam) Mahmut Şevket Paşa Türbesi: 1913, Kare ve kuzeybatı yönünde çıkıntılı

EK B.2. Türbelerin Planlarına Göre Dökümü

Dikdörtgen Planlı Türbeler

- 1- İskender Paşa Türbesi: 1559-60
- 2- Hadım İbrahim Paşa Türbesi: 1562-63
- 3- Pertev Paşa Türbesi: 1572'den önce
- 4- Güzel Ahmet Paşa Türbesi: 1580-81
- 5- Nişancı Feridun Ahmet Paşa Türbesi: 1583
- 6- Mimar Sinan Türbesi: öl: 1588
- 7- Destari Mustafa Paşa Türbesi: 1616
- 8- Hekimoğlu Ali Paşa: 1734
- 9- Adilşah Kadın Türbesi: öl:1803, metal strüktürlü açık türbe

- 10- Adile Sultan: öl: 1899
- 11- Servet Seza Kadın Türbesi: 1910

Kare Planlı Türbeler

- 1- (Sadrazam) Ahmet Mesih Paşa ? (Şirmerd Çavuş ?): öl: 1501
- 2- İskender Paşa Türbesi: öl:1515
- 3- Hançerli Fatma Sultan Türbesi: 1533
- 4- (Sadrazam) Ayas Mehmet Paşa Türbesi: 1539
- 5- Defterdar Mahmut Türbesi: 1545
- 6- Arap Ahmet Paşa Türbesi: 1575-76
- 7- Sultan II. Selim Türbesi: 1576
- 8- Şemsi Ahmet Paşa Türbesi: 1580
- 9- (Sadrazam) Lala Mustafa Paşa Türbesi: öl:1580'ler
- 10- Mehmet Ağa Türbesi: 1585
- 11- Fatma Sultan Türbesi: 1588-89
- 12- (Sadrazam) Kuyucu Murat Paşa Türbesi: 1606-10
- 13- Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Türbesi: 1610-11
- 14- (Sadrazam) Halil Paşa Türbesi: 1617
- 15- Sultan I. Ahmet Türbesi: 1617-20
- 16- (Sadrazam) Güzelce Ali Paşa: öl: 1621
- 17- Nakkaş Hasan Paşa Türbesi: öl: 1623
- 18- (Sadrazam) Bayram Paşa Türbesi: 1634 -35
- 19- Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi: 1663
- 20- (Sadrazam) Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Türbesi: 1683
- 21- Şehsuvar Sultan (Nurullah) Türbesi (Nuru Osmaniye Türbesi) : 1755
- 22- Sultan I. Abdülhamit Türbesi: 1780
- 23- Abdurrahman Nafiz Paşa Türbesi: 1850-51
- 24- (Sadrazam) Koca Hüsrev Paşa Türbesi: öl: 1855
- 25- Halil Rıfat Paşa: öl: 1856
- 26- (Sadrazam) Koca Reşid Paşa Türbesi: 1860
- 27- (Sadrazam) Yusuf Kamil Paşa: öl: 1876
- 28- (Sadrazam) Mahmut Nedim Paşa Türbesi: öl:1883
- 29- (Sadrazam) İbrahim Ethem Paşa Türbesi: öl: 1893
- 30- Şehzade ve Kadınlar Türbesi: 19. yüzyılın sonları
- 31- (Sadrazam) Ahmet Cevat Paşa Türbesi: 1900
- 32- Gazi Osman Paşa Türbesi: 1900
- 33- Hasan Fehmi Paşa Türbesi: 20. yy'ın başları
- 34- Kaptan Hasan Hüsnü Paşa Türbesi: 1903
- 35- Abidin Paşa Türbesi: öl: 1906
- 36- (Sadrazam) Mahmut Şevket Paşa Türbesi: 1913

Altıgen Planlı türbeler

- 1- (Sadrazam) Atik Ali Paşa Türbesi: 1496-97
- 2- Şehzade Mahmut Türbesi: öl: 1603
- 3- Sultan III. Murat Türbesi: 1600

- 4- Kemankuş Kara Mustafa Paşa: 1641
- 5- (Sadrazam) Koca Ragıp Paşa Türbesi: 1762

Sekizgen Planlı türbeler

- 1- (Sadrazam) Rum Mehmet Paşa Türbesi: 1471-72
- 2- (Sadrazam) Mahmut Paşa Türbesi: 1473-74
- 3- Bali Paşa Türbesi: 1495
- 4- (Sadrazam) Davut Paşa Türbesi: 1499
- 5- Kapıağası Hüseyin Ağa Türbesi: 1507-1508
- 6- Sultan II. Beyazıt Türbesi: 1512
- 7- Selçuk Sultan Türbesi: 1512'den sonra
- 8- Sultan I. Selim Türbesi: 1523
- 9- Şehzadeler Türbesi (Yavuz Selim): 1523
- 10- Bulak Mustafa Paşa Türbesi: öl:1522 veya 34
- 11- Hafsa Sultan Türbesi: öl: 1534
- 12- Barboros Hayrettin Paşa Türbesi: 1541-42
- 13- Şehzade Mehmet Türbesi: 1543-44
- 14- Hüsrev Paşa Türbesi: 1545-46
- 15- (Sadrazam) Rüstem Paşa Türbesi: 1561
- 16- Sultan I. Süleyman Türbesi: 1566-67
- 17- Şah Huban Hatun Türbesi: 1575-80 arası
- 18- Piyale Paşa Türbesi: 1573
- 19- Hacı Ahmet Paşa Türbesi: 1576-77
- 20- Kılıç Ali Paşa Türbesi: 1581-82
- 21- (Sadrazam) Mesih Mehmet Paşa Türbesi: 1585-86
- 22- Nişancı Mehmet Paşa Türbesi: 1588
- 23- (Sadrazam) Cerrah Mehmet Paşa Türbesi: 1593
- 24- Hatice Sultan Türbesi: 17. yy başları
- 25- Sultan III. Mehmet Türbesi: 1608
- 26- Hatice Sultan Türbesi: 17.yy başları
- 27- Abdurrahman Paşa Türbesi: 1648
- 28- (Sadrazam) Köprülü Mehmet Paşa Türbesi: 1661
- 29- Gülnuş Emetullah Türbesi: 1708-10 külliye tarihi
- 30- Gülbahar Sultan Türbesi: 1767
- 31- Sultan II. Mahmut Türbesi: 1839
- 32- Abdülmecit Türbesi: 1861
- 33- (Sadrazam) Fuat Paşa Türbesi: 1868
- 34- Sultan Reşat Türbesi: 1909

On ve Daha Fazla Kenara Sahip Türbeler

- 1- Mirimiran Mehmet Paşa Türbesi: 1588, Onikigen
- 2- (Sadrazam) Koca Sinan Paşa Türbesi: 1594, Onaltıgen
- 3- (Sadrazam) Ferhat Paşa Türbesi: 1595, Onaltıgen
- 4- Kapıağası Gazanfer Ağa Türbesi: 1599, Onikigen
- 5- Sultan III. Mustafa Türbesi: 1763, Ongen
- 6- Sultan II. Mehmet Türbesi: 1766, Ongen

7- Mihrîşah Sultan Türbesi: 1792, Onikigen

İçi ve Dışı Farklı Plana Sahip Türbeler

- 1- Haseki Hürrem Sultan Türbesi: 1558, Dışı sekizgen içi onaltıgen
- 2- (Sadrazam) Kara Ahmed Paşa Türbesi: 1558-59, Dışı altıgen içi onikigen
- 3- (Sadrazam) Sokullu Mehmet Paşa Türbesi: 1569, Dışı sekizgen içi onaltıgen
- 4- Şehzadegan Türbesi (Ayasofya): 1570'lerin sonları, Dışı sekizgen içi haçvari
- 5- Zal Mahmut Paşa Türbesi: 1580, Dışı sekizgen içi haçvari planlıdır
- 6- (Sadrazam) Kanijeli Siyavuş Paşa Türbesi: 1582-84, Dışı onaltıgen içi sekizgen
- 7- (Sadrazam) Bosnalı Damat İbrahim Paşa Türbesi: 1603, Dışı sekizgen içi onaltıgen

Daire Planlı türbeler

- 1- Şah Sultan Türbesi: 1800
- 2- Nakşidil Sultan Türbesi: 1817
- 3- Gülüstü Sultan Türbesi: 1855

Plan Şekilleri Bulunamayanlar

- 1- Firuz Ağa Türbesi: 1491 ?
- 2- Hadım Hasan Paşa türbesi: öl: 1595
- 3- (Sadrazam) Hafız Ahmet Paşa Türbesi: öl: 1632
- 4- Pertevniyal Valide Sultan Türbesi: 1871
- 5- Şehzadeler Türbesi: 1778 Beylerbeyi Camisi'nin bitiş tarihi

Açık Türbelerin Dökümü

- 1- (Sadrazam) Atik Ali Paşa Türbesi: 1496-97 caminin yapım tarihi, Altıgen
- 2- (Sadrazam) Ahmet Mesih Paşa ? (Şirmerd Çavuş ?): öl: 1501, Kare
- 3- İskender Paşa Türbesi: öl: 1515, Kare
- 4- Bulak Mustafa Paşa Türbesi: öl: 1522 veya 34, Sekizgen
- 5- Hançerli Fatma Sultan Türbesi: 1533, Kare
- 6- (Sadrazam) Ayas Mehmet Paşa Türbesi: 1539, Kare
- 7- Defterdar Mahmut Türbesi: 1545, Kare
- 8- Hadım İbrahim Paşa Türbesi: 1562-63, Dikdörtgen
- 9- (Sadrazam) Lala Mustafa Paşa Türbesi: öl: 1580, Kare
- 10- (Sadrazam) Mesih Mehmet Paşa Türbesi: 1585-86, Sekizgen
- 11- Mimar Sinan Türbesi: öl: 1588, Dikdörtgen
- 12- Fatma Sultan Türbesi: 1588-89, Kare
- 13- Şehzade Mahmut Türbesi: öl: 1603, Altıgen
- 14- (Sadrazam) Kemankeş Kara Mustafa Paşa: 1641, Altıgen
- 15- (Sadrazam) Köprülü Mehmet Paşa Türbesi: 1661, Sekizgen
- 16- (Sadrazam) Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Türbesi: 1683, Kare
- 17- Gülnuş Emetullah Türbesi: 1708-10, Sekizgen
- 18- (Sadrazam) Koca Ragıp Paşa: 1762, Altıgen
- 19- Adilşah Kadın Türbesi: öl: 1803, Dikdörtgen
- 20- Abdurrahman Nafiz Paşa: 1850-51, Kare
- 21- Abidin Paşa: öl: 1906, Kare
- 22- Servet Seza Kadın Türbesi: 1910, Dikdörtgen

23- (Sadrazam) Mahmut Şevket Paşa Türbesi: 1913, Kare

Hazire Şeklinde Olanlar

1- (Sadrazam) Amcazade Hüseyin Paşa Türbesi: 1700, Hazire

2- (Sadrazam) Nevşehirli Damat İbrahim Paşa: 1720, Hazire

3- Hacı Emin Ağa: 1740, Hazire

EK B. 3. Başka Yapılarla Olan İlişkilerine Göre Türbelerin Dökümü

Küllîye İçinde Yer Alan Türbeler:

1- (Sadrazam) Rum Mehmet Paşa Türbesi: 1471-72

Yer: Cami, türbe, medrese, mektep ve imaretten oluşan bir külliye idi, medresenin yalnız dershanesi kalmış, imaret ve mektep yok olmuştur [3, s. 87].

2- (Sadrazam) Mahmut Paşa Türbesi: 1473-74

Yer: Cami, türbe, medrese ve hamamdan oluşan bir külliye idi, medrese ve hamam yok olmuştur [3, s. 106]

3- Firuz Ağa Türbesi: 1491 ?, öl:1512

Yer: Cami, türbe, mektep ve sebilden oluşan külliyesinin türbe, mektep ve mektebi geçen yüzyılın ortalarında Divanyolu genişletilmesi ve 1938'den başlayarak çevredeki eski evlerin yıkılması ve Adliye Sarayı inşaatı ile yıkılmıştır [3, s. 149]. Paşa'nın lahti cami avlusu içindedir.

4- Bali Paşa Türbesi: 1495?,

Yer: Fatih'te, Bali Paşa Camisi'nin avlusunda, doğu tarafındaydı.

5- (Sadrazam) (Hadım) Atik Ali Paşa Türbesi: 1496-97 caminin yapım tarihi, türbe sonradandır (öl:1511).

Yer: Divanyolu'nda, cami, türbe, imaret, sıbyan mektebi ve medreseden oluşan bir külliye içinde idi. İmaret yıkılmış, medrese ve sıbyan mektebinin asıl şekli ise bozulmuştur [3, s. 120].

6-(Sadrazam) Davut Paşa Türbesi: 1499

Yer: Cami, tabhane, medrese, çeşme ve türbeden oluşan bir külliye içindedir [3, s.116].

7- Kapağası Hüseyin Ağa Türbesi: Vakfiyesi 1507-1508 tarihlidir.

Yer: Küçük Ayasofya'yı camiye çeviren Hüseyin Ağa buraya ayrıca zaviye, türbe ve sıbyan mektebi yaptırmıştır [3, s.142].

8- Sultan II. Beyazıt Türbesi: 1512

Yer: Cami, medrese, imaret, kervansaray, mektep, hamam, II. Beyazıt'ın ve kızı Selçuk Sultan'ın türbelerinden oluşan bir külliyesinin içindedir [3, s.134].

9- İskender Paşa Türbesi: öl:1515

Yer: Sultanahmet'de mektep ve türbeden oluşan yapı grubu içindedir [İA].

10-Sultan I. Selim Türbesi: 1523

Yer: I. Selim'in emri ile inşaatına başlanmış ölümü sonrasında oğlu I. Süleyman tamamlattır. Cami tabhaneler, imaret, mektep, hamam ve türbelerden oluşan bir külliye idi. İmaret, medrese ve hamam kaybolmuştur.

11-Şehzade Mehmet Türbesi: 1543-44

Yer: Cami, türbe, medrese, imaret, tabhane, mektep, kervansaray ve muvakkithaneden oluşan bir külliyesinin içindedir [3 s.182].

12-Defterdar Mahmut Türbesi: 1545

Yer: Eyüp'te, Defterdar Camisi'nin haziyesindedir.

13-Hüsrev Paşa Türbesi: 1545-46

Yer: Yenibahçe'de yapılmış türbe, mektep, çeşme ve zaviyeden bahsedilmektedir [Konyalı1, s. 49].

14-(Sadrazam) Kara Ahmed Paşa Türbesi: 1558-59

Yer: Topkapı'da cami, medrese, türbe ve sıbyan mektebi ve çeşmeden oluşan bir külliye'nin içindedir [3, s. 222].

15-İskender Paşa Türbesi: 1559-60

Yer: Kanlıca'da, cami, türbe, medrese ve hamamdan oluşan bir külliye'nin içindedir.

16-Hadım İbrahim Paşa Türbesi: 1562-63

Yer: Silivrikapı'da, geniş bir avlu içindeki külliye binalarından Cami, türbe, çeşme ve hamamın bazı kısımları kalmıştır [3, s.211].

17-Sultan I. Süleyman Türbesi: 1566-67

Yer: Cami, medreseler, mektep, iki türbe, imaret, tabhane, hamam ve darrüşifadan oluşan bir külliye'nin içindedir.

18-(Sadrazam) Sokullu Mehmet Paşa Türbesi: 1569

Yer: Eyüp'te adına yapılmış medrese ile birlikte durmaktadır.

19-Piyale Paşa Türbesi: 1573

Yer: Kasımpaşa'da cami, türbe, medrese-tekke, sıbyan mektebi ve çarşıdan oluşan külliye'nin cami ve türbe dışındaki kısımları kaybolmuştur [3, s.278].

20-Arap Ahmet Paşa türbesi: 1575-76, Köşeleri kesilmiş kare planlı.

Yer: Fındıklı'da türbe, kütüphane, çeşme ve sebilden oluşan bir yapı topluluğu içindeydi [47, s. 50].

21-Şah Huban Hatun Türbesi: 1575-80 arası

Yer: Yenibahçe'de bir mektep ve türbeden oluşan külliye'nin içindedir [29, s. 332].

22-Zal Mahmut Paşa Türbesi: 1580

Yer: Eyüp'te, cami, medreseler ve türbeden oluşan bir yapı grubu içindedir [3, s.242].

23-Şemsi Ahmet Paşa Türbesi: 1580

Yer: Üsküdar'da, cami, medrese ve türbeden oluşan yapı külliye içindedir [3, s.293].

24-Güzel Ahmet Paşa Türbesi: 1580-81

Yer: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi haziyesinde bulunur, bir de sıbyan mektebi vardır.

25-Kılıç Ali Paşa Türbesi: 1581-82

Yer: Tophane'de, Cami, sebil, türbe, hamam ve medreseden oluşan külliye içindedir [3, s. 294].

26-Mehmet Ağa Türbesi: 1585

Yer: Fatih'te cami, tekke, hamam, çeşme ve türbeden oluşan külliye içindedir [3, s. 303].

27-(Sadrazam) Mesih Mehmet Paşa Türbesi: 1585-86

Yer: Fatih'te cami, türbe, dükkanlar ve çeşmeden oluşan bir külliye içindedir [3, s. 307].

28-Nişancı Mehmet Paşa Türbesi: 1588

Yer: Fatih'te cami, türbe, çeşmeden oluşan bir külliye içindedir [3, s. 310].

- 29-(Sadrazam) Cerrah Mehmet Paşa Türbesi: 1593
Yer: Cerrahpaşa'da cami, türbe, çeşme ve hamamdan oluşan külliye içinde [3, s.311].
- 30-(Sadrazam) Koca Sinan Paşa Türbesi: 1594
Yer: Divanyolu'nda medrese, türbe ve sebilden oluşan bir külliye içinde [3, s. 314].
- 31-Hadım Hasan Paşa Türbesi: öl:1598, Cağaloğlu.
Yer: Cağaloğlu'ndaki külliye medrese, türbe, sebil ve dükkanlardan oluşmaktaydı ve bazı öğeleri yok olmuştur [34, s.24].
- 32-Kapıağası Gazanfer Ağa Türbesi: 1599
Yer: Şehzadebaşı'nda medrese, türbe ve sebilden oluşan külliye içinde [3, s.318].
- 33-(Sadrazam) Kuyucu Murat Paşa Türbesi: 1606-10
Yer: Vezneciler'de medrese, sebil, türbe, sıbyan mektebi ve dükkanlardan oluşan külliye içinde bulunmaktadır [3, s.320].
- 34-Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Türbesi: 1610-11
Yer: Cerrahpaşa Camisi'nden sonraki külliyeler gibi ağırlık merkezi medrese, türbe ve sebil olan bir külliye içinde [3, s.321].
- 35-(Sadrazam) Hafız Ahmet Paşa Türbesi: öl: 1613
Yer: Fatih'te Hafız Paşa Camisi'nin güneydoğu tarafında, sebilin arkasındadır.
- 36-(Sadrazam) Halil Paşa Türbesi: 1617?, Kare.
Yer: Üsküdar'da türbe ve sebil birlikte dir.
- 37-Sultan I. Ahmet Türbesi: 1617-20
Yer: Cami, medrese, türbe, sebil, arasta, hamam, darüşşifa, timarhane ve imaretten oluşan külliye içinde [3, s. 334].
- 38-(Sadrazam) Bayram Paşa Türbesi: 1634-35
Yer: Haseki'de, tekke, türbe, sebil, çeşme ve sıbyan mektebinden oluşan külliye içinde dir.
- 39-(Sadrazam) Kemankeş Kara Mustafa Paşa Türbesi: 1641
Yer: Beyazıt Gedikpaşa yokuşunda idi, 1957'de külliye tamamen yıkılmıştır.
- 40-Abdurrahman Paşa Türbesi: 1648
Yer: Bugün, Eyüp'te tek başına duran bir yapıdır. Ancak bir bilgiye göre "1957 yılındaki restorasyonda yola bakan cephesindeki sebil kaldırılmıştır" [1A].
- 41-(Sadrazam) Köprülü Mehmet Paşa Türbesi: 1661
Yer: Divanyolu'nda, medrese, kütüphane, türbe, sebil ve çeşmeden oluşan külliye içinde dir. Sebil yok olmuş, medrese de biraz bozulmuştur [3, s. 356].
- 42-Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi: 1663
Yer: Eminönü'nde cami, türbe, sebil, hünkar kasrı, sıbyan mektebi, muvakkithane, kütüphane ve hamamdan oluşan bir külliye idi. Sıbyan mektebi, hamam ve kütüphane yol açımı ve yerlerine yapılan diğer binalar sebebiyle yok olmuşlardır [3, s. 354].
- 43-(Sadrazam) Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Türbesi: 1683
Yer: Divanyolu'nda medrese, türbe, dershan-mescit, sebil ve hazireden oluşan külliye içinde dir [3, s. 362].
- 44-(Sadrazam) Amcazade Hüseyin Paşa Haziresi: 1700
Yer: Divanyolu'nda, türbe (hazire), cami, medrese, kütüphane, dükkanlar, sebil ve çeşmeden oluşan külliye içinde dir, [3, s. 365].

- 45-Gölnuş Emetullah Türbesi: 1708-10
Yer: Üsküdar'da cami, türbe, sebil, muvakkithane, imaret ve sıbyan mektebinden oluşan külliye de bulunmaktadır, [3, s. 370].
- 46-Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Haziresi: 1720
Yer: Şehzade'de de hazire, Kütüphane, cami, sebil ve hücrelerden oluşan bir yapı grubuna dahildir [3, s. 376].
- 47-(Sadrazam) Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi: 1734
Yer: Cami, kütüphane, türbe ve sebilten oluşan külliye içindedir [3, s. 378].
- 48-Hacı Emin Ağa Haziresi : 1740
Yer: Dornabahçe'de hazire, sebil ve çeşmeden oluşan bir yapı grubuna dahildir.
- 49-Şehsuvar (Nurullah) Sultan Türbesi (Nuru Osmaniye Türbesi) : 1755
Yer: Cami, sebil, çeşme, kütüphane, türbe, medrese, imaret ve dükkanlardan oluşan külliye içindedir [3, s. 393].
- 50-(Sadrazam) Koca Ragıp Paşa Türbesi: 1762
Yer: Laleli'de kütüphane, mektep, türbe ve bir sebil ile birlikte yapılmıştır [18, s. 396].
- 51-Sultan III. Mustafa Türbesi: 1773
Yer: Laleli'de cami, sebil, imaret, mumhane ve türbeden oluşan külliye içindedir [3, s. 397-98].
- 52-Sultan II. Mehmet(Fatih) Türbesi: 1767
Yer: Cami, 16 medrese, bir şifahane, bir tabhane, imaret, kervansaray, hamam, mektep, kütüphane, muvakkithane, Fatih'in ve eşi Gülbahar Hatun'un türbelerinden oluşan bir külliye idi. Dört medrese, mektep ve muvakkithane yok olmuştur [3, s.107-108].
- 53-Şehzadeler Türbesi: 1778 Beylerbeyi Camisi'nin bitiş tarihi..
Yer: Beylerbeyi Camisi avlusundadır [3, s. 407].
- 54-Sultan I. Abdülhamit Türbesi: 1780 külliyeinin bitiş tarihi.
Yer: Bahçekapı'da mescit, medrese, imaret, sıbyan mektebi, sebil, çeşme, arasta, kütüphane, türbe ve haziresinden oluşan külliyeinin içindedir. Türbe ve medrese binası yerindedir. Sebil ve çeşme ise Zeynep Sultan Camisi'nin köşesine taşınmıştır. Diğer yapılar ise yıkılmıştır [3, s. 405].
- 55-Mihrîşah Sultan Türbesi: 1792
Yer: Eyüp'te türbe, imaret, sebil ve mektepten oluşan külliyeinin içindedir [3, s. 415].
- 56-Şah Sultan Türbesi: 1800
Yer: Eyüp'te türbe, sebil, mektep ve çeşmelerden oluşan külliye içindedir [3, s. 418].
- 57-Nakşidil Sultan Türbesi: 1817
Yer: Fatih'te türbe, mektep ve bir avludan oluşan bir yapının içindedir [3, s.114].
- 58-Sultan II. Mahmut Türbesi: 1840
Yer: Divanyolu'nda, türbe, sebil, çeşme ve hazireden oluşan yapı topluluğunun içindedir.
- 59-(Sadrazam) Koca Hüsrev Paşa Türbesi: öl: 1855
Yer: Eyüp'te türbe, tekke, kütüphane ve çeşmeden oluşan bir külliye içindedir.
- 60-(Sadrazam) (Keçecizade) Fuat Paşa Türbesi: 1868
Yer: Sultanahmet'te cami ve türbe beraberdir [3, s. 444].
- 61-Pertevniyal Valide Sultan Türbesi: 1871
Yer: Aksaray'da cami ve türbe beraberdir.

62-Hasan Hüsni Paşa Türbesi: 1903

Yer: Eyüp'te bulunur. Tekke, kütüphane ve türbeden oluşan bir yapı topluluğudur.

63-Sultan Reşat Türbesi: 1909

Yer: Eyüp'te bir mektep ile birlikte yapılmıştır.

Tek Bina Olarak Yapılan veya Başka Külliye İçinde Yer Alan Türbeler

1- Selçuk Sultan Türbesi: 1505

Yer: Beyazıt Külliyesi içindedir.

2- Bulak Mustafa Paşa Türbesi: öl:1522 veya 34

Yer: Eyüp Sultan Camisi kible tarafında.

3- Şehzadeler Türbesi (Yavuz Selim): 1523

Yer: Yavuz Selim Camisi haziresindedir.

4- Hafsa Sultan Türbesi: öl: 1534

Yer: Sultan Selim Camisi haziresindedir. 1894 depreminde yıkılmıştır.

5- (Sadrazam) Ayas Mehmet Paşa Türbesi: 1539

Yer: Eyüp Sultan Camisi avlusunun doğu tarafındaki kapısının çıkışında, güney yönündedir.

6- Barboros Hayrettin Paşa Türbesi: 1541-42

Yer: Beşiktaş, Sinan Paşa Camisi'nin kible tarafında yol kenarında tek başına duran bir yapıdır.

7- Haseki Hürrem Sultan Türbesi: 1558

Yer: Süleymaniye Külliyesi haziresindedir.

8- (Sadrazam) Rüstem Paşa Türbesi: 1561

Yer: Şehzade Camisi haziresinde bulunur.

9- Pertev Paşa Türbesi: 1572'den önce

Yer: Eyüp'te tek başına duran bir yapıdır.

10-Sultan II. Selim Türbesi: 1576

Yer: Ayasofya avlusunda bulunur.

11-Hacı Ahmet Paşa Türbesi: 1576-77

Yer: Üsküdar, Doğancılar'da, Çakırcı Camisi'nin avlusunda bulunur.

12-Şehzadeler Türbesi (Ayasofya): 1570'lerin sonları

Yer: Ayasofya avlusunda bulunur.

13-(Sadrazam) Lala Mustafa Paşa Türbesi: öl:1580

Yer: Eyüp Sultan Camisi avlusunda, Eyüp Sultan türbesinin kuzeydoğu tarafında yer alır.

14-Feridun Ahmet Paşa Türbesi: 1583

Yer: Eyüp'te tek başına duran bir yapıdır.

15-Siyavuş Paşa Türbesi: 1582-84

Yer: Eyüp'te tek başına duran bir yapıdır.

16-Mirimiran Mehmet Paşa Türbesi: 1588

Yer: Eyüp'te tek başına duran bir yapıdır.

17-(Sadrazam) Ferhat Paşa Türbesi: 1595

Yer: Eyüp'te tek başına duran bir yapıdır.

- 18-Şehzade Mahmut Türbesi: öl: 1603
Yer: Şehzade Camisi haziresinde bulunmaktadır.
- 19-Sultan III. Murat Türbesi: 1600
Yer: Ayasofya avlusunda tek yapıdır.
- 20-(Sadrazam) Bosnalı Damat İbrahim Paşa Türbesi: 1603
Yer: Şehzade Camisi haziresinde bulunmaktadır.
- 21-Hatice Sultan Türbesi: 17.yy başları
Yer: Şehzade Camisi haziresinde bulunmaktadır.
- 22-Sultan III. Mehmet Türbesi: 1608
Yer: Ayasofya avlusunda tek yapıdır.
- 23-Destari Mustafa Paşa Türbesi: 1616
Yer: Şehzade Camisi batı girişinde, yol kenarında bulunmaktadır.
- 24-Nakkaş Hasan Paşa Türbesi: öl: 1623
Yer: Eyüp, Zal Mahmut Paşa Camisi'nin doğu tarafında, yol kenarında bulunmaktadır.
- 25-Fatma Sultan Türbesi: 1650
Yer: Şehzade Camisi haziresinde bulunmaktadır.
- 26-Gülbahar Sultan Türbesi: 1767
Yer: Fatih Camisi haziresinde bulunmaktadır.
- 27-Adilşah Kadın Türbesi: öl: 1803
Yer: Laleli Camisi avlusunda, eşi III. Mustafa türbesinin yanında bulunmaktadır.
- 28-Gülüştü Sultan Türbesi: 1855
Yer: Fatih'te, Nakşidil Külliyesi'nin avlusunda bulunmaktadır.
- 29-(Sadrazam) Koca (Mustafa) Reşid Paşa Türbesi: 1860
Yer: Beyazıt Camisi haziresinde bulunmaktadır.
- 30-Abdülmecit Türbesi: 1861
Yer: Sultan Selim Camisi haziresinde bulunmaktadır.
- 31-(Sadrazam) Mahmut Nedim Paşa Türbesi: öl: 1883
Yer: Cağaloğlu'nda tek duran bir yapıdır.
- 32-(Sadrazam) İbrahim Ethem Paşa Türbesi: öl: 1893
Yer: Üsküdar Mihrimah Camisi haziresinde, caminin doğusunda bulunmaktadır.
- 33-Adile Sultan: 1899
Yer: Eyüp'te Hüsrev Paşa türbesinin doğu tarafına bitişik bulunmaktadır.
- 34-(Sadrazam) Ahmet Cevat Paşa Türbesi: 1900
Yer: Fatih, Emir Buhari Camisi haziresinde.
- 35-Hasan Fehmi Paşa Türbesi: 20. Yy'ın başları
Yer: Kemal Paşa Camisi haziresinde.
- 36-Abidin Paşa Türbesi: öl: 1906
Yer: Fatih Camisi haziresindedir.
- 37-Servet Seza Kadın Türbesi: 1910
Yer: Sultan Selim Camisi haziresinde, eşi Abdülmecit'in türbesinin yanında, güney tarafındadır.
- 38-Gazi Osman Paşa Türbesi: 1900
Yer: Fatih Camisi haziresinde bulunmaktadır.
- 39-Mahmut Şevket Paşa Türbesi: 1913
Yer: Abide-i Hürriyet Meydanı'nda bulunmaktadır.

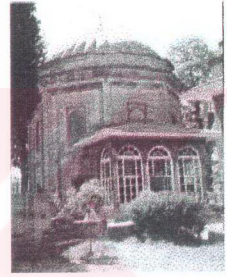
EK C. ŞEKİLLER

EK C. 1. İstanbul'daki Hanedan ve Rical Türbelerinin Fotoğrafları¹

Sultan türbeleri fotoğrafları:



Şekil C.1.1.



Şekil C.1.2.



Şekil C.1.3.

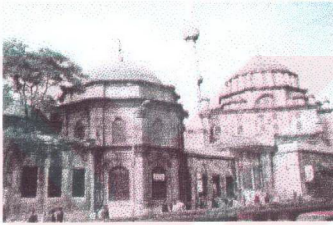


Şekil C.1.4 [41, s. 83]

¹ Kaynağı belirtilen resimler dışındaki bütün fotoğraflar Günay Sezer tarafından çekilmiştir.



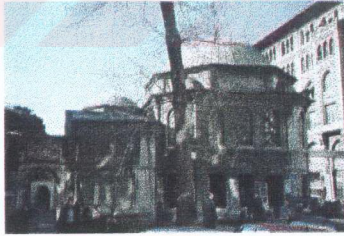
Şekil C.1.5.



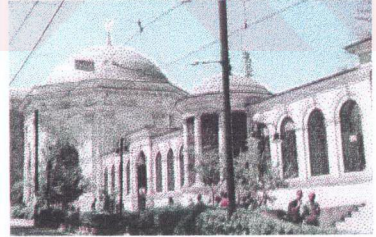
Şekil C.1.6.



Şekil C.1.7.



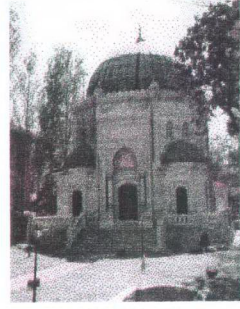
Şekil C.1.8.



Şekil C.1.9



Şekil C.1.10.



Şekil C.1.11.

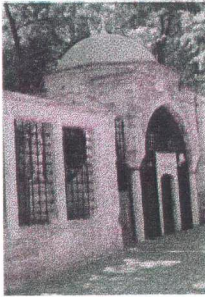
Hanım sultan türbelerinin fotoğrafları:



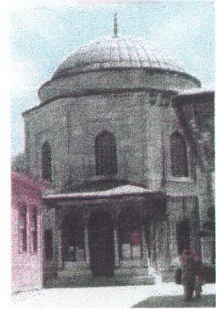
Şekil C.1.12



Şekil C.1.13.



Şekil C.1.14.



Şekil C.1.15.



Şekil C.1.16. [41, s. 332]



Şekil C.1.17.



Şekil C.1.18.



Şekil C.1.19.



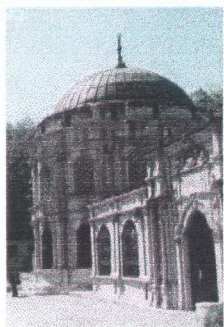
Şekil C.1.20.



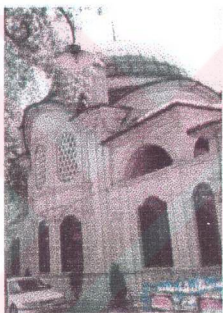
Şekil C.1.21.



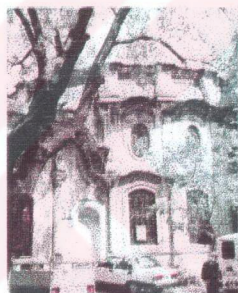
Şekil C.1.22.



Şekil C.1.23.



Şekil C.1.24.



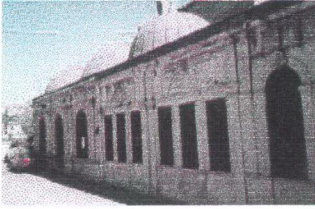
Şekil C.1.25.



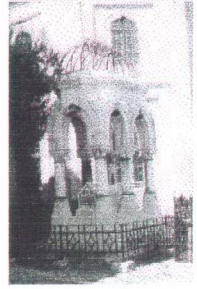
Şekil C. 1.26 [72, s. 108]



Şekil C.1.27

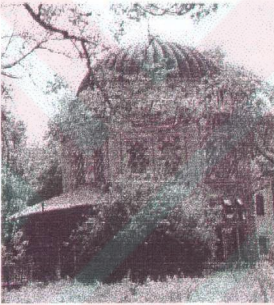


Şekil C.1.28. (soldaki iki kubbeli, kemerli pencere ve kapılı kısım)

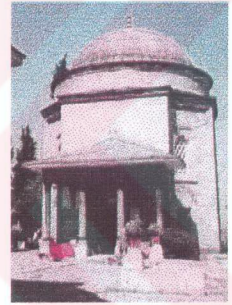


Şekil C.1.29

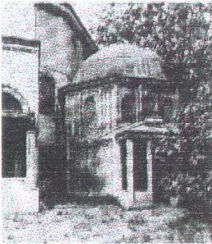
Şehzade türbelerinin fotoğrafları:



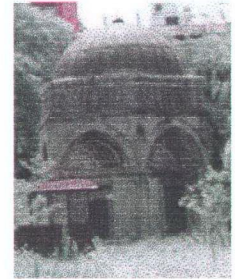
Şekil C.1.30.



Şekil C.1.31.



Şekil C.1.32. [41, s. 332]



Şekil C.1.33.

Rical türbelerinin fotoğrafları:



Şekil C.1.34.



Şekil C.1.35.



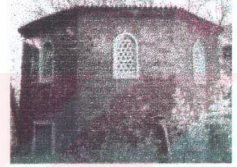
Şekil C.1.36.



Şekil C.1.37.



Şekil C.1.38.



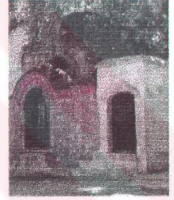
Şekil C.1.39.



Şekil C.1.40.



Şekil C.1.41.



Şekil C.1.42.



Şekil C.1.43.



Şekil C.1.44.



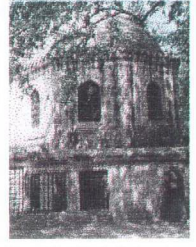
Şekil C.1.45.



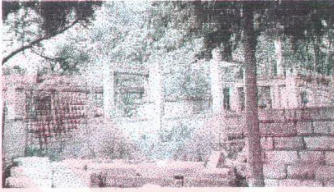
Şekil C.1.46.



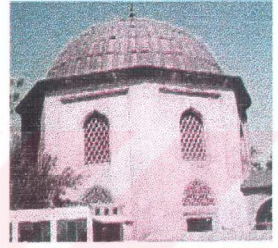
Şekil C.1.47.



Şekil C.1.48.



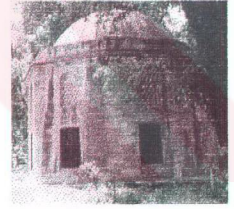
Şekil C.1.49.



Şekil C.1.50.



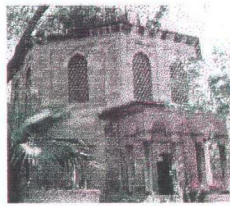
Şekil C.1.51.



Şekil C.1.52.



Şekil C.1.53.



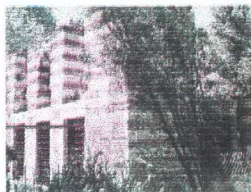
Şekil C.1.54.



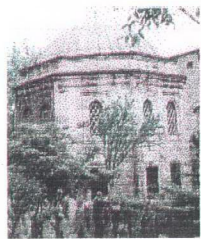
Şekil C.1.55.



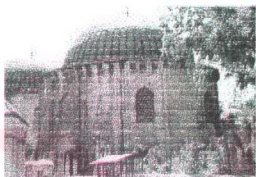
Şekil C.1.56.



Şekil C.1.57.



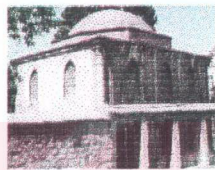
Şekil C.1.58.



Şekil C.1.59.



Şekil C.1.60.



Şekil C.1.61.



Şekil C.1.62.



Şekil C.1.63.



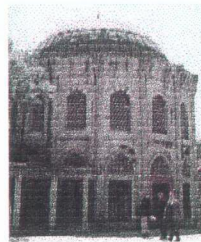
Şekil C.1.64.



Şekil C.1.65.



Şekil C.1.66.



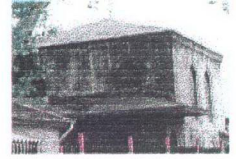
Şekil C.1.67.



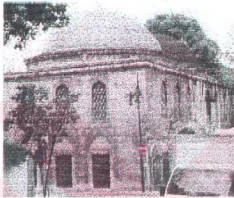
Şekil C.1.68.



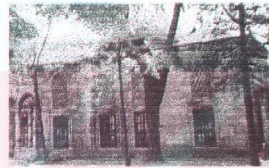
Şekil C.1.69.



Şekil C.1.70.



Şekil C.1.71.



Şekil C.1.72.



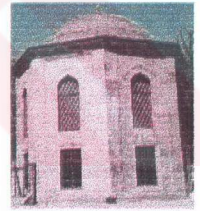
Şekil C.1.73.



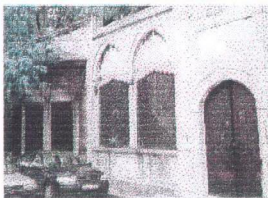
Şekil C.1.74.



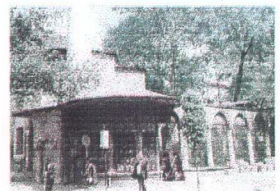
Şekil C.1.75.



Şekil C.1.76.



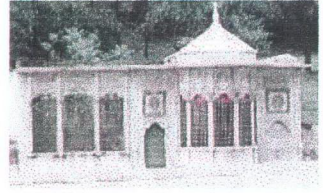
Şekil C.1.77.



Şekil C.1.78.



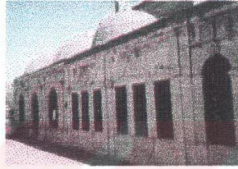
Şekil C.1.79.



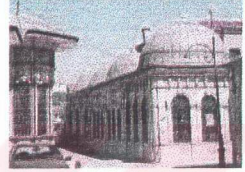
Şekil C.1.80.



Şekil C.1.81. [10, s. 507]



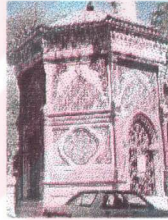
Şekil C.1.82.
(Ortadaki altı dikdörtgen pencereli kısım)



Şekil C.1.83.
(En sağdaki kemerli pencereli kısım)



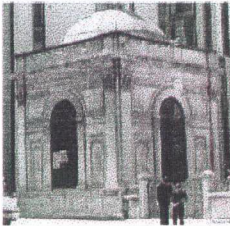
Şekil C.1.84.



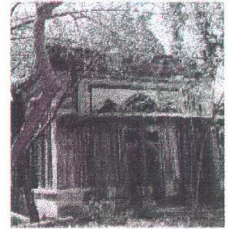
Şekil C.1.85.



Şekil C.1.86.



Şekil C.1.87.



Şekil C.1.88.



Şekil C.1.89.



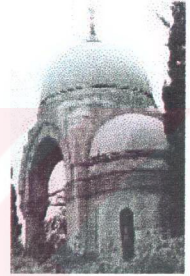
Şekil C.1.90.



Şekil C.1.91.



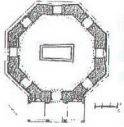
Şekil C.1.92.



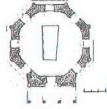
Şekil C.1.93.

EK C. 2. İstanbul'daki Hanedan ve Rical Türbelerinin Planları

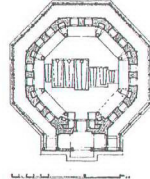
Sultan türbeleri planları:



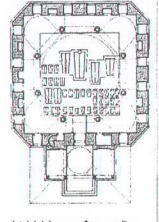
Şekil C.2.1. II. Beyazıt T.



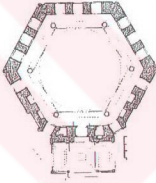
Şekil C.2.2. I. Selim T.



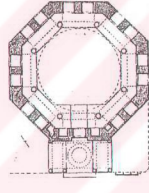
Şekil C.2.3. I. Süleyman T.



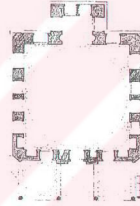
Şekil C.2.4. II. Selim T.



Şekil C.2.5. III. Murat T.



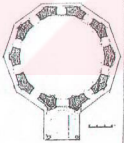
Şekil C.2.6. III. Mehmet T.



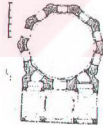
Şekil C.2.7. I. Ahmet T.



Şekil C.2.8. Turhan S. T.



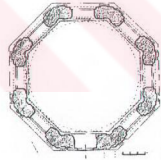
Şekil C.2.9. II. Mehmet T.



Şekil C.2.10. III. Mustafa T.



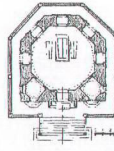
Şekil C.2.11. I. Abdülhamit T.



Şekil C.2.12. II. Mahmut T.



Şekil C.2.13. Abdülmecit T.



Şekil C.2.14. V. Mehmet Reşat T.

Hanım sultan türbeleri planları:



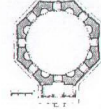
Şekil C.2.15. Selçuk S.



Şekil C.2.16. Hafsa S.



Şekil C.2.17. Hançerli S.



Şekil C.2.18. Hürrem S.



Şekil C.2.19. Fatma S.



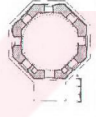
Şekil C.2.20. Hatice Turhan S.



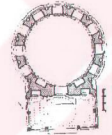
Şekil C.2.21. Gülnuş S.



Şekil C.2.22. Şehsuvar S.



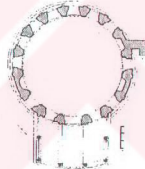
Şekil C.2.23. Gülbahar S.



Şekil C.2.24. Mihrişah S.



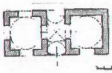
Şekil C.2.25. Şah S.



Şekil C.2.26. Nakşidil S.

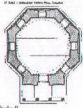


Şekil C.2.27. Gülistü S.

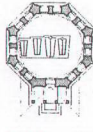


Şekil C.2.28. Adile S.

Şehzade Türbeleri Planları:



Şekil C.2.29. Şehzadeler (Y. Selim)



Şekil C.2.30. Ş. Mehmet



Şekil C.2.31. Şehzadegan



Şekil C.2.32. Ş. Mahmut

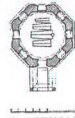
Rical Türbeleri Planları:



Şekil C.2.33. R. M. P.



Şekil C.2.34. Mahmut P.



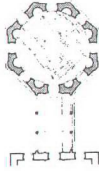
Şekil C.2.35. Barbaros H. P.



Şekil C.2.36. K. Ahmet P.



Şekil C.2.37. Rüstem P.



Şekil C.2.38. Sokollu



Şekil C.2.39. Pertev P.



Şekil C.2.40. Piyale P.



Şekil C.2.41. Arap A. P.



Şekil C.2.42. Zal M. P.



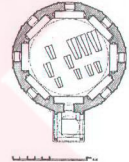
Şekil C.2.43. Şemsî A. P.



Şekil C.2.44. Güzel Ahmet P.



Şekil C.2.45. Kılıç Ali P.



Şekil C.2.46. Siyavuş P.



Şekil C.2.47. Nişancı Feridun P.



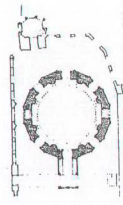
Şekil C.2.48. Mehmet Ağa



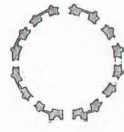
Şekil C.2.49. Mirimiran P.



Şekil C.2.50. Cerrah P.



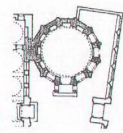
Şekil C.2.51. Koca Sinan P.



Şekil C.2.52. Ferhat P.



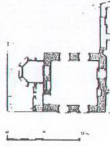
Şekil C.2.53. Nakkaş Hasan P.



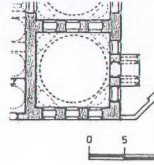
Şekil C.2.54. Gazımfer Ağa



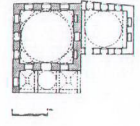
Şekil C.2.55. Bosnalı İb. P.



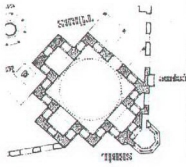
Şekil C.2.56. Kuyucu Murat P.



Şekil C.2.57. Ekmekçioglu A. P.



Şekil C.2.58. Halil P.



Şekil C.2.59. Bayram P.



Şekil C.2.60. Abdurrahman P.



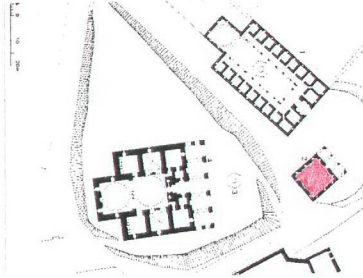
Şekil C.2.61. Köprülü M. P.



Şekil C.2.62. Koca Ragıp P.

EK C.3. KÜLLİYELERİN VAZİYET PLANLARI

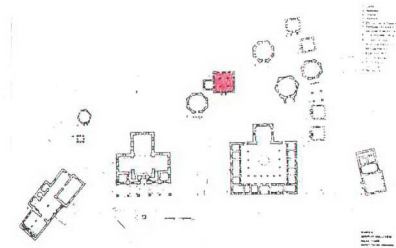
Sultan Külliyesi:



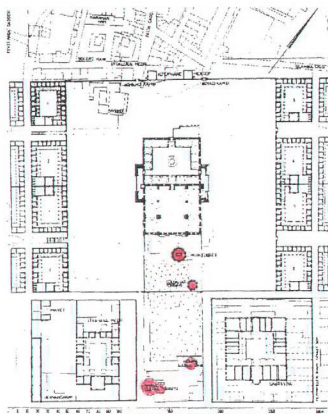
Şekil C.3.1. I. Beyazıt Külliyesi (Bursa) [28, s. 47]



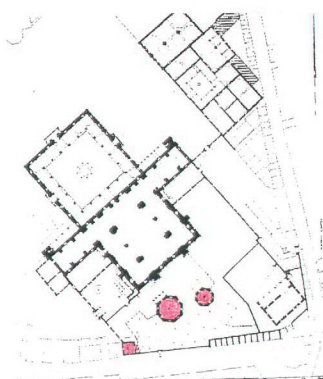
Şekil C.3.2. I. Mehmet (Çelebi) Külliyesi (Bursa) [28, s. 69]



Şekil C.3.3. II. Murat Külliyesi (Bursa) [10, s. 50]



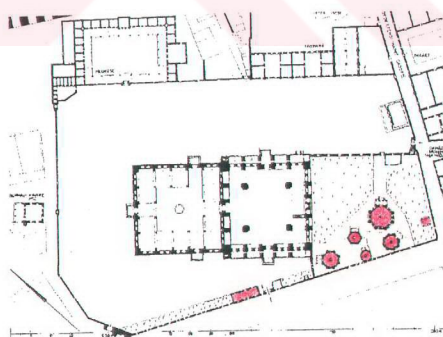
Şekil C.3.4. Fatih Külliyesi [46, s. 408]



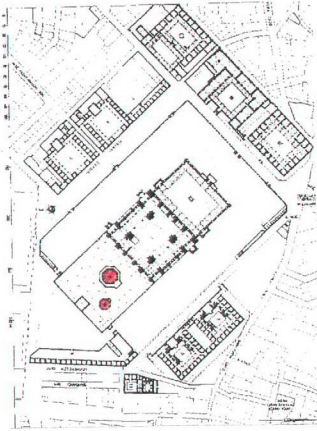
Şekil C.3.5. Beyazıt Külliyesi [46, s. 386]



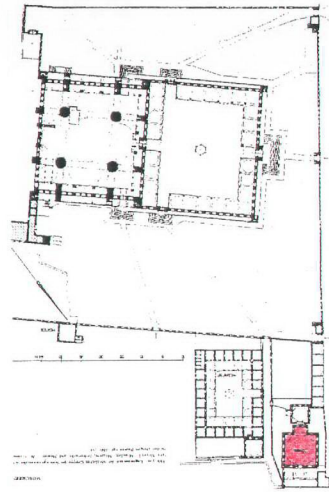
Şekil C.3.6. Sultan Selim Külliyesi [46, s. 477]



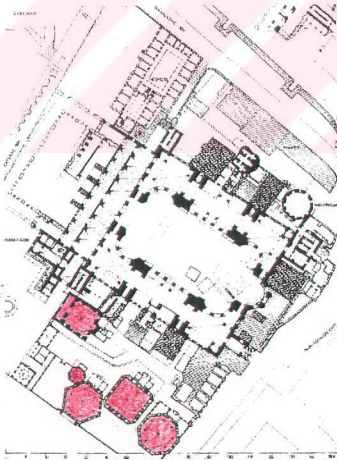
Şekil C.3.7. Şehzade Külliyesi [46, s. 481]



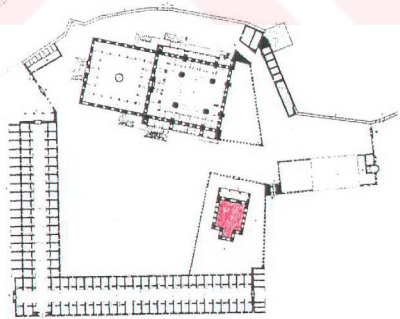
Şekil C.3.8. Süleymaniye Külliyesi [46, s. 465]



Şekil C.3.9. Sultan Ahmet Külliyesi [46, s. 471]

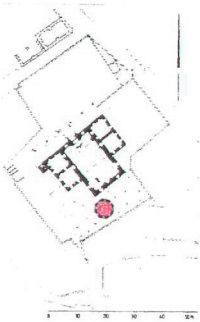


Şekil C.3.10. Ayasofya Türbeleri [46, s. 50]

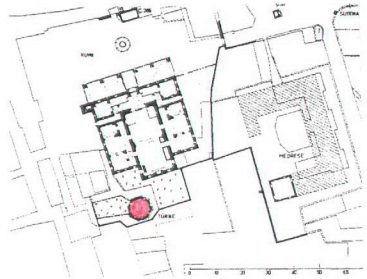


Şekil C.3.11. Yeni Cami Külliyesi

Rical Külliyesi



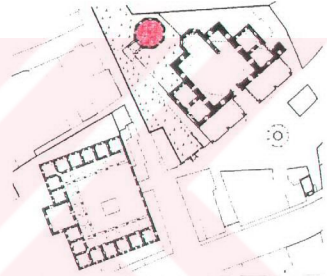
Şekil C.3.12. Rum Mehmet P. K. [46, s. 456]



Şekil C.3.13. Mahmut Paşa K. [46, s. 434]



Şekil C.3.14. Atik Ali Paşa K. [46, s. 371]



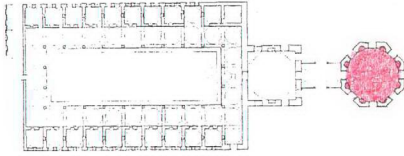
Şekil C.3.15. Davut Paşa K. [46, s. 395]



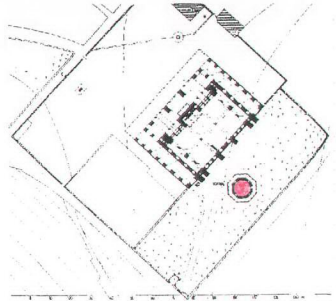
Şekil C.3.16. Kara Ahmet Paşa K. [46, s. 487]



Şekil C.3.17. Hadım İbrahim Paşa K. [46, s. 416]



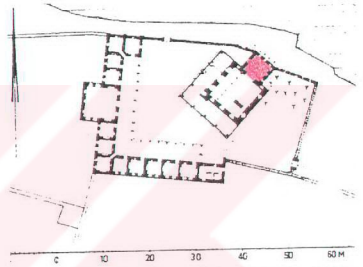
Şekil C.3.18. Sokollu M. P. K. [34, s. 299]



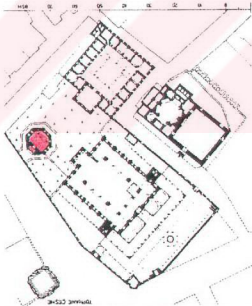
Şekil C.3.19. Piyale Paşa K. [46, s. 450]



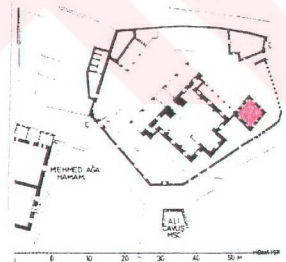
Şekil C.3.20. Zai Mahmut Paşa K. [46, s. 491]



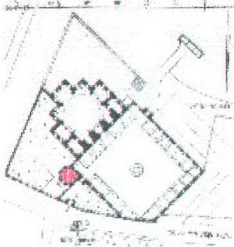
Şekil C.3.21. Şemsi Ahmet Paşa K. [46, s. 484]



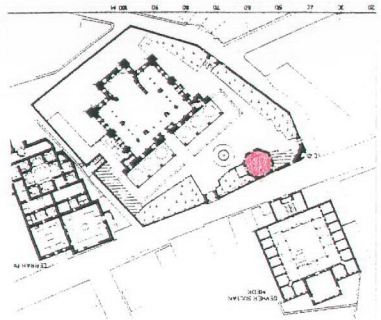
Şekil C.3.22. Kılıç Ali Paşa K. [46, s. 431]



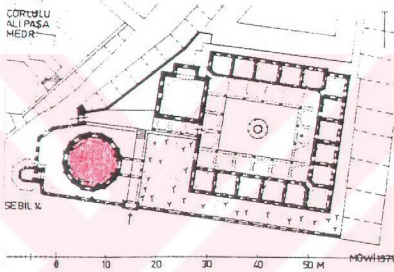
Şekil C.3.23. Mehmet Ağa K. [46, s. 434]



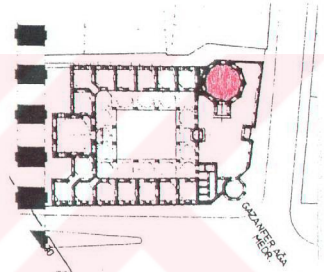
Şekil C.3.24. Nişancı Mehmet Paşa K. [46, s. 447]



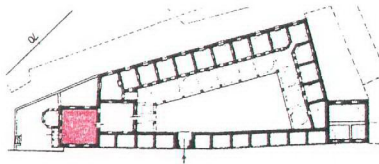
Şekil C.3.25. Cerrah M. Paşa K. [46, s. 392]



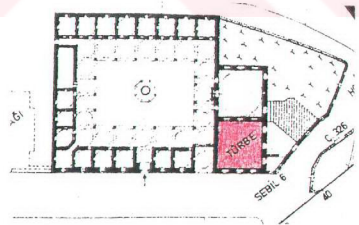
Şekil C.3.26. Koca Sinan Paşa K. [46, s. 361]



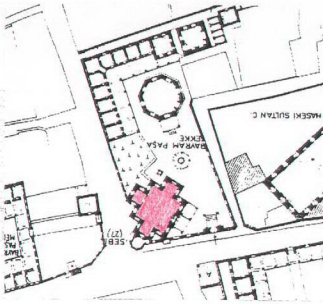
Şekil C.3.27. Gazanfer Ağa K. [46, s. 359].



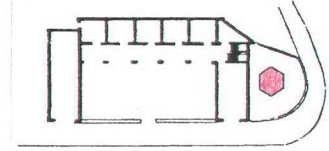
Şekil C.3.28. Kuyucu Murat P. K. [46, s. 73]



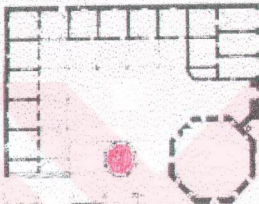
Şekil C.3.29. Ekmekçiöğlu Ahmet P. K. [46, s. 358]



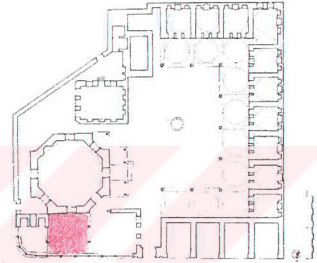
Şekil C.3.30. Bayram Paşa K. [46, s. 420]



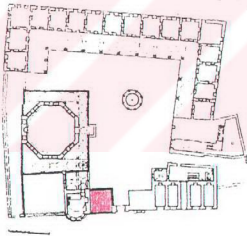
Şekil C.3.31. Kemankeş K. M. P. Medresesi [71, s. 36]



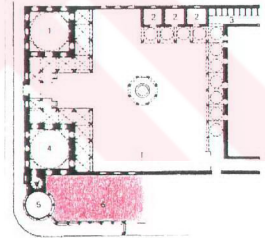
Şekil C.3.32. Köprülü Mehmet P. K. [10, s. 355]



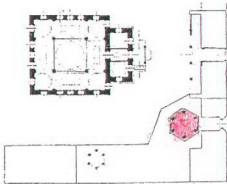
Şekil C.3.33. Merzifonlu Kara Mustafa P. K. [47]



Şekil C.3.34. Amcazade H. P. K. [10, s. 365]

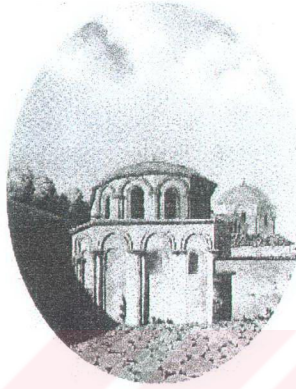


Şekil C.3.35. Nevşehirli D. İ. Paşa K. [28, s. 370]



Şekil C.3.36. Koca Ragıp Paşa K. [5, s. 195]

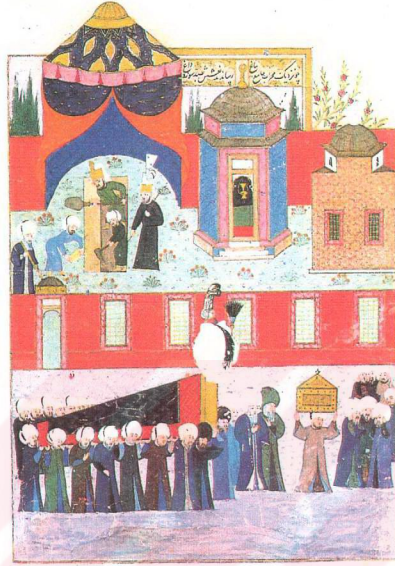
EK C. 4. Diğer Şekiller



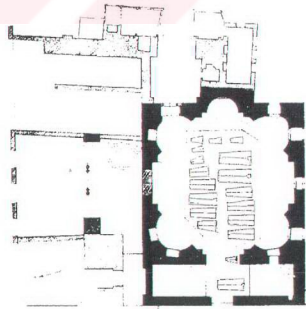
Şekil C.4.1. [8]



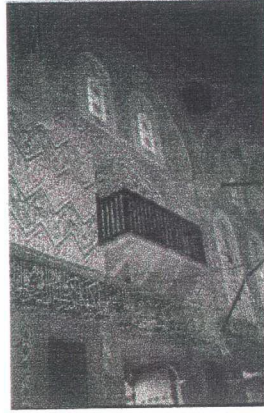
Şekil C. 4.2. [8]



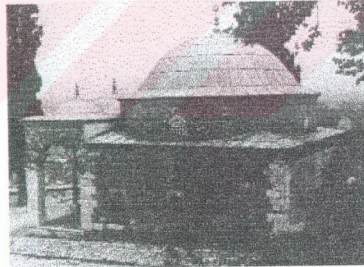
Şekil C.4.3. [12, s. 96]



Şekil C.4.4. [24, s. X]



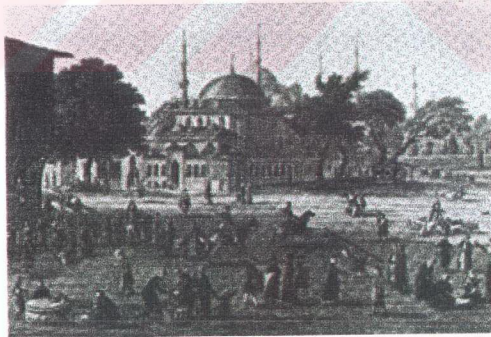
Şekil C.4.5. (I. Ahmet Türbesi mahfili)



Şekil C. 4.6. [10, s. 30]

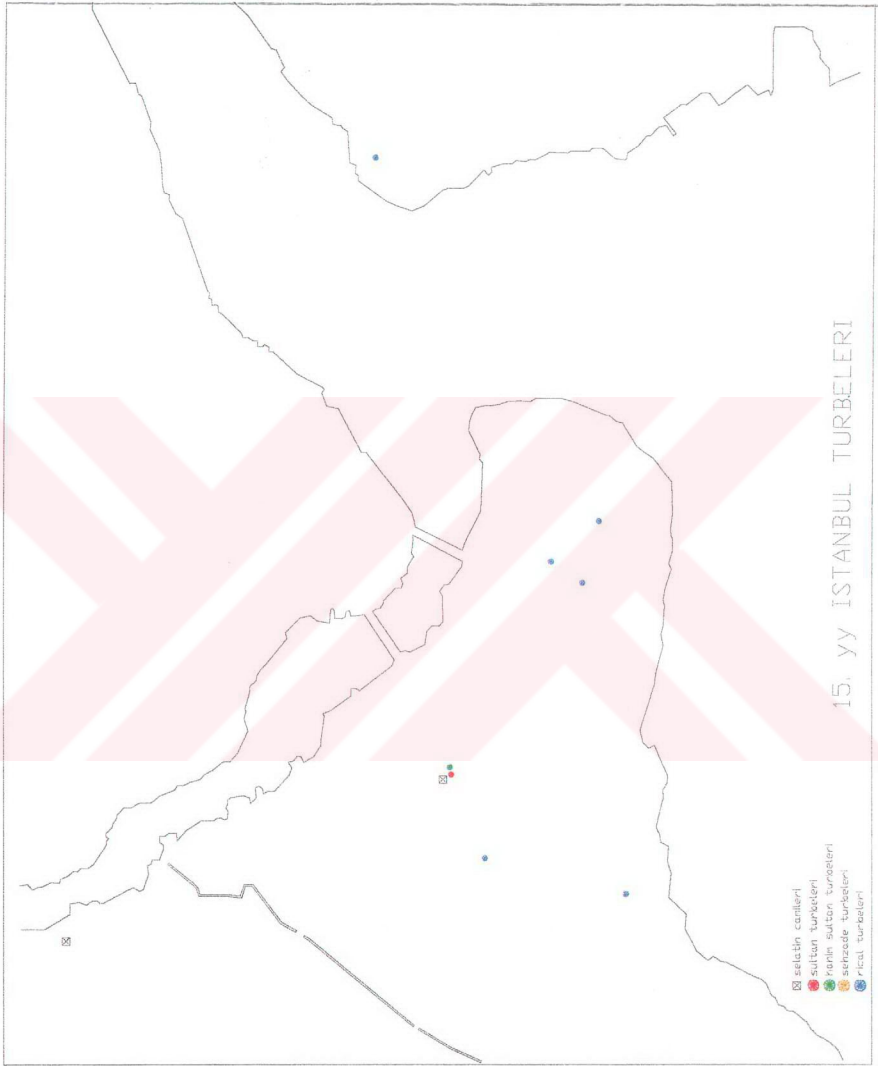


Şekil C.4.7. [20, s. 51].



Şekil C.4.8. [28, s. 194].

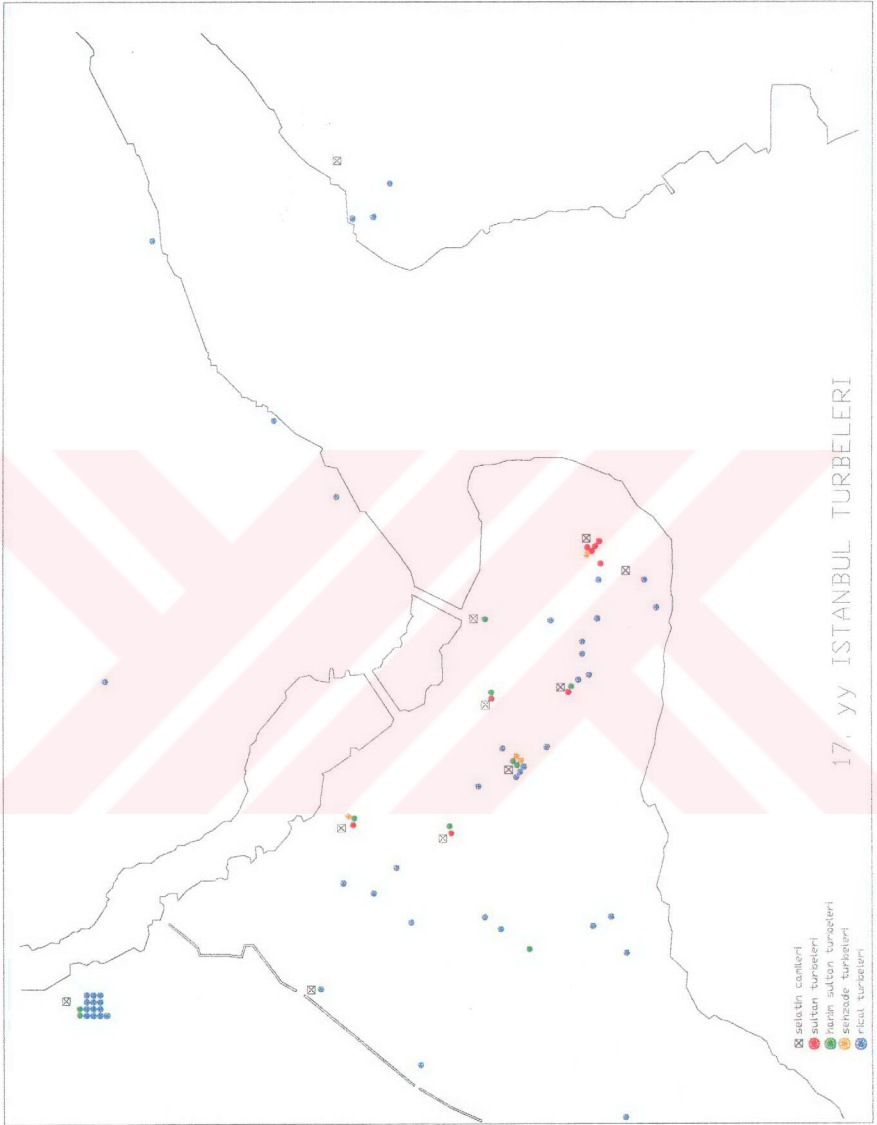
EK D. YÜZYILLARA GÖRE TÜRBELERİN İSTANBUL'DAKİ KONUMLARI



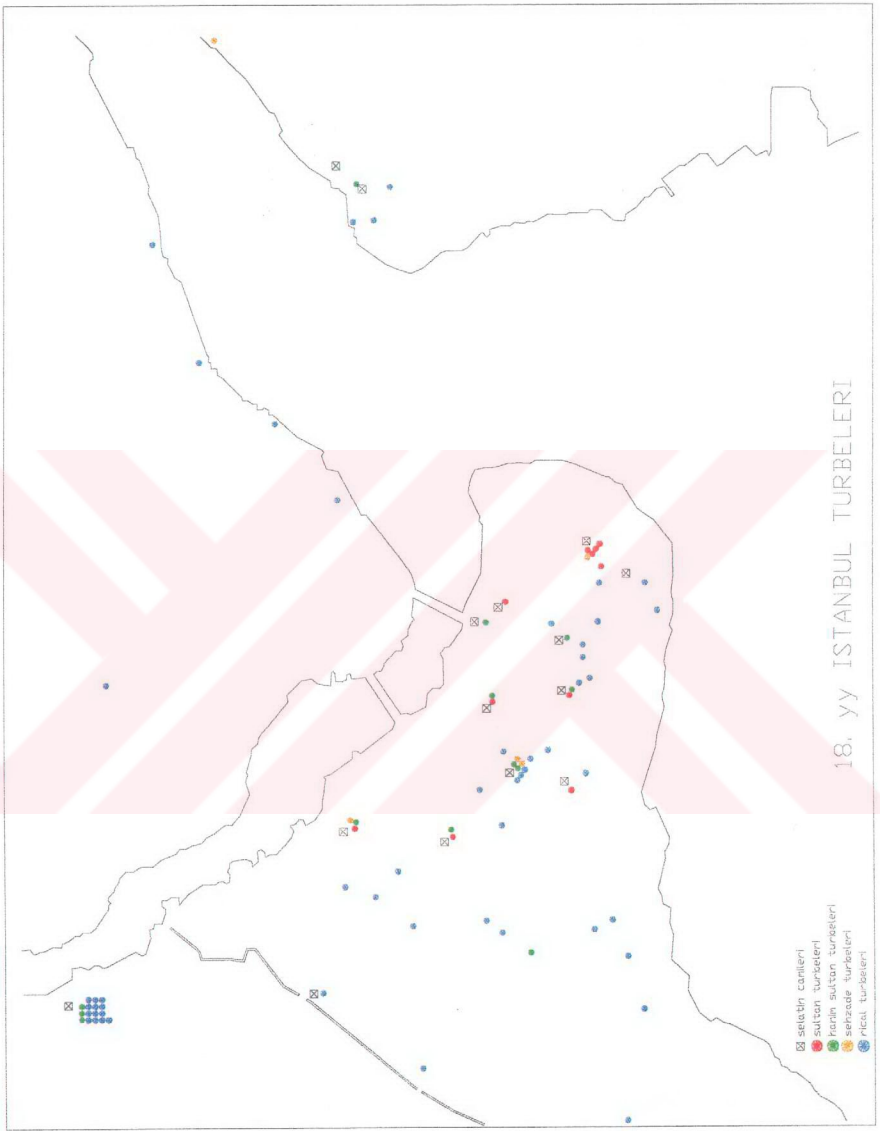
Şekil D.1. 15. yüzyılda İstanbul'daki Türbeler

16. yy İSTANBUL TURBELERİ

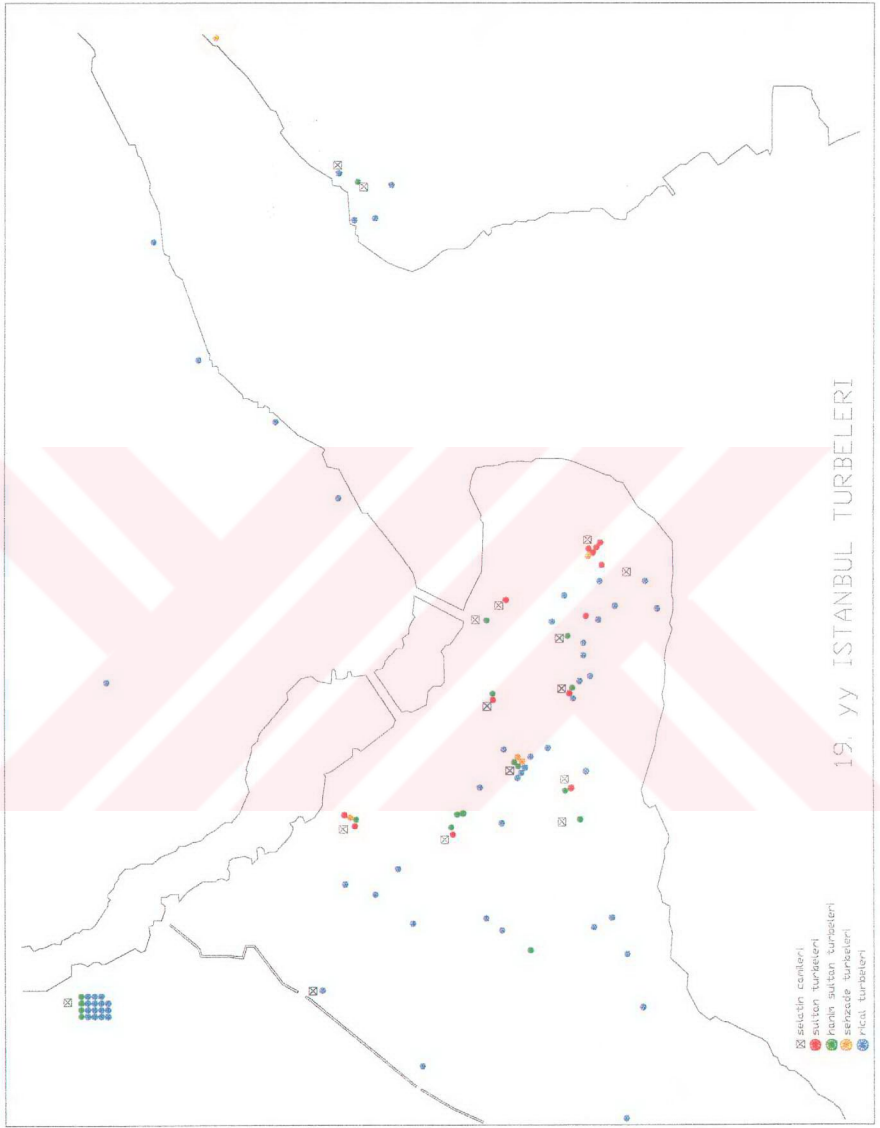
Şekil D.2. 16. yüzyılda İstanbul'daki Türbeler



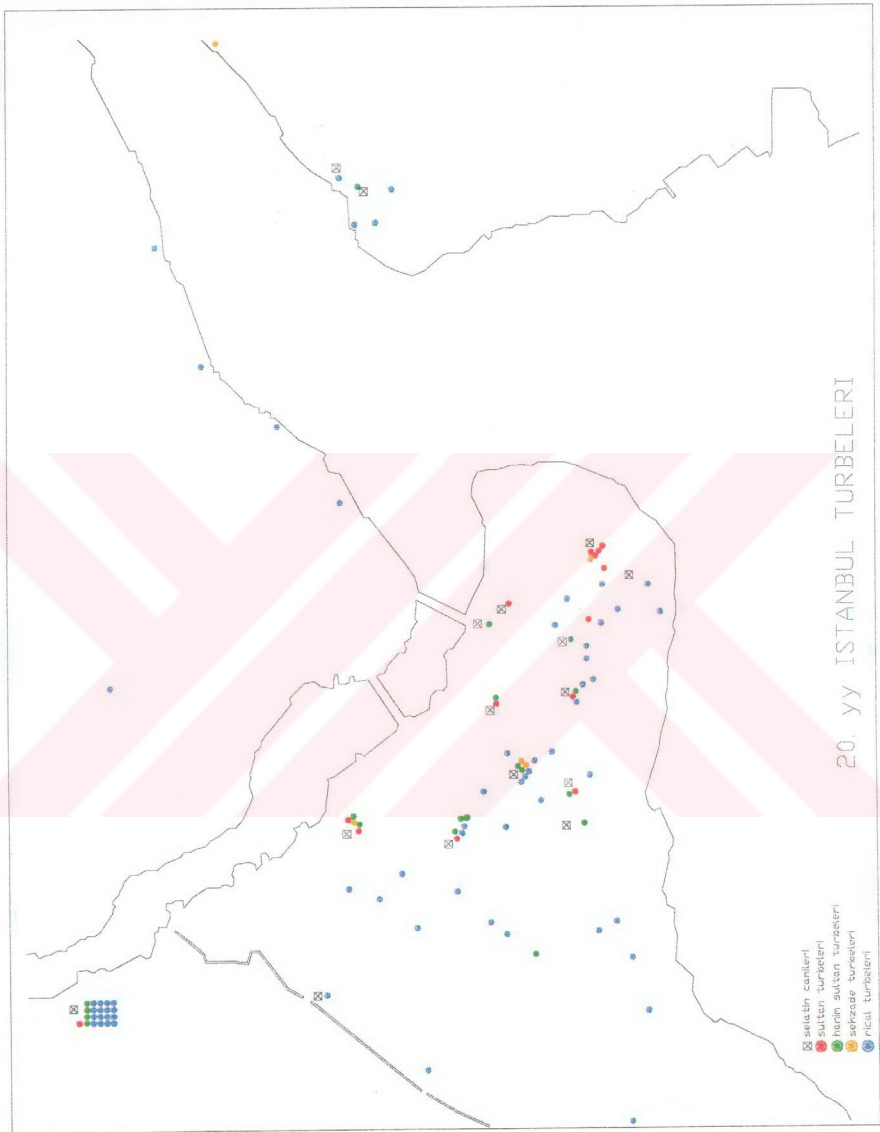
Şekil D.3. 17. yüzyılda İstanbul'daki Türbeler



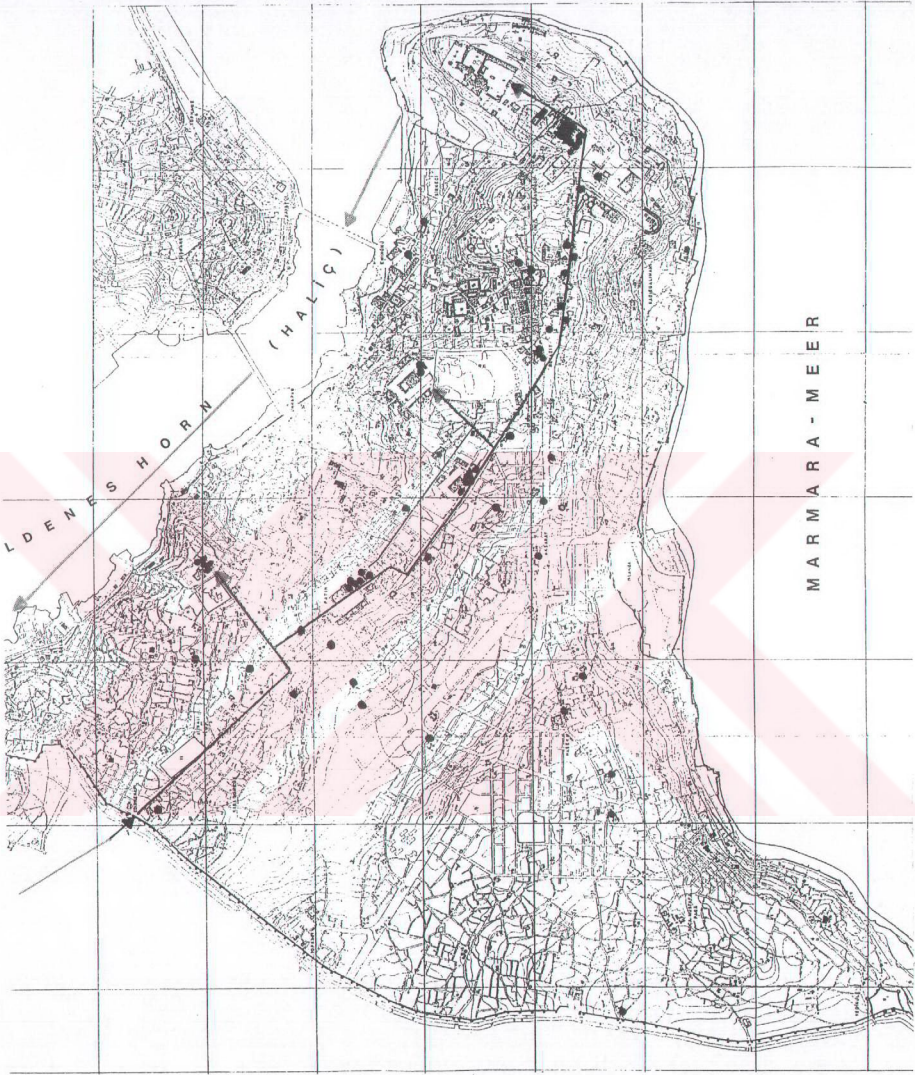
Şekil D.4. 18. yüzyılda İstanbul'daki Türbeler



Şekil D.5. 19. yüzyılda İstanbul'daki Türbeler



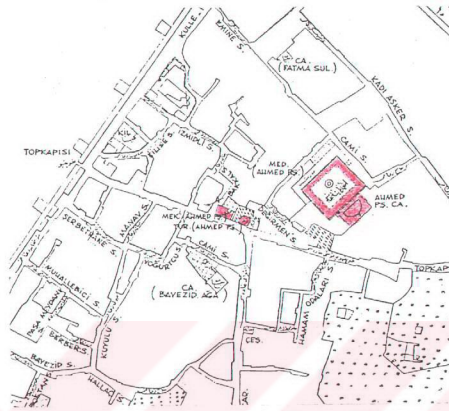
Şekil D.6. 20. yüzyılda İstanbul'daki Türbeler



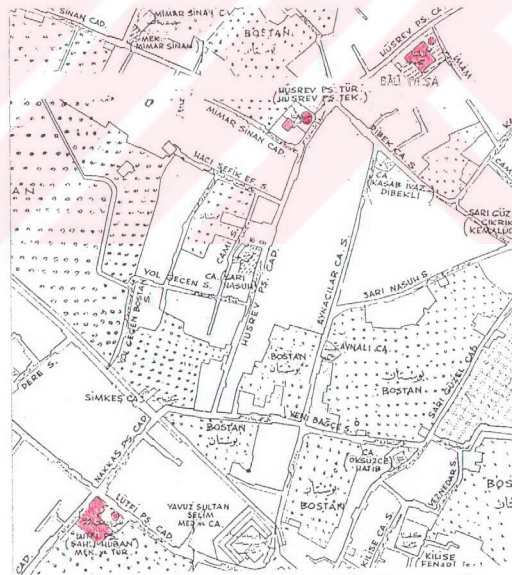
Şekil D.8. Sur içi İstanbul türbeler ve Tören Yolu¹

¹ Altlık olarak kullanılan harita 46 nolu kaynaktan alınmıştır. Tören yolunu gösteren koyu çizgiler ise elde edilen bilgilere dayanılarak kabaca çizilmiştir.

EK E. 19. ASIRDA İSTANBUL HARİTASI'NDA BAZI TÜRBELERİN KONUMLARI



Şekil E.1. Kara Ahmet Paşa Külliyesi ve Türbesi

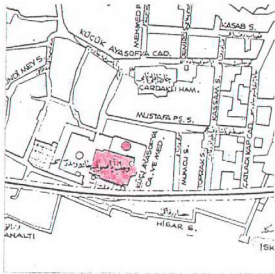


Şekil E.2. Bali Paşa, Hüsrev Paşa ve Şah Huban Hatun türbeleri

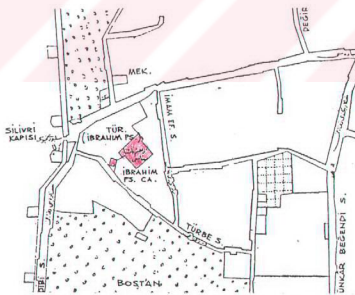


Şekil E.3. II. Mahmut, Köprülü Mehmet Paşa, Mahmut Paşa, Şehsuvar Sultan, Atik Ali Paşa, Koca Sinan Paşa, II. Beyazıt, Selçuk Sultan, Koca Reşit Paşa türbeleri.¹

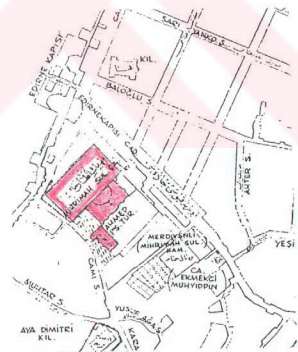
¹ Bu haritada Divanyolu üzerinde bulunan Koca Mustafa Paşa Külliyesi gösterilmemiştir.



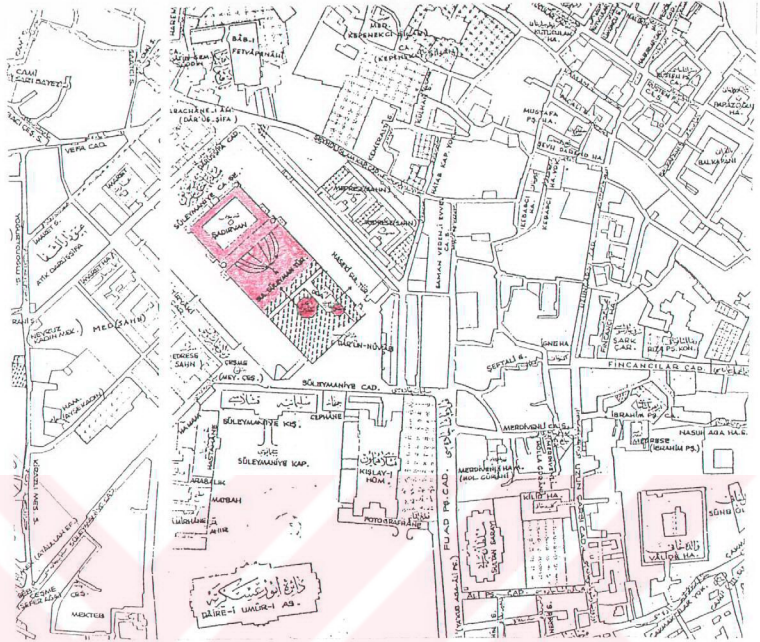
Şekil E.4. Kapağası Hüseyin Ağa Türbesi



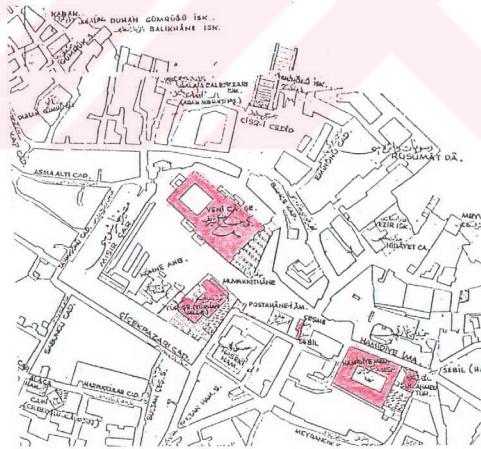
Şekil E.5. Hadım İbrahim Paşa Cami ve Türbesi



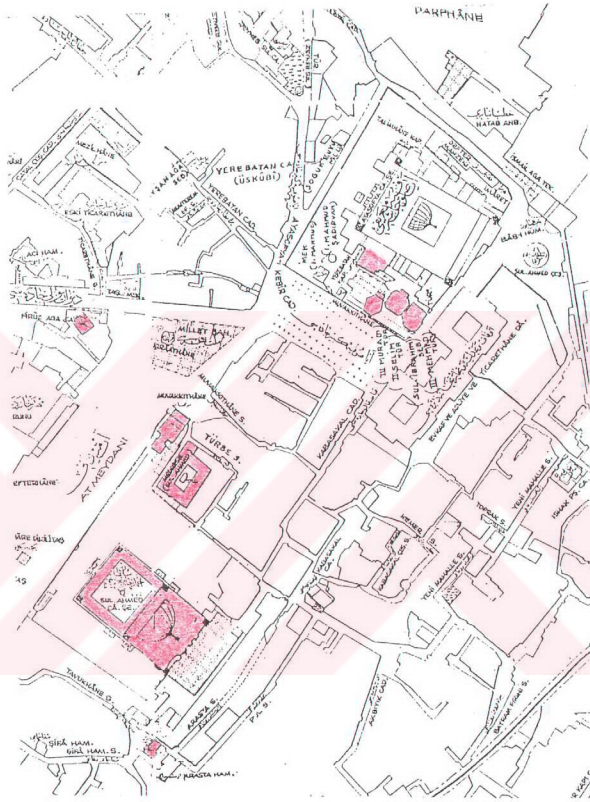
Şekil E.6. Güzel Ahmet Paşa Türbesi



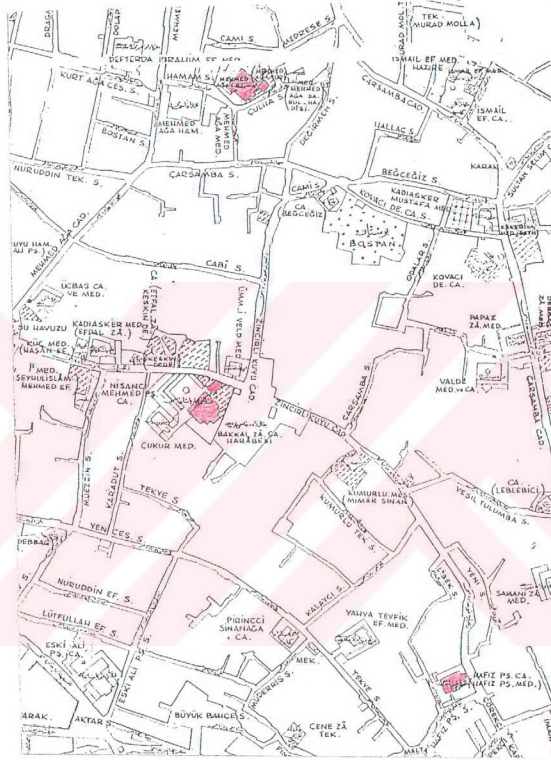
Şekil E.7. I. Süleyman ve Hürrem Sultan türbeleri



Şekil E.8. Hatice Turhan Sultan ve I. Abdülhamit türbeleri.

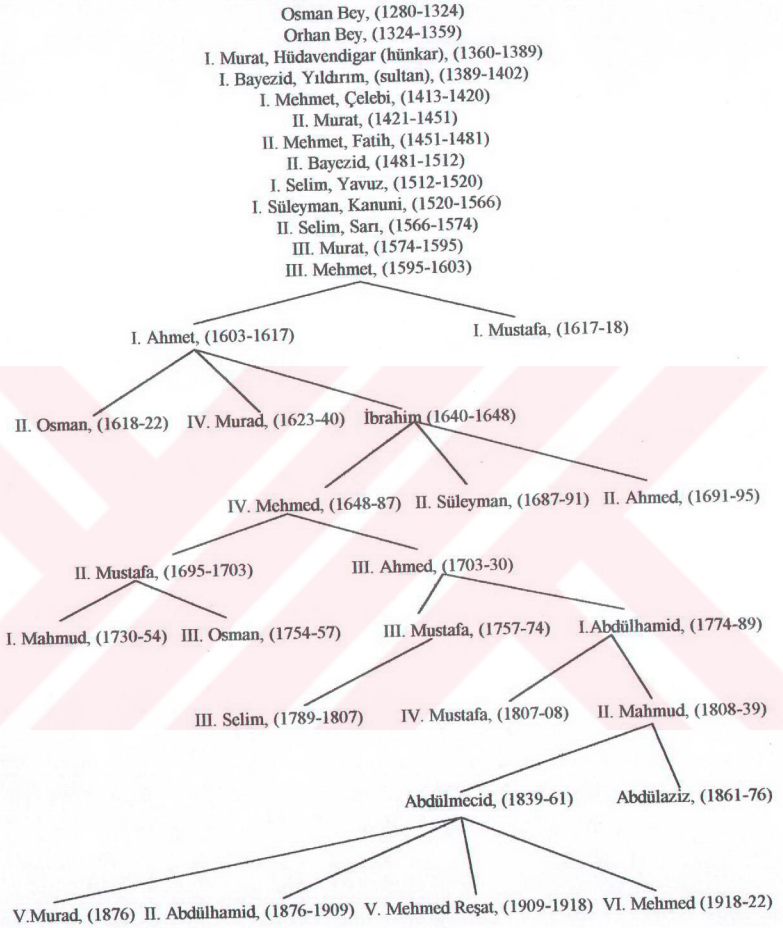


Şekil E.10. Ayasofya Türebeleri, I. Ahmet ve İskender Paşa türbeleri



Şekil E.11. Nişancı Mehmet Paşa, Mehmet Ağa türbeleri, Hafız Ahmet Paşa Camisi.

EK F. SULTANLARIN ŞECERESİ



ÖZGEÇMİŞ

Günay Sezer, 1976 yılında Kırıkkale’de doğdu. 1992 yılında Ankara Anıttepe Lisesi’nden mezun oldu. 1993 yılında girdiği Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’nden 1997 yılında mezun olarak mimar ünvanını elde etti. 1998 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi’nin İngilizce hazırlık sınıfında bir yıl süre ile eğitim gördü. 1999 yılında aynı okulun Mimarlık Tarihi programında yüksek lisans eğitimine başladı.